

**ANKARA ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**HAFIZA MEKÂNLARI VE PEYZAJ MİMARLIĞI: İSTANBUL, TARİHİ
YARIMADA ÖRNEĞİ**

Sıla GÜNAÇAN

PEYZAJ MİMARLIĞI ANABİLİM DALI

**ANKARA
2019**

Her hakkı saklıdır

TEZ ONAYI

Sıla GÜNAÇAN tarafından hazırlanan “Hafıza Mekânları Ve Peyzaj Mimarlığı: İstanbul, Tarihi Yarımada Örneği” adlı tez çalışması **29.8.2019** tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oy birliği ile Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı’nda **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Prof. Dr. Elmas ERDOĞAN
Ankara Üniversitesi Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı

Jüri Üyeleri:

Başkan: Prof. Dr. Elmas ERDOĞAN
Ankara Üniversitesi Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı

Üye: Doç. Dr. Zühal DİLAVER
Ankara Üniversitesi Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı

Üye: Doç. Dr. Filiz ÇELİK
Selçuk Üniversitesi Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı

Yukarıdaki sonucu onaylarım.

Prof. Dr. Özlem YILDIRIM

Enstitü Müdür Vekili

ETİK

Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez içindeki bilgilerin doğru ve tam olduğunu, bilgilerin üretilmesi aşamasında bilimsel etiğe uygun davrandığımı, yararlandığım bütün kaynakları atıf yaparak belirttiğimi beyan ederim.

29.08.2019

Sıla GÜNAÇAN

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

HAFIZA MEKÂNLARI VE PEYZAJ MİMARLIĞI: İSTANBUL, TARİHİ YARIMADA ÖRNEĞİ

Sıla GÜNAÇAN

Ankara Üniversitesi
Fen Bilimleri Enstitüsü
Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Elmas ERDOĞAN

Bu çalışma, toplumlar tarafından tarihi süreç içinde oluşturulan hafıza ve anıların korunup saklandığı alanlar olan hafıza mekânlarının, ulusal simge, kültürel kimlik ve mekânsal sürdürülebilirliklerini peyzaj mimarlığı kapsamında irdeleyerek önemli güncel sorunlardan biri olan kentlerdeki kimliksizleşme ile yerel kültürü yansıtan bu alanların olumsuz etkileşim ve dönüşümü konusunda farkındalık yaratmak amacı ile gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın ana bileşen rolü ile hafıza mekânları; doğrudan duyu organları ile algılanabilen fiziksel alanların yanı sıra fiziksel çevre ile yankı bulan ve duyumsal, zihinsel etkileri olan alanlar bağlamında da değerlendirilmiştir. Binlerce yıla dayanan tarihsel geçmişi ve barındırdığı farklı kültürel dokular nedeni ile İstanbul, Tarihi Yarımada, hafıza mekânları beşiği olarak nitelendirilmektedir. İstanbul, Tarihi Yarımada, sahip olduğu kültürel değerler ve karmaşık sit niteliği ile taşıdığı özellikler bağlamında kronolojik sıra ve tarihsel gelişime bağlı dönemsel özellikler ile irdelenerek, sınırları içinde ve UNESCO Dünya Kültür Mirası Listesi'nde yer alan taşınmaz kültür varlıkları kapsamında bulunan hafıza mekânları ile değerlendirilmiştir. Hafıza mekânları, buldukları dönemlere özgü biçimde, işlevsel özellikleri ve kent kimliği üzerine etkileri temel alınarak, dâhil oldukları sit alanları çerçevesinde tartışılmıştır. Bu çalışma ile İstanbul, Tarihi Yarımada'da bulunan hafıza mekânlarının kültürel kimlik üzerine etkileri ve katkıları irdelenerek, önemi vurgulanmış, korunması ve sürdürülebilirliği ile farkındalığın artırılması hedeflenerek peyzaj mimarlığı kapsamında katkıları ortaya konmuştur.

Eylül 2019, 190 sayfa

Anahtar Kelimeler: Hafıza Mekânları, Peyzaj Mimarlığı, Kültürel Peyzaj, Hafıza, Mekân, Tarih, Fiziksel Çevre, Zihinsel/Duyumsal Alanlar, Kent Kimliği, Sürdürülebilirlik

ABSTRACT

M. Sc. Thesis

PLACES OF MEMORY AND LANDSCAPE ARCHITECTURE: ISTANBUL, THE
EXAMPLE OF HISTORICAL PENINSULA

Sıla GÜNAÇAN

Ankara University
Graduate School of Natural and Applied Sciences
Department of Landscape Architecture

Supervisor: Prof. Dr. Elmas ERDOĞAN

This study aims to emphasize the importance of places of memory which are preserved and kept by the societies throughout history in the frame of national icons, cultural identity and spatial sustainability in case of landscape architecture to create consciousness about these areas reflecting local culture with unplanned developments in the physical environment to create awareness that it is adversely affected. The main component of the study is the role of places of memory; In addition to the physical fields that can be directly sensed, they are also evaluated in the context of areas that have echo with the physical environment and have sensory and mental effects that can be multifunctional and perceivable by everyone. Due to its historical background dating back thousands of years and different cultural textures it contains, Istanbul, the Historical Peninsula is considered the crib of places of memory. Istanbul, the Historical Peninsula has been evaluated in chronological order and periodical features related to historical development within the context of the cultural values and complex features it possesses, and has been evaluated with memory spaces within the boundaries of the UNESCO World Cultural Heritage List. Places of memory are discussed in the context of the protected areas, based on their functional characteristics and their impact on urban identity, in a manner specific to their periods. With this study, the effects and contributions of the places of memory in the Historical Peninsula of Istanbul city on cultural identity were examined and their importance was emphasized and their contributions within the scope of landscape architecture were aimed to be adopted with the aim of protection, sustainability and awareness.

September 2019, 190 pages

Keywords: Places of Memory, Landscape Architecture, Cultural Landscape, Memory, Place, History, Physical Environment, Mental Places, Urban Identity, Sustainability

TEŞEKKÜR

Çalışmalarımı yönlendiren, araştırmalarımın her aşamasında bilgi, öneri ve yardımlarını esirgemeyerek akademik ortamda olduğu kadar beşeri ilişkilerde de engin fikirleri ile yetişme ve gelişmeme katkıda bulunan, sevgisi ve bilimsel yaklaşımı ile her zaman kendisini örnek aldığım, bilimsel çalışmaların yanında her aşamada pratik çözümleri ile bir hoca ve bir arkadaş olarak desteğini daima hissettiğim danışman hocam sayın Prof. Dr. Elmas ERDOĞAN'a; çalışma sürem boyunca birçok fedakarlıklar ve sabır göstererek, maddi ve manevi her türlü katkıları sayesinde karşılaştığım zorluklarla mücadele etmemi kolaylaştıran ve beni her zaman destekleyen aileme en içten duygular ile teşekkür ederim.

Sıla GÜNAÇAN
Ankara, Eylül 2019

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	
ETİK.....	i
ÖZET.....	ii
ABSTRACT	iii
TEŞEKKÜR.....	iv
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	vii
ÇİZELGELER DİZİNİ	xiii
1. GİRİŞ.....	1
2. KURAMSAL TEMELLER.....	4
2.1 Hafıza Mekânı ve İlgili Kavramlar	4
2.1.1 Hafıza ve çeşitleri.....	4
2.1.2 Mekân kavramı.....	13
2.1.3 Hafıza mekânı	22
2.1.3.1 Hafıza mekânı ve boyutları	28
2.1.4 Kentsel hafıza.....	34
2.2 Kültür, Kimlik ve Kültürel Kimlik	39
2.3 Taşınmaz Kültür Varlıkları.....	47
2.3.1 Kültürel çevre kavramı ve koruma	52
2.3.2 Sit alanı.....	55
2.3.2.1 Arkeolojik sit alanı	56
2.3.2.2 Kentsel arkeolojik sit alanı.....	57
2.3.2.3 Kentsel ve tarihi sit alanı.....	57
3. MATERYAL VE YÖNTEM.....	58
3.1 Materyal	58
3.2 Yöntem	68
4. ARAŞTIRMA BULGULARI.....	70
4.1 İstanbul, Tarihi Yarımada'nın Tarihsel Gelişimi.....	70
4.1.1 Tarih öncesi dönemler	73
4.1.2 Arkaik Dönem.....	77
4.1.3 Klasik Dönem.....	79
4.1.4 Helenistik Dönem.....	80
4.1.5 Roma Dönemi.....	83
4.1.6 Geç Roma Dönemi	91
4.1.7 Bizans Dönemi	94
4.1.8 Osmanlı Dönemi	100
4.1.9 Cumhuriyet Dönemi	115
4.2 Doğal Yapı.....	121
4.3 Sosyal Yapı.....	122
4.4 İstanbul, Tarihi Yarımada'da Yer Alan Hafıza Mekânlarının Kent Kimliği Üzerine Etkilerinin Değerlendirilmesi	123
4.4.1 Külliye.....	127
4.4.2 Dini yapılar	129
4.4.2.1 Camiler	129
4.4.2.2 Kiliseler	133
4.4.3 Medreseler/Kütüphaneler	136
4.4.4 Müzeler	137

4.4.5 Saray, köşk ve kasırlar	138
4.4.6 Dikilitaşlar ve çeşmeler.....	140
4.4.7 Arastalar/Bedestenler (Çarşılar).....	145
4.4.8 Hamamlar	147
4.4.9 Su yapıları	148
4.4.10 Türbeler/Mevlevihaneler	149
4.4.11 Surlar	151
4.4.12 Zindanlar/Hapishaneler	151
4.4.13 Meydanlar	153
4.4.14 Sokaklar.....	153
4.4.15 Parklar	154
4.4.16 Geleneksel konutlar.....	155
5. TARTIŞMA VE SONUÇ	156
KAYNAKLAR.....	164
ÖZGEÇMİŞ	175

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 3.1 UNESCO Dünya Mirası Listesi'nde yer alan ve İstanbul, Tarihi Yarımada'ya ait sit alanları.....	59
Şekil 3.2 İstanbul I Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu kararı ile 1995 yılında I. Derece Arkeolojik Sit Alanı olarak kabul edilen ve Sur-i Sultan Bölgesi'ni gösteren Sultanahmet Arkeolojik Parkı haritası.....	60
Şekil 3.3 İstanbul I Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu kararı ile 1995 yılında Kentsel Arkeolojik Sit Alanı olarak kabul edilen ve Sultanahmet Bölgesi'ni gösteren Sultanahmet Arkeolojik Parkı haritası.....	62
Şekil 3.4 İstanbul I Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu kararı ile 1995 yılında Kentsel ve Tarihi Sit Alanı olarak kabul edilen ve Süleymaniye Camii ve Çevresi'ni sınır gösteren kültür varlıkları haritası.....	64
Şekil 3.5 İstanbul I Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu kararı ile 1995 yılında Kentsel ve Tarihi Sit Alanı olarak kabul edilen Zeyrek Camii ve Çevresi ile kültür varlıkları haritası.....	66
Şekil 3.6 UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne dâhil edilen İstanbul Kara Surları hafıza mekânlarını gösteren harita.....	67
Şekil 4.1 Yenikapı, Neolitik Dönem'e ait yerleşim kurgusu örneği.....	74
Şekil 4.2 Neolitik Dönem'in ilk yerleşim yeri olduğunu kanıtlayan insanlara ait 8000 yıllık ayak izleri.....	74
Şekil 4.3 Neolitik Dönem'e ait, Özdoğan (2010) tarafından belirtilen 8000 yıllık çanak ve ahşap kano kürekler	75
Şekil 4.4 Kızıltan (2010) tarafından belirtilen, Yenikapı'da bulunan Neolitik Dönem'e ait ahşap düzenekli ve cenin biçimli gömü örnekleri.....	75
Şekil 4.5 Kızıltan (2010) tarafından bildirilen, Kalkolitik Dönem'e ait koyu renk devetüyü hamurlu ve astarlı, siyah alacalı yüzeyli ve kabartma tekniği ile yapılan insan yüzü bezemeli çömlek	76
Şekil 4.6 Baran Çelik, Başak Akay, Denker, ve Yağcı (2007) tarafından aktarılan Yenikapı ve Sultanahmet Eski Cezaevi'de bulunan Demir Dönemi'ne ait çömlek ve fibula (çatal iğne) örnekleri	77
Şekil 4.7 Tarihi Yarımada'da bulunan, Arkaik Dönem çanak-çömlek örnekleri.....	78
Şekil 4.8 Fenike ve Yunan kent devletleri yerleşmeleri, yaklaşık olarak MÖ 800-500 .	79
Şekil 4.9 Klasik Dönem'de Tarihi Yarımada ile diğer yerleşimlerin durumu	80

Şekil 4.10 MÖ 240 yılı, Tarihi Yarımada'nın durumu ve Yenikapı kazılarında ortaya çıkan Helenistik Dönem'e ait çömlek örneği.....	81
Şekil 4.11 Tarihi Yarımada'da bulunan, Helenistik Dönem sur, kapı, kule ve liman yapıları	83
Şekil 4.12 MS 2. Yüzyıl'da Roma Dönemi'ne ait sosyo-kültürel yapılanmayı gösteren hafıza mekânları	85
Şekil 4.13 Bizantion Kenti'nin ve antik dönem yerleşimlerinin taslak biçiminde gösterimi, ölçek 1:50 000.....	87
Şekil 4.14 Roma Dönemi'ne kadar tarihlenen Tarihi Yarımada, Bizantion bulguları ...	88
Şekil 4.15 Roma Dönemi'ne ait, soldan sağa doğru, Athena Başı, Satyros heykelleri ile Medusa Başı kabartmalı lahit	90
Şekil 4.16 Roma Dönemi mezar steli parçası.....	90
Şekil 4.17 Eyice (2016) tarafından saptanan, Geç Roma Dönemi'ne ait hipodrom, Zeuksippos Hamamı, Milion Anıtı, Burmalı (Yılanlı) Sütun, Büyük Saray, Aya İrini, Binbirdirek Sarnıcı, Dikili Sütun gibi hafıza mekânlarının konumları.....	92
Şekil 4.18 Kuban (1996) tarafından aktarılan hipodrom çevresinde bulunan, Büyük Saray yapısı.....	93
Şekil 4.19 Delfi Apollon Tapınağı'nda inşa edilip, Geç Roma Dönemi'nden bu yana hipodromda (At Meydanı) bulunan Yılanlı Sütun	94
Şekil 4.20 Bizans Dönemi, Tetrastoon/Augusteon Forumu (Ayasofya Meydanı) ve gerçekleştirilen bir tören örneği	95
Şekil 4.21 Bizans Dönemi, Tarihi Yarımada kent şeması ve kentin on dört bölgesi	96
Şekil 4.22 Konstantinopolis'in, anıtsal yapıları ve MS 5.-7. yüzyıllar arasını gösteren taslak çizimi	97
Şekil 4.23 Bizans Dönemi, Forum Constantinus (Çemberli Sütun-Nuruosmaniye Meydanı) ve ortasında bulunan Çemberlitaş Sütunu	98
Şekil 4.24 Bizans Dönemi'ne ait bir hafıza mekânı olan Ayasofya'nın genel görünümü	99
Şekil 4.25 Konstantinopolis'in, anıtsal yapıları ile MS 8.-12. ve 13.-15. yüzyıllar arasını gösteren taslak çizimi	100
Şekil 4.26 Osmanlı Dönemi, İstanbul, Tarihi Yarımada (İstanbul) gravürü.....	101
Şekil 4.27 Osmanlı Dönemi'nde, Fatih Sultan Mehmet tarafından oluşturulan İstanbul'un on üç bölgesi	102

Şekil 4.28 Osmanlı Dönemi, İstanbul, Tarihi Yarımada yapısal öğeleri ve onları birbirine bağlayan anayolların minyatürü	103
Şekil 4.29 Osmanlı Dönemi, Fatih Külliyesi genel görünümü ve 15. Yüzyıl'a ait planı	104
Şekil 4.30 Osmanlı Dönemi'nde camiye dönüştürülen ve kentin merkez yapısı olarak nitelendirilen Ayasofya'nın genel görünümü	104
Şekil 4.31 15. Yüzyıl Osmanlı Dönemi, bedesten biçimli bir ticaret yapısı olan Kapalıçarşı'nın iç mekânı	105
Şekil 4.32 Osmanlı Dönemi, Topkapı Sarayı genel görünümü.....	106
Şekil 4.33 Osmanlı Dönemi, Mimar Sinan'ın kalfalık eseri olan Süleymaniye Külliyesi	107
Şekil 4.34 Osmanlı Dönemi'ne ait, Mimar Sinan'ın çıraklık eseri olan Şehzade Külliyesi	108
Şekil 4.35 Osmanlı Dönemi, Sultanahmet Külliyesi'nin At Meydanı (hipodrom)'ndan görünümü	109
Şekil 4.36 Osmanlı Dönemi'ne ait Nuruosmaniye Camii genel görünümü.....	110
Şekil 4.37 İstanbul, Tarihi Yarımada, Osmanlı Dönemi III. Ahmet Çeşmesi	111
Şekil 4.38 1857 tarihinde üç ana bölüme ayrılan (İstanbul) Tarihi Yarımada'nın fiziki durumu	112
Şekil 4.39 At Meydanı'nda (hipodrom) bulunan bir Osmanlı Dönemi meydan çeşmesi olan Alman Çeşmesi.....	113
Şekil 4.40 MS 15. ve 20. yüzyıllar arasında, Osmanlı Dönemi'ne ait tüm hafıza mekânları	114
Şekil 4.41 Kuban'a (1998) göre, Cumhuriyet Dönemi'nde İstanbul, Tarihi Yarımada'nın gelişimi	116
Şekil 4.42 1937 yılına tarihlenen Henri Prost'a ait İstanbul Planı	117
Şekil 4.43 1995 yılında Tarihi Yarımada'ya ait sit bölgenmesi	119
Şekil 4.44 Tarihi Yarımada topografyasını gösteren analitik etüd paftası.....	121
Şekil 4.45 İstanbul, Tarihi Yarımada 2014 yılı nüfus dağılımları.....	122
Şekil 4.46 Farklı işlevlerdeki hafıza mekânlarının İstanbul, Tarihi Yarımada üzerindeki konumları	124

Şekil 4.47 İstanbul, Tarihi Yarımada ve UNESCO Dünya Mirası Listesi'nde bulunan hafıza mekânları	126
Şekil 4.48 Süleymaniye Camii avlusu ve külliye yapısının genel görünümü	127
Şekil 4.49 Şehzade Mehmet Camii ve Külliyesi genel görünümü ve taç kapısı.....	128
Şekil 4.50 Sokullu Mehmet Paşa Camii ve Külliyesi genel görünümü ile iç mekanda kubbeye kadar aralıksız işlenmiş çini bezemeleri	128
Şekil 4.51 Haydar Külliyesi genel görünümü	128
Şekil 4.52 Sultanahmet Camii, genel ve iç mekân görünümü ile hünkar mahfili duvarlarında bulunan çini örnekleri	129
Şekil 4.53 Türbesi ve iç mekânı ile Vefa Camii genel görünümü.....	130
Şekil 4.54 Molla Hüsrev Camii giriş kapısı, konumu ve genel görünümü	130
Şekil 4.55 Molla Gürani Camii genel görünümü ile yivli tuğlalı minaresi, cephe bezemeleri ve Bizans Dönemi mezar taşı.....	131
Şekil 4.56 Kalenderhane Camii genel görünümü ile giriş kapısı ve iç mekânı.....	131
Şekil 4.57 Edirnekapı, Mihrmah Sultan Camii genel görünümü, iç mekân detayları ve avlusu.....	132
Şekil 4.58 Bıçakçı Alaaddin Camii minaresi, avlusundaki tatlı su kaynağı ve genel görünümü	133
Şekil 4.59 Şeyh Süleyman Camii genel görünümü ve mescit yapısı	133
Şekil 4.60 Ayasofya Camii iç mekân ve genel görünümü	134
Şekil 4.61 Aya İrini Kilisesi genel görünümü ve iç mekânı	134
Şekil 4.62 Zeyrek, genel görünümü ile sonradan eklenen minber ve kubbe detayı	135
Şekil 4.63 Kariye Kilisesi genel görünümü ile ç mekanında bulunan, üç boyutlu olarak tasarlanmış mozaik ve freskler.....	135
Şekil 4.64 Küçük Ayasofya kubbesi, içinde bulunan kuyu ve tulumba ile Bizans dönemine ait sütun başlıkları	135
Şekil 4.65 Süleymaniye Külliyesi bünyesindeki Sani, Evvel ve Tıp Medreseleri ve plan şeması	136
Şekil 4.66 Atıf Efendi Kütüphanesi ve çalışanlara tahsis edilen konut yapıları	137
Şekil 4.67 Farklı yapıdaki eserleri sergileyen müzelerin genel görünümü ve arkeoloji müzesine ait bir kültür varlığı	137

Şekil 4.68 Büyük Saray Mozaikleri Müzesi girişi ve içinde yer alan mozaik örnekleri	138
Şekil 4.69 Sarayın birinci avlusu, ikinci avlusundaki Divan ve üçüncü avlusunda yer alan Enderun meydanları ile mermerlik bölümü	138
Şekil 4.70 Tekfur Sarayı ön ve arka cephe kalıntıları.....	139
Şekil 4.71 Müze genel görünümü, avlusu ve içinde yer alan bazı eserler	139
Şekil 4.72 Çinili Köşk genel görünüm ve iç mekân çini bezemeleri.....	140
Şekil 4.73 Sepetçiler Kasrı genel görünümü	140
Şekil 4.74 Gotlar Sütunu, korint üslubu başlığı ve kaidesi ile genel görünümü	141
Şekil 4.75 Çemberlitaş Sütunu ve kaide detayı	141
Şekil 4.76 III. Ahmet Çeşmesi genel görünümü, sebili ve bezeme detayları	142
Şekil 4.77 Örne Dikilitaş dört köşe biçimli yapısı, kaidesi üzerindeki yazıtı ve genel görünümü	142
Şekil 4.78 Dikilitaş dört köşeli ve kabartmalı yapısı ile genel görünümü	143
Şekil 4.79 Yılanlı başlığı, sarmal gövdesi ve küp biçimli kaidesi ile Yılanlı Sütun genel görünümü	144
Şekil 4.80 Milion Anıtı ilk yapılış biçimi ile bugünkü durumu	144
Şekil 4.81 Alman Çeşmesi genel görünümü	145
Şekil 4.82 Sultanahmet Arastası genel görünümü	145
Şekil 4.83 Mısır Çarşısı duvarındaki kuş evleri ve genel görünümü	146
Şekil 4.84 Kapalıçarşı genel görünümü ve iç mekan çeşmeleri	146
Şekil 4.85 Haseki Hürrem Sultan Hamamı ve Sultanahmet Meydanı tarafında yer alan selsebili	147
Şekil 4.86 Zeyrek (Çinili) Hamam genel görünümü	147
Şekil 4.87 Yerebatan Sarnıcı giriş kapısı, iç mekan görünümü ve Medusa başı.....	148
Şekil 4.88 Bozdoğan (Valens) su Kemerı genel görünümü	149
Şekil 4.89 Balıklı Ayazması iç mekân bezemeleri ve genel görünümü	149
Şekil 4.90 Mimar Sinan Türbesi.....	150

Şekil 4.91 Mehmet (Emin) Tokadi Türbesi ve çevresinin genel görünümü	150
Şekil 4.92 Yenikapı Mevlevihanesi semahanesi, mescidi, türbesi ve genel görünümü	151
Şekil 4.93 Kara Surları genel görünümü	151
Şekil 4.94 Anemas Zindanları işkence odası ile genel görünümü	152
Şekil 4.95 Yedikule Hisar ve Zindanları genel görünümü	152
Şekil 4.96 Fransız Hapihanesi panoramik görünümü	153
Şekil 4.97 Sultanahmet Meydanı anıtları, saray yapısı ve 965-2013 yılları arasındaki durumu	153
Şekil 4.98 Soğukçeşme Sokağı ve çevresindeki geleneksel konut dokusu	154
Şekil 4.99 Gülhane Parkı'nda bulunan Atatürk Heykeli ve çeşmeler	154
Şekil 4.100 Geleneksel konut dokusu örnekleri: Balat Mahallesi, Kayserili Ahmet Paşa Konağı ve (İsmail) Dede Efendi Evi	155

ÇİZELGELER DİZİNİ

Çizelge 2.1 Kolektif hafıza ve tarih arasındaki farklılıklar	12
Çizelge 2.2 Hafıza mekânı ve hücre çekirdeği arasındaki oluşum benzerliği	23
Çizelge 4.3 İstanbul, Tarihi Yarımada gelişim dönemleri ve barındırdığı hafıza mekânları	120

1. GİRİŞ

Toplumlar, varlıklarını sürdürürken buldukları peyzajların içinde barındırdığı özelliklere uygun çevre ve mekânlar oluşturmaktadırlar. Toplumlar mekânları, gerek deneyimleyerek gerekse içgüdüsel olarak çevre ve peyzaj özelliklerine göre biçimlendirmekte; kentsel çevre ve mekânları kültür ve geleneklerin yansıması olarak farklı kullanımlar doğrultusunda dönüştürmektedirler. Böylece kentsel mekânlar yaşamsal ihtiyaçların ve toplumsal kültürel birikimin göstergesi olarak ulusal kimliğin de simgeleri olmaktadır. Bu bağlamda kentsel mekânlar, toplumlar ile kültürel peyzajlar arasında bir uzam olarak var olmaktadır.

Kentsel mekânlar, buldukları ya da ait oldukları kentin bir öznesi ve temsilcisi konumundadırlar. Bu nedenle, geçmiş ile gelecek arasında bağlantı kurmayı sağlayan hafızaların taşındığı köprü olmakta ve geçmişin resmedilmesini sağlamaktadırlar. Kentsel hafıza ile geçmişteki bir zaman diliminin yeniden canlandırılması, geçmiş zamana ait sosyal ve kültürel özelliklerin geleceğe aktarılması, korunması ve bu yolla sürdürülebilirliğini sağlayan kentsel mekânlar hafıza mekânı olarak nitelendirilmektedirler. Hafıza mekânı, yaşamsal olayları toplumsal oluşumlar açısından yönlendiren bir olgudur. Geçmişin nerede, nasıl başladığı ve sonlandığına yönelik bilgiler bu mekân aracılığı ile nesiller boyu toplumlara aktarılmaktadır. Dolayısı ile hafıza mekânı, kentlerin sahip olduğu ulusal kimlik ve imgenin de taşıyıcısı olmaktadır.

Hafıza mekânı, toplumlar tarafından kasıtlı ve/veya kasıtsız olarak oluşturulan hafızanın mayalandığı ve depo edildiği alandır. Bu alan, toplumsal nitelik taşımakta ve çoğu zaman etnik çeşitlilik sergilemektedir. Hafıza mekânları, belirli bir anımsatma amacı olan anıtlar, müzeler gibi yapılardan meydana gelirken aynı zamanda meydanlar, parklar gibi kültürel peyzaj alanlarından da oluşabilmektedirler. Hafızanın saklandığı bu mekânlar, küresel ölçekte incelendiğinde kentlerin kimliğini barındıran en önemli oluşumlar olarak görülmektedirler. Buldukları kente ve dolayısı ile ülkeye kültürel, ekonomik ve sosyal katkı sağlamaktadırlar. Bugün çağdaş yapılanma adı altında yapılan yeni oluşumlar veya mevcut oluşumların hafıza mekânları işlevinde ve değerinde meydana getirdiği değişiklikler nedeni ile mevcut kültür varlıkları hasar görmekte ve/veya yok edilmekte ve kentsel hafıza yok olma tehlikesi ile karşı karşıya kalmaktadır. Yeni oluşumların yanı sıra

mevcut kentsel hafızanın hızla önemini ve değerini yitirme tehlikesi ile karşı karşıya kalması ve bunun sonucu olarak da kentsel anlamda kayıpların oluşması hafıza mekânlarını çalışmanın konusu haline getirmektedir. Bu bağlamda hafıza mekânlarının öneminin vurgulanması ve sürdürülebilirliğinin sağlanması için peyzaj mimarlığı meslek disiplini dâhilinde farkındalığı arttırıcı nitelikteki katılımların ortaya konması tezin temel amacını oluşturmaktadır.

Hafıza mekânı; bir ulusun sahip olduğu millî değerleri barındıran, gelecek nesillere kültürel bir oluşum olarak aktarılmasını sağlayan, ulusal hafızayı temsil eden alandır. Hafıza mekânı, toplumun kültürel kimliğini yansıtmasının yanı sıra bulunduğu yere özgü kültürel peyzajın da oluşmasına katkı sağlamaktadır. Kentsel hafızayı depo eden kültürel peyzaj alanları, peyzaj mimarlığı planlama ve tasarım çalışmalarının temel konuları arasında yer almakta ve önemi her geçen gün daha da artmaktadır. Yapılacak kentsel çalışmalarda, hafıza mekânları mutlaka göz önünde bulundurulmalı, korunması ve sürdürülebilirliğinin sağlanması yönünde gerekli önlemler alınmalıdır.

Uluslar, sahip oldukları sosyal ve kültürel kimliklerini oluşturdukları mekânlar ile somutlaşmaktadırlar. Bu kapsamda değerlendirilen hafıza mekânları da kültürel hafızanın peyzaj öğelerinde somutlaşmasının göstergesi olmaktadır. Peyzajlar toplumların yaşam alanlarını temsil ederken; kentsel mekânlar da toplumların kimliğini yansıtan önemli oluşumlar olarak ortaya çıkmaktadırlar. Bu kapsamda, İstanbul, Tarihi Yarımada da bir kültürel miras alanı, farklı uygarlıklara ait yapı ve yerleşim dokularına sahip bir alan olarak önemle üzerinde durulması gereken bir konumdur. 1950’li yıllarda başlayan ve gelişen endüstri alanındaki yenilikler ile ekonomik kaygılar güdülerek yapılan uygulamalar var olan kültürel dokuyu zedelemiş, ulusal miras kaybına neden olmuştur. Bu kayıplar birçok medeniyetin öncelikli mekânı olan İstanbul, Tarihi Yarımada’da büyük oranda yaşanmış, fiziksel ve sosyal zorunluluk olarak nitelendirilen çalışmalar ile yok edilen kültürel miras göz ardı edilmeye çalışılmıştır. Bu tez kapsamında hızla tüketilen kültürel miras değerlerinin korunması ve sürdürülebilir yaklaşımlar ile gelecek kuşaklara aktarılması sağlanmalıdır.

Bu araştırma ile hafıza mekânlarının, ortak kültürel norm ve kavramların, toplum ve tarih bilinci ile aynı zamanda sürdürülebilir kent kimliğinin önemini oluşturulmasındaki

rolünü vurgulayan bir bakış açısı sergilenmektedir. Çünkü hafıza mekânları, kent kimliğinin oluşmasında ve sürdürülebilirlik ilkesi ile sonraki kuşaklara korunarak aktarılmasında başlıca etken olarak nitelendirilmektedirler. Bu nedenle, sınıflandırılarak açıklanan fiziksel ve zihinsel/duyumsal kentsel kültürel temsiller diğer bir ifade ile hafıza mekânları, insan belleğinin kültüre ve tarihe katkısı konusunda senteze dayalı ve yapılacak her türlü peyzaj tasarım ve planlama çalışmalarında yol gösterici bir kaynak olması açısından büyük önem taşımaktadırlar.

2. KURAMSAL TEMELLER

Bu bölümde araştırmaya temel oluşturmak amacı ile hafıza mekânı ve ilgili kavramlar ile kültürel çevre ve koruma kavramları irdelenmiştir.

2.1 Hafıza Mekânı ve İlgili Kavramlar

Hafıza mekânı kavramı, son yıllarda üzerinde önemle durulması gereken koruma ve sürdürülebilirlik konularını yönlendirici ve çözüm üretici niteliktedir. Bu kavram çağdaş oluşum olarak nitelendirilen kentsel yapılanmalarında görülen eksiği ve verilmesi gereken önemi vurgulamaktadır. Hafıza mekânları, zihinlerde yer eden toplumsal olguların/vakaların kentsel bir mekân ile sınırlandırılarak unutulmasını ve önemini yitirmesini engellemektedir. Bu nedenle hafıza mekânı kavramı; hafıza, mekân, kentsel hafıza gibi birçok farklı kavram ile iç içe geçmiş bulunmakta ve bağlı olduğu kavramlardan bağımsız olması durumunda doğru ve yeterli algılanamamaktadır. Hafıza mekânı bu kavramların merkezinde yer almakta; kavramların birbirleri ile olan ilişkisini de açıklayarak topluma aktarmaktadır. Hafıza mekânı kavramı, soyut ve somut öğeleri içinde barındırmaktadır. Bu soyut ve somut kavramlar ile birlikte değerlendirildiğinde hafıza mekânı, belirli bir amaca hizmet etmek amacı ile hatırlatma görevi üstlenen, bulunduğu alana ait her türlü kültürel dokuyu barındıran, zamana karşı koyan, gelenekselliğin görülüp, hissedilebildiği, aidiyet duygusunun ön planda olduğu, tarihsel çekirdeğin temelinde yer alan, kasıtlı ya da kasıt güdülmezsizin meydana gelen alanlardır. Hafıza mekânı, beraberinde akla gelen; hafıza, mekân, kentsel hafıza, kimlik ve kültür gibi kavramların odağında yer almakta; bu kavramlar ile karşılıklı etkileşimde bulunmaktadır.

2.1.1 Hafıza ve çeşitleri

Hafıza, geçmişe ait bilgilerin akılda tutulmasının yanı sıra saklanmasını sağlayan bir yeti olarak tanımlanmaktadır. Türk Dil Kurumu'na (2019) göre hafıza; yaşananları, öğrenilen konuları, bunların geçmiş ile ilişkisini bilinçli olarak zihinde saklama gücüdür. Hafıza, tarihsel anıların oluşturulmasında bir araç olarak görülmekte ve geçmişin şimdiki zamana dair potansiyel bilgi sağlaması anlamına gelmektedir. Ayrıca hafıza, tarih ve kültür kavramlarına temel oluşturan psikolojik bir süreç olarak da tariflenebilmektedir. Evrimsel

açından bakıldığında hafızanın; anlamsal, anısal ve işlemsel olarak bir sistematığı bulunmaktadır. Anlamsal bellek, herhangi bir ortam ile ilgili istikrarlı, açıklayıcı ve ulaşılabilir bilgiye sahip olmak ve geçmişte yaşanan olaylardan bugünün şartları doğrultusunda işe yarar bilgiler elde etme anlamına gelmektedir. Yani zaman içinde gerçekleşen ne varsa anlamsal belleğe kaydedilmektedir. Benzer olarak, işlemsel bellek beceri, beklenti, hazırlama gibi farklı biyolojik formların geçmiş ile biçimlenmesi, hızlı ve duruma bağlı olarak uygun cevap üretilmesi ile ortaya çıkmaktadır. İşlemsel belleğin formlarından olan becerinin geliştirilmesinde sık tekrar, eskiyi anımsatan durumlar; hazırlamada ise tek ve kısa süreli gerçekleşmiş karşılaşmalar söz konusu olmaktadır. Tulving (1985) tarafından aktarıldığına göre, anısal bellek başka bir ifade ile ‘anılar’, kişisel olarak yaşanan olayları hesaba katmadan bir veya birçok olaydan elde edilebilecek bilgilerin aksine, yaşanan bir olay ile ilgili ne?, ne zaman? ve nerede? bilgileri olarak tanımlanmaktadır (Boyer ve Wertsch, 2015). Yanı sıra anısal bellek, geçmişte yaşanmış olayları yeniden deneyimleme fırsatı vermektedir. Yaşanan bir olaya ait sahnenin zihinde yeniden ziyaret edilebilmesi anlamına gelmektedir.

Conway ve Pleydell-Pearce’in (2000) belirttiğine göre hafızanın en önemli yönlerinden biri de duygusal bileşen ve imgeleme özelliğine sahip olmasıdır. Yani, hafıza anılardan çağırılan sahnenin ayrıntılarını ve duygusal etkisini kısmen de olsa yaşayabilme imkânı sunmaktadır.

Hafıza bugünü de kapsayan içsel zihinsel bir süreçtir. Her ne kadar hafıza ile geçmişe gönderme yapılıyor olsa da söz konusu geçmiş belirli biçimlerde ve seçilerek hatırlanmaktadır. Hafıza paylaşılan kimliğin hayalde canlandırılma sürecindeki en önemli unsurlarından birini kapsamakta; geçmişe ilişkin ortak bir hafızanın yeniden üretilmesine olanak sağlamaktadır. Hafıza kendi peyzajını üreterek gerçeklik kazandıracak simgelere ihtiyaç duymaktadır. Dolayısı ile hafıza peyzaj gibi dinamik bir yapıya sahip olup önceden belirlenememekte; fiziksel veya zihinsel bir alanı nitelerken toplumsal tarihi de anlatmaktadır. Aynı zamanda hafıza, biçimsel olarak anımsatıcı veya yerel niteliği dışında bir ulusun ya da kentin kültürel peyzajına yerleşmekte ve alana/mekâna gerek kültürel ve sosyal gerekse tarihsel bir nitelik kazandırmaktadır (Mills, 2014).

Hafıza, yalnızca pasif bir depolama işleyişine sahip değildir. Yanı sıra hafıza, bilgileri aktif olarak yapılandırmakta, eklemeler ve çıkarmalar yaparak boşlukları uygun bir biçimde doldurmaktadır. Hafıza ile gerçekleşen bu yapılandırma işlemi mevcut kültürel dokudan etkilenmektedir. Hafıza, elde edilen deneyimlerden izler taşıyan geçmişe dair bilgilerin anlamlı bir şema çerçevesinde değerlendirilmesi ile oluşmaktadır (Boyer ve Wertsch, 2015). Hafıza, kendilik duygusu ile özdeşleşmiş olup aidiyet, ait olma kavramlarına altlık oluşturmaktadır. Yani, bellek noksanı ya da yoksunu toplumların kültürel kimlik kaybına uğramaları kaçınılmaz olmaktadır. Hafızanın önemi ve değeri mekânlarda imgelemesi, duyumsatılması ile anlaşılmaktadır. Dolayısı ile hafıza, yaşanmış birçok ayrıntı arasından anlamlı olan ve genel bilgi niteliği taşıyanları ortaya çıkarmakta; bunların toplum açısından kentsel imge özelliği taşımasını sağlamaktadır.

İnce (2010) hafızayı temelde 5 kategoride değerlendirmiştir. Bunlar kolektif, sosyal, popüler, kültürel ve toplumsal hafızalardır.

- **Kolektif Hafıza:** Bu kavram ilk kez 1920 yılında Maurice Halbwachs tarafından ortaya konmuştur. Birçok farklı alanda kullanılan ve tanımlanan bu kavram, bireyselliğin ötesinde grupları içine alan bir hafıza formuna sahiptir. Birden fazla insanın, bir toplumun ya da topluluğun birbirleri ile deneyimlediği herhangi bir olayın belleklerde bıraktığı farklı izler sonucunda oluşan, çeşitli iletişim yöntemleri kullanılarak süreç içinde yayılan ve benimsenen hafızadır (Uğur Çınar, 2017).

Kolektif hafıza, ulusların ve farklı etnik grupların etkileşiminden ortaya çıkan, beslenen ve ortak toplumsal payda oluşturan bir olgu olarak görülmektedir. Böylece kolektif hafızanın ulusal kimlik üzerindeki etkisi de ortaya konmaktadır. Çağdaş toplumların sahip olduğu ulusal kimlik, mekânlarda hafızaların sürekliliğinin sağlanması yolu ile meşrulaştırılmakta ve korunmaktadır. Ayrıca kolektif hafızanın birleştirici ve ortak kimlik yaratıcı rolü kadar kutuplaştırıcı ve gruplar arası ya da grup içi çatışma dinamiklerini biçimlendirici etkisi de bulunmaktadır (Uğur Çınar, 2017).

Halbwachs'e (1980) göre, bireysel görünen hatırlamalar dahi kolektif yapıdadır. Yani, kişisel olarak görünen hafızalar dahi kolektif dinamikler ile biçimlenmektedir. Hafızanın oluşumunda yer alan insanlar, fiziksel olarak var olmasalar da hatırlama eylemi üzerinde etkili olmaktadır. White (1999) tarafından aktarıldığına göre, kişisel hikâyeler ulusal

hikâyeleri kendine dahi edecek ve duygusallaştıracak biçimde alegorik olarak kullanılmaktadır (Uğur Çınar, 2017). Bunun nedeni olarak, kolektif hafıza ile aynı toplumda yer alan farklı bireyler arasındaki ortak norm ve yaşanmışlıkların ifade edilmesi gösterilmektedir. Bu noktada tarih de devreye girmektedir. Kolektif hafıza, ortak geçmiş ile oluşturulan ulusal kimliği yaratırken, toplumların kültürel kimliğinin yapı taşlarından olan tarihi de şekillendirmektedir. Dolayısı ile kolektif hafıza ile tarih iç içe geçmiş, birbirlerine bağlı halde bulunmaktadır.

Kolektif hatırlama, bir topluluğun varlığı sonucu oluşmaktadır. Bu neden ile doğası gereği toplumsal olmaktadır. Ortak bir geçmiş kolektif olarak oluşturulmakta; bu durumun sonucu olarak da kolektif hafıza meydana gelmektedir. Toplumlar geçmişleri konusunda kendilerine en uygun, kimliklerini güçlendirecek ya da manevi açıdan yeterli gelecek, görüşe bağlanmaktadır. Kolektif hafıza, yalnızca planlı yapılandırmanın bir ürünü değildir. Pennebaker, Paez, ve Rime (1997) kolektif hafızanın, toplumların tarihi olayları kendi yaşam öyküleri ile ilişkili olarak benimseyip konumlandırmasına aracılık eden karmaşık yapıları bireysel süreçler ile oluştuğunu vurgulamaktadırlar. Toplumlar kolektif belleği oluştururken, olayları belirli biçimlerde kodlayarak istenen hedef doğrultusunda düzenlemektedirler. Wertsch'in (2002) belirttiğine göre toplumların geçmişleri ile ilgili ortak bir temsil oluşturma yöntemlerinin tanımlanmasında kolektif hafıza eş değer bir kavram olarak görülmektedir.

Kolektif hafıza, bir toplumun geçmişini hatırlama biçiminin toplum içindeki her bireyin kendini tanımlama biçimi yani özgüllük (bir türe ait/türle ilgili olan) ile ifade edilmesidir. Toplumlara ait kolektif hafıza oluşturulurken, geçmişini hatırlamadaki özgüllükler ile geleceği hayal etme biçimleri arasında sıkı bir bağ bulunmaktadır. Özgüllüğün temelinde bulunan bireysel süreçlerin zaman içinde herkes tarafından kabul edilen bir duruma gelmesi ancak tarihsel anıların izinin sürülerek kolektif belleğin oluşturulması ile mümkün olabilmektedir (Boyer ve Wertsch, 2015).

Kolektif hafızanın yanı sıra **toplanmış hafıza** da bir diğer hafıza türü olmakla birlikte bazı durumlarda kolektif hafıza ile aynı anlamda kabul edilse de içerik bakımından farklılıklar barındırmaktadır. Kansteiner'e (2002) göre toplanmış hafıza, tek tek bireylerin hafıza deneyimlerinin toplamından meydana gelmekte ve psikolojik metotlar

içermektedir. Ancak kolektif hafızanın kendi dinamikleri bulunmaktadır (Uğur Çınar, 2017).

- **Sosyal Hafıza:** Sosyal etkileşimde rol oynayan bilgiyi işleme, kodlama, depolama ve hatırlama gibi bilişsel (zihinsel) süreçleri kapsayan hafızadır. Sosyal hafıza ile unutma, eleme ve seçme eylemleri zamana bağlı olarak belirlenmektedir (İnce, 2010).

Sosyal hafıza; toplumsal kimliğin oluşumunu sağlayan sosyal yaşam alanının sürekliliği ve organize olarak meydana gelen toplumsal biçimin biraradalığı ile oluşmaktadır. Toplumsal geleneklere, inançlara ve davranışlara bağlı biçimlenen ve bunun sonucu olarak sosyal etkileşim ile ortaya çıkan hafızanın sosyal çevresine odaklanan bu kavram, geçmişe yönelik kişisel hikâyelerin veya olayların mevcut anlatılar ve anma biçimleri ile etkileşim yönlerini ve yöntemlerini sorgulamaktadır (Halbwachs, 2016).

- **Popüler Hafıza:** Halkbilimi, sinema gibi kategorileri içeren ve geçmiş siyasi bir olgu olarak gören ve yorumlayan hafıza olup güncel trendlere göre değişkenlik göstermektedir (İnce, 2010).

Gündelik toplumsal yaşamdan etkilenen, güncel konular ile biçimlenirken geçmişten parçalar taşıyan ve sosyal koşullara bağlı olarak varlığını sürdüren popüler hafıza, sürekli bir üretim halinde olup kalıcılığı ya da sürdürülebilirliği ancak toplumsal yapı ile belirlenmektedir. Popüler hafıza somut bir kentsel mekâna bağlılıktan çok zamana, gruba, sosyal düşünce ve davranışa göre oluşan, duyumsal niteliği ön planda olan ve güncelliğini koruyan kentsel mekânsal oluşumlarda kendini göstermektedir.

- **Kültürel Hafıza:** Geçmişe ilişkin paylaşılan anıların belli oranlarda dolaylı veri içeren, metinselleşme ve iletişim eylemi olduğunu açığa çıkaran hafıza türüdür. Örneğin; toplum için önemli bir savaşın farklı kaynaklardan bir yazı dizisi oluşturularak anlatımı metinselleştirilmiş ve dolayımlanmış bir hafıza inşa ederken, bu savaşa katılmış ünlü bir komutanın anıları ise bir iletişim edimi olarak nitelenebilmektedir (İnce, 2010).

Kültürel hafızanın boyutsal olarak farklılaşması ile **iletişimsel hafıza** türü oluşmaktadır. Bu hafıza türü, dil ve iletişim kapsamında geçmişe dair kalıntılar ile oluşmaktadır. Assmann (2008) iletişimsel hafızayı gündelik iletişimlerini barındıran, resmi olmayan ve

kurumsallaşmamış; kültürel hafızayı ise kurumsallaşmış, özelleşmiş ve biçimlendirilmiş hafıza olarak tanımlamaktadır (Uğur Çınar, 2017).

Yanı sıra kültürel hafıza ile geçmiş ile bağlantılı anıların, bellek yolu ile anlamsal aktarımını gerçekleştirmektedir. Gelenekler, toplumsal anlam ve kültürün aktarılma ya da canlandırılma biçimi olarak kültürel hafıza belirtilmektedir (Halbwachs, 2016).

- **Toplumsal Hafıza:** Günlük yaşamı etkileyen ve geçmişi algılama biçiminde değişiklikler oluşturan kuşatıcı bir kavramı niteleyen hafızadır. Toplumsal hafıza, bireysel ve toplumsal hatırlama ve unutma süreçlerinde başat rol oynayan, tarih, antropoloji, edebiyat ve psikoloji gibi disiplinler ile kesişerek kendi çalışma alanını yaratan bir hafıza türü olarak kabul edilmektedir. Örneğin; bir kent üzerinde yaşanan savaşlar, rejim değişiklikleri, sürgünler gibi toplumsal değişim ve dönüşümleri yönlendiren olaylar toplumsal hafızayı oluşturmaktadırlar (Halbwachs, 2016).

Toplumsal hafıza kavramı bireysel belleğin dışında var olmakta; toplum etkisi ile oluşturulan toplumsal çerçeveler kapsamında geçmişi saklamakta ve hatırlatmaktadır. Genellikle soyut olarak tanımlanan toplumsal hafıza, somut niteliğini hafıza mekânları ile kazanmakta ve bu doğrultuda yeniden üreterek yaşatmaktadır. Toplumsal hafıza, toplum tarafından üretilen duygu, deneyim ve düşüncelerin kaynağı olarak görülmektedir (Halbwachs, 2016).

Tüm bu hafıza çeşitlerinin yanı sıra, Conway ve Williams (2008) tarafından aktarılan **bireysel** başka bir deyişle **otobiyografik hafıza** da insan yaşamındaki belirli olayların yer aldığı anılar ve kişisel olarak sahip olunan geçmişin kavramsal, genelleyici ve şematik bilgilerinden oluşan bir hafıza türü olarak tanımlanmaktadır (Boyer ve Wertsch, 2015). Otobiyografik hafıza ile benlik tanımlanırken; zamanla şekillenen toplum ve sosyal gruplar içinde anı ağları oluşturularak bu benliğin konumu tariflenmektedir. Otobiyografik (bireysel) hafıza diğer bellek türlerinin oluşumu ile yakından ilişkilidir. Bunun nedeni bireysel olarak oluşturulan ve birbirine tıpkı bir ağ sistemi ile bağlı olan anılar meydana gelme biçimlerine bağlı olarak farklı türlerde isimlendirilmektedirler. Yani her hafıza türünün temelinde bireysel hafıza yer almaktadır. Bireysel hafızayı oluşturan anıları birbirine bağlayan ağlar sonsuz sayıda sıralanabilmekte, kendine özgü durumda ve farklı birçok tema ile ilişkili yapıda bulunmaktadır. Baddeley (1988) bireysel

hafızanın temelde üç işleve sahip olduğunu vurgulamaktadır. Bunlar; yönlendirici işlev, sosyal işlev ve kendilik işlevi olarak isimlendirilmektedir. Yönlendirici işlev, anıları oluşturan davranışları şekillendirme ve kılavuzluk etmeyi sağlarken; yönlendirici işlev ile elde edilen olguların insanlar arasında iletilmesi, insan ilişkilerini geliştirmesi ve devamlılığını sağlaması ise sosyal işlevi oluşturmaktadır (Boyer ve Wertsch, 2015). Sosyal işlev sonucunda ortaya çıkan kültürel yapıya uyum sağlanması da kendilik işlevi ile gerçekleştirilmektedir. Dolayısı ile bireysel hafızada yer alan anıların benlik ile doğrudan ilişkili olduğu sonucuna varılabilmektedir. Bireysel hafızanın oluşumunda, ‘benlik’ ya da başka bir deyişle ‘kendilik’ duygusunun var olmasını sağlayan, kültür ve gelenekler büyük oranda etkili olmaktadır. Bireysel hafızanın çeşitliliği toplumların farklı kültürel normlara sahip olmasından kaynaklanmaktadır.

Her hafıza kendi içinde özgül yapıdadır. Hafızanın, bir deneyime özgü özellikleri akılda tutmaya yarayan ölçütleri, dayandığı temeller ve özelleştirilmiş, yüksek özgüllüğe sahip olayların etkisini yansıtabilme niteliği, belirli bir türe ait olma durumunu ortaya koymaktadır. Hafızanın özgüllüğü yani belirli bir tür anıya ait olma durumu anıların oluşum biçimlerine göre belirlenmektedir.

Hafıza ile korunan anılar, oluşum biçimi ve içeriğine bağlı olarak Johnson, Hashtroudi ve Lindsay (1993) tarafından iki farklı türde sınıflandırılmaktadır. Bu sınıflandırma temelde, anıların depo edildiği ve hafıza mekânı olarak nitelendirilen alanların fiziksel ve zihinsel/duyumsal boyutlarına bağlı olarak gerçekleştirilmektedir. Fiziksel boyut ile oluşan; algı veya deneyim kaynaklı anılara, genellikle daha algısal olan renk, ses gibi ayrıntılar ve anıyı meydana getiren olaya ait zamansal ve mekânsal bağlamdaki bilgiler eşlik etmektedir. Diğer yandan, daha çok duyumsal boyutu ile öne çıkan; iç gözlem veya hayal gücü ile oluşan anılar, bilgi üretimine yön veren bilişsel (zihinsel süreç) işlemler ile ilgili daha fazla ayrıntılar içermektedir (Boyer ve Wertsch, 2015).

İç içe geçmiş, birbiri ile bağlantılı hafızanın ayrıştırıcısı olarak nitelendirilen **tarikh** ise doğrulanmış bir olgular kümesi ve toplumun belleğine kazınmış kesin gerçekler olarak tanımlanmaktadır. Aynı zamanda tarih belgeler, yazıtlar, yazılı kaynaklar gibi tanımlı dokümanlar içinde olguların hazır bulunduğu veriler bütünüdür (Carr, 2002).

Tarihin ayrıştırıcı özelliğinin yanında hafıza ile tarihi birbirinden ayıran pek çok fark bulunmaktadır. Halbwachs (1980) hafızanın yaşayan gruplar ve gelenekler ile alakalı olduğunu ve birden çok durumda bulunabileceğini vurgularken; tarihi gruplar üstü ve tek olarak nitelendirmektedir. Benzer olarak Nora (1989) da hafıza ve tarih arasındaki farklılıklara dikkat çekmekte; hafızanın topluluklara ait olduğunu, yalnızca müdahale edilmemiş dolayısı ile bozulmamış topluluklarda gerçek hafızanın bulunabileceğini belirtmektedir. Tarih ise geçmişin organize edilmiş halidir ve evrensel bir otoriteye sahiptir (Uğur Çınar, 2017).

Nora'ya (2006) göre hafıza ve tarih, birlikte birçok farklılığı barındıran yaşamsal olgular olarak nitelendirilmektedir. Bu bağlamda,

- Hafıza, gruplar tarafından üretilen yaşamın kendisini oluşturmaktadır; uzun belirsizliklere, ani canlanmalara elverişli olmasının yanında sürekli bir gelişim halindedir. Tarih ise, her kültüre ve döneme ait öznel deneyimler ile biçimlendiği için yeni oluşumları da kapsamaktadır.
- Hafıza güncel bir olayı ya da sürekli şimdiki zamanda yaşanan bir bağı temsil etmektedir. Tarih ise geçmişi nitelemektedir.
- Hafıza; duylara dayalı olduğundan sadece onu güçlendiren detaylar ile uyuşmaktadır. İç içe geçmiş özel ve simgesel anılardan beslenmekte; her türlü aktarıma, engele, sınırlamaya, yansıtmaya açık bulunmaktadır. Tarih ise, zihinsel ve ayrıştırıcı bir olgu olarak analiz, söylem ve eleştiri gerektirmektedir.
- Hafıza kaynağını kaynaştırdığı bir gruptan almaktadır. Yani ne kadar birey varsa o kadar hafıza bulunmaktadır. Ancak, doğası bakımından değişik, sınırsız, kolektif ve çoğul durumlar da olabilmektedir. Oysa tarih herkesin ortak paydası olup, bireysel bir olgu ya da algı biçimi oluşturmamaktadır.
- Hafıza somuta, uzama, niteliğe, imgeye ve nesneye bağlı iken; tarih zamansal sürekliliklere, gelişmelere ve nesnelere ilişkisine bağlı olmaktadır.

Hafıza ile tarih arasındaki bu ayrımların yanı sıra birbirlerini destekleyici ve benzer nitelikler de bulunmaktadır. Bu anlamda,

- Mekânların hafızalara adanması tarihin hafızaya aktarılmasından kaynaklanmaktadır.

- İz, mesafe, araçlar söz konusu olduğu durumlarda hafıza söz konusu olmamakta; artık bu noktada tarih boyutuna geçilmektedir.

Bu kapsamda, tarihin bütünü ile ayırıcı özelliğini yaşayan toplumların, mekânsal hafızanın yansıdığı mekânları geleneksel toplumlardan daha fazla bilmesi mümkün olamamaktadır.

Boyer ve Wertsch (2015) tarafından kolektif hafıza ve tarih arasındaki karşıtlıklar belirtilerek, bu iki kavramın eğilimleri ve amaçları yanı sıra zıt eğilimlerinin birbirleri ile olan etkileşimleri çizelge 2.1’ de listelenmektedir.

Çizelge 2.1 Kolektif hafıza ve tarih arasındaki farklılıklar (Boyer ve Wertsch, 2015)

Kolektif Hafıza	Tarih
Özneldir.	Nesneldir.
Tek bir adanmış bakış açısı bulunmaktadır.	Her türlü şahsi bakış açısından uzaktır.
Belirli bir grubun temel yapısını yansıtır.	Belirli bir sosyal yapıyı yansıtmamaktadır.
Kendiliğe sahip olmayan şekilde, bilinçlidir.	Eleştirel, yansıtıcı bakış açısına sahiptir.
Olayların yorumlanmasında tahammülsüzdür.	Belirsizliği kabullenmektedir.
Olayların geçmiş zamanda olma durumunu yadsımaktadır.	Tarihselliğe odaklanmaktadır.
Geçmişi bugün ile ilişkilendirmektedir.	Geçmişi bugünden ayırmaktadır.
Tarih dışı ve tarih karşıtıdır.	Geçmiş olayları ‘o zaman, şimdi değil’ biçiminde tanımlamaktadır.
Anma ifadesine sahiptir.	Tarihi ifadeye sahiptir.
Müze vb. hafıza mekânlarını tapınak olarak görmektedir.	Müze vb. hafıza mekânlarını bir mahkeme olarak görmektedir.
Sorgulanmayan kahramanlık hikâyeleri bulunmaktadır.	Süregiden tarihi yorumlama çerçevesinde anlaşmazlık, değişme ve çelişme söz konusudur.

Tüm hafıza ve tarih karşılaştırmaları sonucu olarak Novick (2000) tarih bilincini, doğası gereği olayların tarihselliğine yani şimdiden farklı koşullarda doğmuş olan; hafızayı ise zaman akışı anlayışı bulunmayan, olayların geçmiş zamanda gerçekleşmiş olma durumunu yadsıyan ve bugün dahi varlığını sürdüren bir olgu olarak tanımlamaktadır. Ona göre hafıza, bir kez oluşturulması yeterli, ebedi ve vazgeçilmez bir kavram olarak nitelendirilmektedir.

2.1.2 Mekân kavramı

Hafızanın oluşturulduğu ve ebedi olarak korunduğu alan olarak nitelendirilen **mekân** sözcüğü Arapça kökenli olup, bir varlığın herhangi bir biçimde bir yerde var olması anlamına gelmektedir. Mekân; bulunduğu coğrafyanın özelliklerine bağlı olarak, barındırdığı yaşamlar ve bu yaşamlar doğrultusunda ortaya çıkan üretim ilişkileri koşulları bağlamında biçimlenmektedir. Bu durum mekânın somut, maddi ve soyut, manevi bir temele dayandığını göstermektedir (Lefebvre, 2014).

Mekân oluşumu belirli bir zaman ve yaşam odaklı stratejik düşünce yapısı ile meydana gelmektedir. Yani mekân, kendini oluşturan odaksal yöntemlerin/stratejilerin izlerini taşımaktadır. Mekân bir tarih ürünü olmasının yanında, maddi ve mali planlama ile mekân-zaman planlamasının birlikte bulunduğu yerde konumlanmaktadır. Dolayısı ile mekân homojen görünümünün aksine heterojen yapıdadır. Mekan bu karmaşık yapısı ile çok amaçlı bir enstrüman olarak kullanılmakta; kurumsal kurallara bağlı kalınarak yapılan bölünmeler ile çeşitli akışlar üstlenmesi sağlanmaktadır (Lefebvre, 2014).

Mekân kavramı geleneksel olarak irdelendiğinde matematik, geometri gibi soyutlamadan yani somut olmayan, soyut bir içerikten meydana gelmektedir. Ancak felsefi boyutlarda bakıldığında ise mekân, hissedilebilen olguları yani soyutsallığı yerleştirme ve somutlaştırma tarzı, başka bir ifade ile arzu ve eylemi yani yaşamı dışı doğru ve parçalayan yanı sıra parçalanan cansız varlığa yönelten nesne olarak nitelendirilmektedir (Lefebvre, 2014).

Mevcut toplumsal doku ile biçimlenen ve aynı toplumu kucaklayan kentin işgal ettiği ya da sahip çıktığı mekân, barındırdığı sanatsal ürünleri yüklenen işlevlere bağlı olarak dönüştürebilen bir yapıt olarak görülmektedir. Mekân, kente ait ve hammadde olarak

görülen her türlü nesneyi kapsamaktadır. Dolayısı ile mekânı toplumsal ürünlerin sahip çıkıldığı alanlar olarak kavramak gerekmektedir. Kültür ve hafıza ile ilişkili olan mekân yalnızca bir ürünü, herhangi bir şeyi ya da nesneyi değil, düşünsel ve kültürel imgelerin sahnelendiği ilişkiler bütünü de kapsamaktadır (Solak, 2017).

Ekonomik ve toplumsal ilişkilerin dayanağı olarak görülen mekân; pasif, boş, statik bir olgudan çok dinamik ve diyalektik yapıda bulunmaktadır. Mekân hem üretken hem de üretici olarak kabul edilmektedir. Öyle ki mekân yalnızca nesnel aidiyetler değil, içerdiği fiziksel ya da duyumsal varlıkların üretimini de üstlenmektedir. Dolayısı ile mekân, varlıklara anlamlı, bütüncül bir alan üretirken, bu varlıkların anı üretmesini de sağlamaktadır (Lefebvre, 2014).

Hafızanın adandığı yer olarak mekân, kullanıcıları tarafından algılanan ve değerlendirilen bir düzlem olması yanında sadece geometrik bir algı değil; aynı zamanda toplumsal, ekonomik, psikolojik ve siyasal boyutları da içeren çok boyutlu bir algı ve oluşumdur. Aslında içinde boşluk barındıran bu biçimlenme birey ve toplumların gerek fiziksel eylemleri ve gerekse zihinsel biçimlendirmeleri ile anlam kazanmaktadır (Lefebvre, 2014).

Mekânlar somut ve maddi olgulardan farklı ve bağımsız olarak deneyimler ötesinde sezgi ve algının, yer ve mekân ile bir arada oluşturduğu duyumsal değerlerdir. Mekânlar sosyal etkilerin yani sosyal üretimin bir sonucu olarak farklı soyut duyusal bağlantılardan oluşan ancak somut ve mantıksal oluşumlardır (Solak, 2017).

Günlük yaşamı, ruhsal deneyimleri ve kültürel dili belirleyen zamansal kategorilerden çok mekânsal kategoriler olmaktadır. Tüm toplum ilişkileri zaman-mekân akışında oluşmakta; toplumsal değişimler mekânsal süreçler ile meydana gelmektedir. Mekânsal süreçler de ardışıklık ve eşzamanlılık yani olguların birlikte yarattıkları kimlik ile ifade edilmektedir. Mekân bir anlamda hafıza ile eşzamanlı olarak biçimlenmektedir. Yani mekânlar ve hafızalar aynı süreç içinde oluşmaktadırlar. Mekân ve hafızadaki zamansal birliktelik; tüm olguların, ilişkilerin oturtulduğu toplumsal olarak aynışmayı anlatan tek bir çizgi yerine; birbirinden farklı, çoğu birbiri ile kesişen, farklı nitelik ve biçimlerdeki toplumsal farklılaşmayı ya da çeşitliliği niteleyen çizgilerin uyumlu bütünlüğü anlamına gelmektedir. Mekânın çizgisel bir kavram biçimindeki ifadesi, toplumu niteleyen

geleneksel, sosyal ve kültürel dokunun zaman kavramı dâhilindeki somut bir ifadesi olmaktadır. Öyle ki tarihsel zaman, toplumsal yerleşim ve egemenlik ile oluşan kentsel mekânı ortaya çıkarmakta; zaman ve kentsel mekâna ilişkin rasyonellik/gerçeklik içinde sabitlenmektedir. Hareketsiz/taşınmaz bir kentsel mekânı oluşturan geçmiş, tarihselliğin ürünü olarak nitelendirilen hafızanın bu mekân aracılığı ile yok olmasını engellemekte; bilginin saklanması ve yönlendirmesi sonucu oluşan bu kentsel mekânın var olan gücü ile kendi yeterliliklerinin ortaya çıkmasını ve sürdürülmesini sağlamaktadır (Solak, 2017).

Kentsel mekân kavramsal olarak, zihinsel olan ile kültürel olanın yanı sıra toplumsal olan ile tarihsel olanı birbirine bağlamaktadır. Kısacası iç içe geçmiş, karmaşık bir süreç oluşturmaktadır. Mekân, toplumlara özgü alansal örgütlenmenin üretildiği yer olarak bilinmekte ve dolayısı ile eşzamanlı üretilen eylemleri biraraya getirmektedir. Toplumsallık çerçevesi içinde irdelenen mekân kavramı, bütünlük kurallarına tâbi olmakla birlikte toplumsal nitelik taşıyan bir nesne oluşturmaktadır (Lefebvre, 2014).

Kentsel mekânın bağlayıcı, bütünleştirici ya da özgünleştirici yani toplumsal yapısı Descartes ve Aristoteles gibi ünlü filozoflar tarafından da vurgulanmaktadır. Descartes tarafından kentsel mekân, kavramsal ve özgürleşme oluşumunda toplumsal anlamda belirleyici bir evre olarak görülmektedir. Aristotelesçi geleneğe göre ise his ile ortaya çıkan olguları tanımlamak ya da sınıflandırmak ancak mekân ve zamanın kentsel mekân üzerindeki etkisi ile açıklanmaktadır (Lefebvre, 2014). Kentsel mekân, mutlak var olanın alanına girmekte; oluşmasında özne rolünde olanın karşısında ve nesne konumunda bulunmaktadır.

İnsan eylemleri ile oluşturulan kentsel mekân, eylemin gerçekleşmesine olanak sağlayan niteliksel benzerlikleri ifade eden bağlamı da oluşturmaktadır. İnsanlar çevreleri ile etkileşimde bulunurlarken, hem soyut hem de somut biçimde kültürü ve kültürel değerleri üretmektedirler. Dolayısı ile mekân, insanın dışında ya da ona rağmen var olan bir oluş değil; tam aksine insan ve toplum ile anlam kazanan toplumsal yapının en önemli boyutunu ifade etmektedir. Mekânların kurgularında ve işleyişlerinde görülen değişimler, mekân algısının bu nedenle de mekâna yüklenen anlamların da değişmesine neden olabilmektedir (Solak, 2017).

Mekân ile hafıza arasında iç içe geçmiş bir ilişki bulunmaktadır. Toplumların kolektif belleğinin ortaya çıkarılması ve korunmasında bunun sonucu olarak da kentsel hafızanın oluşturulmasında mekân bir araç olarak kullanılmaktadır. Mekânın hafıza ile ilişkisi, ‘zihinsel şey’ ya da ‘zihinsel yer’ olarak adlandırılan mekân kavramının, soyut ve somut olguları birlikte taşıyan statüsünün kabul edilmesi ile ortaya çıkmaktadır. Mekân, hafızanın kümelenmiş halini temsil etmektedir. Belirli bir döneme veya kültüre kısacası ortak tarihsel ya da sosyo-kültürel değerlere sahip hafıza, duyumsal ve fiziksel nitelikleri beraberinde getiren bir mekânda toplandığında kümelenme görülmektedir.

Mekân, üst üste binmiş ya da iç içe geçmiş durumda ve sonsuz sayıda olabilmektedir. Bunlar; coğrafi, ekonomik, demografik, sosyolojik, ekolojik, politik, ticari, ulusal, kıtasal olması yanında akışsal (enerji) ve fiziksel (dünyasal) olarak sınıflandırılmaktadırlar (Lefebvre, 2014).

Mekân tanımı yapılırken mekânın aktif veya pasif olma durumu da tartışılmaktadır. Diğer bir ifade ile mekân pasif bir toplumsal ilişki yeri ve ilişkilerin devamlılığının görüldüğü birleşme ortamı iken; işlemsel bakımdan aktif rol üstlenmiş, bilgi ve eylemin biraradalığını temsil eden yer olarak da açıklanmaktadır. Ancak mekân, belirli bir sistemi olan bilgi ve tekniklerin kullanıldığı, farklı çekim güçlerine sahip aktif alanları kapsayan ve bilginin nesnelleşmesine indirgenebilen mutlak bir oluşumdur (Lefebvre, 2014).

Mekân, bağlı olduğu enerji ile anılmaktadır. İçinde yayılan enerji olmaksızın meydana gelen bir mekân fiziksel ve toplumsal gerçeklikten yoksun olmaktadır. Bu durum da mekânın kimliksiz, hafızasız olarak nitelendirilmesine neden olmaktadır. Oysa mekânsal enerji boyutsal anlamda her yönde yayılma göstermekte; mekânı doldurmakta ve anlamlandırmaktadır. Dolayısı ile mekân, enerjinin bir ürünü olarak kabul edilmektedir.

Matoré (1962) tarafından belirtildiğine göre, mekânın etiketi bağlı olduğu işlevler doğrultusunda ortaya konmaktadır. Bir evin odasından, bir sokağın köşesinden, meydan, pazar alanı ya da kültür merkezinden kısacası kamusal herhangi bir kentsel mekândan söz edildiğinde kast edilenin ne olduğu herkes tarafından bilinmektedir. Güncel olaylar bağlamında bu kentsel mekânlar ötekileştirilmeksizin birbirinden ayırt edilebilmekte ve toplumsal bir mekânı tariflemektedirler. Dolayısı ile bu kentsel mekânlar belirli bir kullanıma yani mekânsal bir pratiğe dönüşmekte ve kendi içlerinde oluşturdukları belirli

bir düzen doğrultusunda birbirleri ile yer ve zaman anlamında bağlanarak hafızalarda yer etmektedirler.

Mekân, toplumsal niteliği ile şeffaf ya da geçirimsiz yanlısamalar taşıyabilmektedir. Şeffaf yanlısamalar ile toplumsal yapı kentsel mekânda birebir görülebilirken; geçirimsiz yanlısamalarda ise kentsel mekânın soyutsallığı ön planda olmaktadır. Mekânın şeffaflığı, aydınlık, kavranabilir, imgelenebilir, mekân geçirimsizliği ile örtüşebilir ve gerçeği yansıtabilir özelliklere sahip iken; geçirimsiz mekân ise gizli derinlikleri, tuzakları, aşılmaz engelleri olan ve nesnenin apaçık görünmesini ya da algılanmasını önleyen bir alan olarak tanımlanmaktadır. Yani bir mekân şeffaf olarak anıldığında o mekânın bilinirliği hakkında bilgi edinilmektedir. Bilinen ve şeffaf olan mekânsallıkta eş olarak değerlendirilmekte; kentsel mekân şeffaf özellikte ise ona dair her şey bilinebilir nitelik taşımaktadır (Lefebvre, 2014). Bu şeffaf ya da geçirimsiz olarak tanımlanan yanlısamalar, iç içe geçmiş ve birbirini besler durumda bulunmaktadır. Dolayısı ile bu yanlısamaları ayırt etmek ya da ayırıştırmak kolay olmamaktadır (Lefebvre, 2014).

Mekân, toplumsal bir alan olarak ele alındığında toplumsal olarak nitelendirilen eylemlerin de mekâna dâhil olduğu görülmektedir. Bu eylemler; durgun ve hareketli yani hem kolektif hem de bireysel öznelere ait hafızalar olarak toplumsal analizlerin de katkısı ile açıklanmaktadır. Zamana bağlı olarak farklılaşan ya da nitelik değiştiren kültürel özellikler, toplumsal mekânın yaratılmasının yanı sıra mekânı üreten toplumun kimliğinin mekânı temsil ederek biçimlenmesinde etkili rol oynamaktadır. Öyleyse toplumsal mekân, toplumun mekânıdır. Ayrıca o toplumda yer alan her özne kendini mekâna yerleştirmekte ve o mekân doğrultusunda kendini değiştirip dönüştürmektedir.

Mekân, kent ölçeğinde yani kentsel mekân niteliğinde ele alındığında toplumsal bir ürün olarak biçimlenmektedir. Yani mekân bir üründen, mekâna ait her türlü bilgi bu ürünü yeniden üretip sergileme veya aktarma yetisine sahip olmaktadır. Bu noktada esas önemli olan üretilen mekânın bütünselliği yani toplumsallığı olmaktadır. Mekân içinde yer alan bilgi geçmişten bugüne hiç durmadan aktarılmaktadır. Dolayısı ile tarihsel olan ve mekânın üretimini sağlayarak mekânı anlamlı kılan her ne varsa, fiili ilişki ve bağlantıları ile beraber, mekân içine yani tarihi sürece dâhil ve güncel bir bütün olarak var olmaktadır (Lefebvre, 2014).

Mekân; **algılanan**, **tasarlanan** ve **yaşanan** olmak üzere üç farklı biçimde değerlendirilmektedir. Algılanan mekân, kentsel mekân ile doğrudan bağlantılı olarak, toplumsal etkileşim sonucunda ortaya çıkmakta, toplum tarafından kesin yargılar ile üretilerek hâkim olunan ve analize tabi tutularak mekânsal pratikler sonucunda yaratılmaktadır. Tasarlanan mekân, mekân temsilleri olarak da bilinmektedir. Mekân temsilleri göreceli ve değişime/dönüşüme açık bilgiler içermektedirler. Bu temsiller her ne kadar gözden geçirilebilir ya da değiştirilebilir bilgileri içeriyor olsalar da nesnel yapıda bulunmaktadır. Mekân temsilleri, barındırdıkları pratik bilgiyi, etkin bilgi ve ideolojileri taşıyan mekânsal dokularda dönüştürmekte; mekân üretimindeki özgül etkisini de göstermektedirler. Yanı sıra mekân temsilleri herhangi bir saray, anıt gibi hafıza mekânlarının inşasını değil, mekânsal bağlamda bir doku olarak tasarlanmış, sembolik ve imgesel anlamı olanın içinde kaybolmayan temsiller gerektirmektedirler. Yaşanan mekân ise tasarlanmış; değişime dönüşüme açık olan mekândan farklı olarak yaşanmış yani toplumsal geçmiş ile ilişkili olan temsil mekânlarını içermektedir. Temsil mekân olarak da adlandırılan bu mekân kavramı imgelem ve sembolizm ile var olmakta; tutarlılık, bağlılık ya da üretim mecburiyeti olmaksızın, kentsel mekân oluşumunda öncü olarak kabul edilen, kolektif veya bireysel tarihe kök salmaktadır. Temsil mekânı yaşanmakta ve konuşmakta yani akışkan, dinamik bir yapıda bulunmaktadır. Öyle ki temsil mekânı bu durumundan dolayı duymusal bir boyut da kazanmaktadır. Dolayısı ile eylemlerin gerçekleştiği durumları kapsamakta, doğrudan zaman ile ilişkili olmaktadır (Lefebvre, 2014). Mekân temsili ve temsil mekânı kavramları detaylandırıldığında; peyzaj mimarlığının öncü isimlerinden olan ve mekân üreticisi olarak bilinen Frank Lloyd Wright ve Le Corbusier' in çalışmaları örnek gösterilebilmektedir. Frank Lloyd Wright eserlerinde Protestan geleneğinden kaynaklanan bir temsil mekânını yani yaşanan mekânı öne sürerken, Le Corbusier ise teknik, bilim ve entelektüel anlamda bir mekân temsili yani tasarlanmış mekân oluşturmaktadır. Algılanan, tasarlanan ve yaşanan bu mekân kavramları oluşturulacak olan kentsel mekânın niteliğine, toplumsal karakteristiğine ve dönemsel özelliğine müdahale edici yapıda olup, kentsel mekânı yönlendirici etkileri bulunmaktadır.

Mekân farklı değerlendirme biçimlerinin yanı sıra, mutlak (fiziksel) ve soyut olmak üzere temelde iki boyutta incelenmektedir. Mutlak mekân; niteliklerine bağlı olarak kimikleştirilen ancak doğal karakteristik ve özelliklerini temsil/yaşanan mekânı

doğrultusunda kaybeden doğa parçaları olarak tanımlanmaktadır. Mutlak mekân, iç ve dış mekânın birlikteliği ile oluşturulmaktadır. İç mekân, yaşamışlıkları ve geçmişi barındıran bir temsil mekânı olarak görülmekte ve dış mekânın tersi yani oluşumu ve değişimi sembolik ve imgesel anlamları içeren tasarlanmış biçiminde yorumlanmaktadır. Ancak dış mekân, bir temsil mekânı olarak işlev gören iç mekân ile düzenli hale getirilmektedir. Mutlak mekân oluşumunda farklı mekânsal modeller de söz konusu olmaktadır. Örneğin, tarihsel mekân bu yolla yani mutlak mekândan doğmaktadır. Tarihsel mekânın devamı olarak nitelendirilen soyut mekân ise temsil mekânlarının dayanağı olarak görülmekte; nesnel anlamda işaretler kümesi olarak adlandırılmaktadır. Soyut mekân, doğadan ve zamandan ortaya çıkan farklılıkları ve yalnızca doğanın uzaklaştırılması biçimindeki tanımlamaları reddetmektedir. Soyut mekânı sadece algılanandan yola çıkarak tanımlamak onu basitleştirmek anlamına gelmektedir ve bu doğru bir tespit olmamaktadır. Ancak soyut mekân şeffaf olmayıp yalnızca mantığa da indirgenememektedir. Soyut mekân varoluşundan önceki mekânlar karşısında negatif işlev görmekte; yani içinde doğan ve soyut mekândan zamansal olarak ayrılan nesnelere karşısında karşıt görev üstlenmektedir. Soyut mekân, esas olarak bir öznenin sahip olduğu nitelikleri barındırmasa da, toplumsal ilişkilerin taşınmasını ve sürdürülmesini sağlayan özne rolünü üstlenmektedir. Mekânda yer alan her şey, mekânın içinde ya da üzerinde kendi soyutluğunu duyurmaktadır (Lefebvre, 2014).

Her toplum kendi tarihini, hafızasını, kimliğini kısacası somut ve soyut nitelikleri olan kendi toplumsal mekânını inşa etmektedir. Toplumlar oluşturdukları bu mekânı önceden var olan ve sembolik değer taşıyan olguların kalıntısı olarak görmekte, onları koruyarak işlevlendirmektedirler. Kentsel mekân kullanımı veya işlevi ekolojik özellikler ile belirlenmekte; insanlar açısından güneşten ve denizden doğrudan yararlanabilme yanı sıra kent merkezi ile yerleşim yerlerinin yakınlığı biçiminde örneklendirilmektedir. Bu bağlamda toplumsal varlık olarak insanlar, kendi tarihlerini, hafızalarını biçimlendirerek yaşam mekânlarını üretmektedirler. Bir toplumun tarihine bakıldığında mutlak bir edinim ve üretim görülmektedir. Örneğin; doğa insanı yaratırken insan da gösterdiği çaba yanında doğanın ona sunduğu yaratıcı-üretici kaynaklar ve kullanım değerleri ile tarihi ve kendi bilgisini dolayısı ile hafızasını üretmekte, mekân aracılığı ile koruyup yeni hafızaların üretimine dayanak olmaktadır.

İnsan gereksinimlerinden ortaya çıkan bu toplumsal mekân kavramı, ortak varlıkları ve bu varlıkların eşzamanlılıkları içindeki ilişkilerini yani düzeni ya da düzensizliği kapsamaktadır. Toplumsal mekân, gerçekleşmiş eylemlerin bir sonucu olarak ortaya çıkmakta, gerçekleşmesi beklenen eylemlere zemin hazırlamakta ve üreten ya da tüketen eylemleri birarada bulundurmaktadır. Dolayısı ile toplumsal mekân birçok bilgiyi bünyesinde saklamaktadır.

Mekân niteliğinin belirlenmesinde, mekânın ne için yani hangi amaç ile ortaya konduğu önemli olmaktadır. Mekânsal kent modelinin oluşturulmasında geçmişi niteleyen tarihsel zamana yayılmış toplumsal faaliyetler etkili olmaktadır. Bu toplumsal faaliyetler çoğunlukla yapıt niteliği ve sanat eseri olarak ortaya çıkmakta ve zamanı durdurarak ölümsüzleşmektedirler.

Mekân oluşturma sürecinde, üretilen mekânın yapıt mı yoksa ürün niteliği mi taşıdığı kentsel kimlik bakımından sorgulanmaktadır. Yapıt niteliği taşıyan mekân özgün, eşsiz ve tek olurken; ürün olarak nitelendirilen mekân ise tekrarlanan, sıradan eylemlerin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Yani ürün olarak adlandırılan mekân her kentte benzerlerine rastlanılabilecek, alışlagelmiş eylemleri kapsamaktadır. Yapıt ise üründen tamamen farklı özellikler göstermektedir. Yapıt bulunduğu kenti kimlikli kılmakta, sembolik değeri ile özelleştirmektedir. Dolayısı ile hafızalarda yer etmiş, toplumun tarihini barındıran ve kentsel kimliği destekleyici her türlü mekân, eser olarak nitelendirilmektedir. Bu mekânın benzeri ve tekrarı bulunmamaktadır. İşlevsel olarak benzer özellikler gösterse dahi yapıca bir eseri, yapıtı diğerinden farklı kılan nitelikler gözle görülür bir biçimde ayırt edilebilmektedir.

Çağdaş uygulamalarda, toplumsal mekânların birçoğu kentlerde ürün olarak yer almaktadır. Ancak kentlerde yapıt olarak bulunan mekânlar toplumsal kimliğin korunması ve taşınmasında birincil derece önem taşımakta ve bu amaç doğrultusunda üretilmektedirler. Yapıtlar ile toplumsal kimlik veya ulusal özgünlük ortaya konmaktadır. Oysa ürün olarak adlandırılan sıradan nitelikteki mekânlar ise yalnızca görünür olmak ya da seyredilir kılınmak amacı ile üretilmektedirler. Ayrıca ürün olarak oluşturulmuş mekânların toplumsallığın içinde çeşitlilik örneği biçiminde buldukları ve klasikleşmiş simgeler ile ortaya kondukları savunulmaktadır. Yapıt-ürün ayrımının vurgulanmasının

yanında, oluşturulan her nesnenin mutlak bir mekânı işgal ettiği, onu yaratıp biçimlendirdiği belirtilmektedir. Yani bir mekâna dâhil olan her varlık bulunduğu mekânı kişiselleştirmektedir. Mekâna dâhil olan varlık yaratıcılık sonucu üretilmiş ise yapıt, değil ise ürün olarak nitelendirilmektedir. Bu ayırım ancak geçmişe yönelik analizler yardımı ile mümkün olmakta ve biçimsel ayırım olmaksızın mekân, toplumsal üretim ilişkisini yönlendirmektedir (Lefebvre, 2014).

Nesneler arasında ilişki kümesi kuran mekân doğanın bir parçası olarak, değişmeden kalmış ise toplumsal üretim ilişkisi döngüsünde yer almamaktadır. Çünkü ortada toplumsal bir üretimden çok doğal bir üretim söz konusu olmaktadır. Doğal özelliklerin ve doğal özelliklere sahip nesnelerin yoğun olarak bulunduğu mekânlarda, toplumsal üretim karakteri ortadan kaybolmaktadır. Toplumsal üretim karakteri kültürel özellikler ile ortaya çıkmaktadır. Örneğin, ulusal veya bölgesel bir doğal park, ya kültürel ya da doğal bir mekân olarak adlandırılmaktadır. Parkın doğal olarak adlandırılması fark edilme süreci ile başlamakta ve bu süreç içinde yok olmaktadır. Yanı sıra parkın fark edilip kullanılmaya başlaması ile de kültürel biçimlenme süreci oluşmakta ve park artık görünür bir biçimde toplumsal üretim karakterine dâhil olmaktadır.

Mekân hem enerji akışını hem de biçimlenmeyi sağlamaktadır. Dolayısı ile mekânın kültürel biçimi olarak nitelendirilen **toplumsal mekân** da hem biçimsel hem de maddi gerçekliği ortaya koymaktadır. Tüm bu açıklamalar doğrultusunda mekân, ne yaşamı anlatan basit bir çerçeve ne de kapsadığı nesneyi sorgulamadan, olduğu gibi kabul eden bir biçimdir. Mekân, toplumun fiziksel yapısını anlatmakta kısacası toplum morfolojisi olarak adlandırılmaktadır. Dolayısı ile mekân, işleve ve yapıya bağlı bulunmaktadır. Toplumsal mekân, yapısal olarak kendiliğinden oluşmayı nitelemektedir. Mekân içinde var olan; nesne, eser, işaret, sembol gibi öğeleri bir noktada ya da belirlenen bir nokta etrafında toplamaktadır. Yani var olan, potansiyel hafızayı içermektedir.

Her toplumsal mekân, algılanan yanında yaşanan, görülebilen ve görülemeyen, pratik ve teorik çok sayıda eylemin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Yani her toplumsal mekânın bir tarihi bulunmaktadır. Toplumsal mekân, tarihi ile birlikte ilksel ve özgün özellikleri olan doğayı da başlangıç noktası olarak görmekte ve bu doğrultuda biçimlenmektedir. Toplumsal mekân, eylemlerin bırakmış olduğu belirli veya belirsiz

izlerden oluşmaktadır. Olayların öznesi olan toplum tarafından bu izler kaydedilerek toplumsal faaliyetlerin ürünü yani sonucu ortaya konmaktadır. Dolayısı ile toplumsal mekân, edimsel yani eylemlere bağlı, eşzamanlı, bütüncül yaklaşımların sonucu ve unsurları birbirine bağlayan zamansal bir oluşum biçiminde yorumlanmaktadır (Lefebvre, 2014).

Bir mekânın zaman ile ilişkisi ancak toplumsal boyutta incelenmesi durumunda ortaya konmaktadır. Öyle ki bir toplumun ya da ulusun tarifi ile mekân biçimlenmekte; doğadan meydana gelen ve geçmişi tarifleyen tarihsel zaman içinde şekil alan temel olgu olarak tanımlanmaktadır. Bir mekân, ait olduğu ulusun aynası konumunda ise toplumsal bir mekân, yapıttır ve o ulusun hafızasını barındırmakta yanı sıra toplumsal yapıyı yönlendirerek biçimlendirmektedir.

2.1.3 Hafıza mekânı

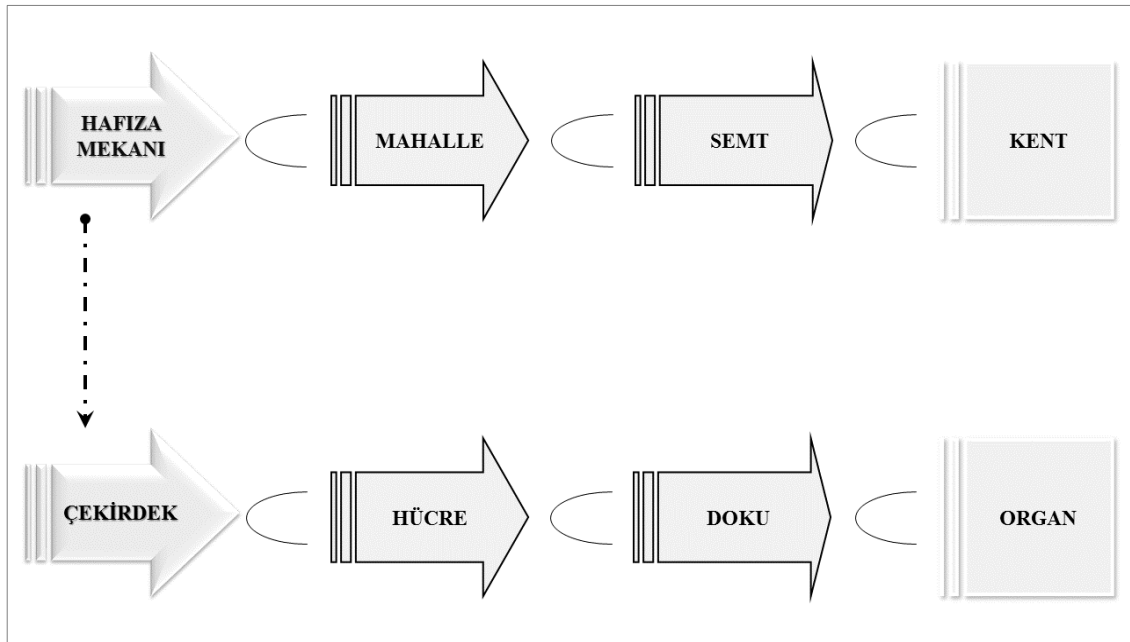
Eşsiz, özgün, özel ve simgesel özellikleri ile **hafıza mekânı**, toplumsal bir mekân, tarihsel bir dışavurum, sayılabilen veya sayılamayan kümelenmiş, fiziksel ve duyuşsal nesnelersilsilesi olarak tanımlanmaktadır. Hafıza mekânı, kültürel eser olarak nitelendirilmektedir. Her eser yani her hafıza mekânı, yalnızca içinde bulunulan mekânı ve onun varoluşunu değil; üretilen mekân aracılığı ile bugünün toplumuna ait kültürel oluşumu da tariflemektedir.

Hafıza mekânı kavramı, canlıya ait genetik bilgiyi taşıyan hücre çekirdeği ile ilişkilendirilmektedir. Hücre, merkezinde taşıdığı çekirdek ile bir canlıyı diğerinden ayırmakta, farklı kılmakta ve her anlamda ona bağlanmaktadır. Yanı sıra mekân da hatırlandığı hafıza ile anılmakta, hafızaya bağlanmakta ve böylece hafıza mekânı olarak varlığını devam ettirmektedir. Dolayısı ile oluşum bakımından hücre çekirdeği ile hafıza mekânı benzer özellikler göstermektedir. Öyle ki çekirdek, yaşamsal olayları; hafıza mekânı ise toplumsal kimlik ve kent imgesi kavramlarını yönetirken, kente dair yaşamsal veya sürdürülebilir yapıyı kontrol etmektedir. Bu nedenle hafıza mekânı sürdürülebilirlik sürecinin odağında ve koordinatör sıfatıyla bulunmaktadır (Kanlı, 2014) (Çizelge 2.2).

Algılayan özneye bağlı olarak biçimlenen hafıza mekânı bir ya da birden çok öznenin nesnesi olarak ruh bulmaktadır. Hafıza mekânı, arkaik ve anlaşılması dikkat gerektiren

semboller taşınmasına rağmen, ne yalnızca sembollerin bir derlemesi olarak ne de anıtsal küme işaretlerinden oluşmasına rağmen, işaretlerin birbirine eklenmesi olarak düşünülmektedir. Hafıza mekânına ait nesneleşmiş yapıyı yani nesnelliği; konumdan, malzemelerin hacminden ya da nesnelerin toplamından ifade etmek yeterli olmamaktadır. Yani ne yalnızca bir figür, ne de bir heykel olarak betimlenmektedir. Hafıza mekânı, önceden olup biten ile olup bitebilecek, olacak ile olan sonucu oluşmaktadır. Dolayısı ile mekân içinde bulunan her hafıza, sürece bağlı bir oluşum ile sergilenmekte ve açıklanmaktadır. Hafıza mekânı olarak adlandırılan kültür varlığı da bu oluşum ile pratik bir gerçeklik yanında somut bir varoluş elde etmektedir. Oluşum sürecine bakıldığında hafıza mekânı zaman bileşeninden bağımsız veya ayrı düşünülememektedir. Çünkü hafızanın oluşumu mekâna, mekânın oluşumu da zamana bağlı olarak gerçekleşmektedir. Mekân bir zamanı temsil etmekte, zaman da bir mekânı ve onun hafızasını içermektedir. Hafıza mekânı oluşum süreci birbiri ile bağlantılı, örgü sistemi biçiminde gerçekleşmektedir (Kanlı, 2014).

Çizelge 2.2 Hafıza mekânı ve hücre çekirdeği arasındaki oluşum benzerliği (Kanlı, 2014)

Hafıza mekânı, duyuşsal ve aynı zamanda rasyonaliteye bağlı oluşunun yanında dünyevi bir yoğunluğa da sahiptir. Yani hafıza mekânı, yalnızca soyut varlıkları değil, gündelik yaşamı anlatan, aktaran somut nesnelere de tarihsel ve şiirsel bir gerçeklikle ortaya koymaktadır.

Bir mekân ancak imgeler, işaretler ve nesnelere yardımı ile sembol haline getirilmekte, özgünleştirilmektedir. Hafıza mekânı da bir toplum için sembolik hale gelmiş, kentsel dokuyu anlamlandıran, özgün ve ayrıcalıklı nitelikleri olan, öznel ve nesnel yargılar barındıran, kapsamı ve sınırları ile bir eşine dahi rastlanmayan kültürel bir kentsel yapı olarak ifade edilmektedir. Hafıza mekânı bir tarihtir, varoluştur, derleyip toparlayıcıdır; bir toplum içinde yer alan her bireyi, ortak norm ve anılar ile birbirine bağlayarak yakınlaştırmakta ve bütünsellik sağlamaktadır. Hafıza mekânı tarihin merkezine yerleşmiş bulunmakta, zaman ile mekân etkileşimini ve birliğini sağlayarak iç-dış karşıtlıkları önlemeye çalışmaktadır. Zaman olgusu ile bu derece iç içe geçmiş bulunan ve hafıza mekânı olarak nitelendirilen her bir ögenin aslında bir tarih materyali olduğu sonucuna varılmaktadır. Tarih de bir ulusun geçmişi, kimliği ve benliği olduğuna göre hafıza mekânını ulusal kimliğin taşıyıcısı olarak görmek kaçınılmaz olmaktadır.

Hafıza mekânı, tarih ile üretilen ve bir mekânda son bulan yanı sıra korunan, saklanan benliğin bir diğer ifadesi olarak kabul edilmektedir. Nesnelliği derinleştirirken tarih ile genişleyip dönüşen hafıza mekânı, kentsel ve ulusal kimliğin hammaddesi olmaktadır. Dolayısı ile bir toplum için tarihsel özet niteliği de önem taşımaktadır.

Hafıza mekânı yalnızca ait olduğu toplum için değil, işgal ettiği mekânın bulunduğu kent için de aynı önemi ve gerekliliği taşımaktadır. Çünkü kentleri ayakta tutan, anlamlandıran, farklı kılan yani özgünleştiren, cazip kılan, odak noktası konumuna getiren, simgeleştiren ve zamanın yok edici, yutucu etkisine karşı koruyan, ulusal geçmişin koruyucusu hafıza mekânı olmaktadır.

Hafıza mekânı ya da başka bir ifade ile **mekânın hafızası**, diğer toplumsal mekânlardan son derece farklı niteliklere sahiptir. Öncelikle bulunduğu kentte imge konumundadır. Bir kent anlatılmak istendiğinde ya da bir kente ait fiziksel ya da duyumsal özellikler bilinmek istendiğinde ilk olarak kentte bulunan hafıza mekânlarına ulaşılmaktadır. Hafıza mekânı yalnızca barındırdığı tarihi ile değil, varlığı, özgün tasarımsal nitelikleri ile de ilgi çekici ve oluşturulmak istenen kentsel resmin ana karakteri olmaktadır.

Hafıza mekânı, bir toplum tarihine ait neden, ne zaman ve nasıl sorularına cevap niteliği taşımaktadır. Bir anlamda hafıza mekânı; bir ulusun kültürünün taşıyıcısıdır. Kültürel bir aynadır hafıza mekânı ve varoluşun simgesel bir örneğidir. Hafıza mekânı, tarihsel

materyalizmin bir parçası, geçmiş ile var olan bir mekân, tarihi ile derinleşip genişleyen hem hafızayı hem de kendini dönüştürür. Hafıza mekânı yalnızca eserlerin, nesnelerin üretiminde rol almak ile almamakta; onları hammadde olarak gören doğadan yola çıkarak ve zamana uzanarak mekân üretimini geliştirmekte ve kapsamaktadır.

Mekânın hafızası toplumsal ilişkiler sonucunda üretilmekte, mekânsal soyut ve somut nitelikli varlıkların yanında toplumsal olarak kabul edilen soyut ve somut nitelikli varlıkları da barındırmaktadır. Öyle ki bu varlıklar ile toplumsal ilişkiler bir bütün oluşturarak kendilerini mekâna yansıtmakta, mekânın üretilmesini sağlamakta ve mekâna dâhil olmaktadır (Lefebvre, 2014).

Hafıza mekânı bir yerin imgesi, sembolü veya simgesi olarak nitelendirilmektedir. Dolayısı ile zamansal değişimin hafıza mekânı üzerindeki etkisi ancak imge rolünü arttırıcı yönde olmaktadır. Mekânın hafızası, süreç içinde imge özelliğini yitirmeden farklı mekân üretimlerini belirtmekte, eşzamanlılık içindeki dokuyu başka bir düzeye taşımakta ve eski anlamını koruyarak yeni anlamlar katmaktadır. Hafıza mekânını oluşturan zaman ve bu zamanın bir mekânda anlam, ruh kazanması olmaktadır.

Hafıza mekânı, toplumsal varoluşun somut ifadesi, bir beşik ve doğadan topluma aktarılan iletişimlerin ve değişimlerin yegâne ortamı olarak benimsenmektedir. Dolayısı ile her zaman zıtlıkları, uyumları, fiziksel ve duyumsal dönüşümleri birarada bulundurmaktadır.

Toplumsal etkileşimin bir sonucu olarak ortaya çıkan hafıza mekânı toplumsal faaliyetler ile biçimlenmekte, toplumsal yaşanmışlığı tasvir etmektedir. Yanı sıra güncel olana yani hem geçmişe hem de geleceğe ışık tutmakta; topluma bir mesaj niteliği taşımaktadır. Dolayısı ile birçok özelliğinin yanında kitle iletişim araçlarının bir ögesi olarak görülmekte ve kabul edilmektedir.

Üretilen bir mekânın hafıza mekânı olarak nitelendirilebilmesi için özgün ve tek olması gerekmektedir. Birçok tanım ile açıklanmaya çalışılan hafıza mekânı kavramı özellikle işaret ve anlamlar ile dolu olan ve bu yolla kültürlerarası etkileşimi ve iletişimi sağlayan, farklılıkların aynı zamanda benzerliklerin ortamı, kültürel dokunun birleşim noktası

olarak betimlenmektedir. Dolayısı ile hafıza mekânı kalıcı, ışıltılı ve özgül yapıda bulunmaktadır.

Ayırt edici özellikleri olan hafıza mekânı, canlı, fiziksel ve duyumsal/ruhsal yapıda dinamik, güncelliğini ve varlığını her zaman koruyan oluşumlar üretmektedir. Hem mekânsal hem de anlamsal açıklık ya da netlik meydana getiren ve toplumsal pratiğe bu biçimde kenetlenen hafıza mekânı soyut hakikatin dayandığı kavram, oluşmasında gerekli görülen biçim ve yasaların alanı olarak tanımlanmaktadır. Öyle ki hafıza mekânı, izlenim ve duyguların yanı sıra hazzın ve acıların ötesinde hayatın ve hissedilir olanın, soyutlamaların, işaret ve kelimelerin anlamsal bir ortamı olarak vurgulanmaktadır.

Hafıza mekânı ile simgeleşmiş ve benimsenmiş çeşitli olgular bütünleşik bir yapı meydana getirilmekte ve bu biçimde korunmaktadırlar. Mekânın hafızasına dair soyut ve somut değerler fiziksel ve ruhsal boyut ile açıklanmaktadır. Maddi, somut bir biçimde algılanan hafıza mekânı, görsel ve işitsel yöntemler ile açıklanırken; zihinsel, duyumsal yani daha çok soyut olarak ön plana çıkan ise söylem ya da işaret yolu ile sembolik değer kazanmaktadır.

Hafıza mekânı yalnızca bir mekân olarak değil; tutarlı, daimi, tarihsel ve deneyimsel söylemin formu olarak kabul edilmekte ve kendiliğinden yaşam üzerindeki zihinsel ve fiziksel yapıyı yani toplumsal mimariyi ortaya koymaktadır. Hafıza mekânı ile bir toplumun geçmişine ait yapıları arasındaki karmaşık mekânsal ilişkiler analiz edilip açıklanmakta ve sergilenmektedir.

Hafıza mekânı, toplum tarihinin ve güncel toplumsal yaşamın sergilendiği, soyut veya duyumsal niteliklerine rağmen somutlandığı, nesillere aktarıldığı, olması gereken mekânsal ve toplumsal farkındalıkların açıklanarak barındığı fiziksel ve ruhsal/duyumsal ortam biçiminde anlamlandırılmaktadır.

Hafıza mekânı somut bir figür olarak örümceğe benzetilmektedir. Örümcek nasıl ki ilmek ilmek ağ örerek ve bu biçimde yaşam alanı oluşturarak bulunduğu yere sabitleniyorsa; hafıza mekânı da ait olduğu toplumun odak noktası olarak görülmekte ve imge özelliği ile kente ve topluma kenetlenmektedir. Kent de hafıza mekânı ile biçimlenmekte,

kimliğini oluşturarak korumaktadır. Dolayısı ile hafıza mekânı damga, işaret ve sembol niteliği taşımaktadır.

Hafıza mekânı niteliğine sahip olan bir öge okunabilirlik özelliği taşımaktadır. Toplumsal bir mekân olan hafıza mekânı, üzerinde mesajlar taşımakta; konuşan ve kendini ifade eden nitelikler ile okunabilirlik ve anlam kazanmaktadır. Anıtsallık özelliği ile hafıza mekânının her daim okunabilirliği sağlanmakta ve bu yolla anlamsal açıdan netlik yaratılmaktadır. Hafıza mekânı okunabilirlik özelliği ile görsel, işitsel ve tinsel etkileri yani fiziksel ve duyumsal niteliğinin yanı sıra tarihsellik etkisi arayışını ortaya koymaktadır.

Belli durum ve koşullarda oluşan hafıza mekânı konumlanırken, kültürel dokuyu destekleme açısından alansal ve yapısal homojenlik hedeflemekte ve gerçekleştirmektedir. Öyle ki, kentin silüetine dair imgesel noktalar diğer bir hafıza mekânı ile homojenlik oluşturacak biçimde yerleşmektedir. Ancak hafıza mekânı konumu özellikle dönemsel özelliklere ve tarihsel dokuya bağlı olarak kendiliğinden belirlenmektedir. Dolayısı ile mekânın hafızasının taşınması, yer değiştirmesi veya benzerlerinin üretilerek aslı gibi sunulması aynı etkiyi göstermeyerek, mümkün olmamaktadır.

Hafıza mekânı tasarımsal ve biçimsel özellikleri ile hissedilir ya da zihinde kavranabilir olanı aynı anda sunmaktadır. Bu durum hafıza mekânını yalnızca kütleli olarak algılanan bir geometrik figür etkisinden kurtarıp, hafıza mekânına dair soyut/duyumsal ve somut/fiziksel niteliklerin kavranması, algılanması ve anlamlandırılması konusunda yol gösterici olmaktadır. Soyut yani duyumsal ve somut diğer bir ifade ile fiziksel niteliklerin biraradalığı, mekânı noktasal ve parça parça anlamlandırmaktan çok genel bir mekân algısını ortaya koymaktadır. Bu da hafıza mekânını ayrıcalıklı ve önemli kılan özellikler arasında bulunmaktadır.

Kent temsili, sembolü olarak nitelendirilen ve caddelerin, sokakların, meydanların tekrar içindeki farklılıklarını ortaya koyan hafıza mekânı; bir kültürün, kente dair bir yaşam biçiminin imgesi, tarihi döngüde yer alan ve duyumsallığı niteleyen sesler ile iç içe geçmiş görsel bir örgü ve ortak belleğin taşıyıcısı olmaktadır. Bu bağlamda

irdelendiğinde de hafıza mekânı kent hafızasının ve toplumsal hafızanın yani toplum tarihinin yegâne temsili ve taşıyıcısı olarak değer taşımaktadır.

2.1.3.1 Hafıza mekânı ve boyutları

Üretilen veya yaratılan hiçbir şey, onu oluşturan bileşenler ortadan kalksa dahi, tamamen yok olmamaktadır. Ancak devamlılık gösteren de yalnızca iz, anı veya kalıntı değildir. Bir mekân içinde var olan, sonrasında gelenin mutlak dayanağı olarak varlığını sürdürmektedir. Bu tür toplumsal mekânlar, mekânın içinde kendine özgü bir zaman ve güncellik ortaya koymaktadır. Bu biçimsel özellikler ile ortaya çıkan hafıza mekânı da boyutsal nitelikleri ile geleneksel bir ruhu simgeleyen, tarihi ve sosyal hazineleri barındıran bir alan olarak kabul edilmektedir. Temelde fiziksel ve duyumsal/zihinsel boyutun birlikteliği ile ortaya çıkan hafıza mekânı soyut ve somut öğelerin temsilcisi olmaktadır.

Tarihsel geçmişi niteleyen toplumsal mekân odağında fiziksel ve zihinsel/duyumsal boyutlu öğeler bulunmaktadır. Hafıza mekânı da toplumsallığı barındıran yegâne mekân niteliği taşıdığından, toplumsal mekân denildiğinde akla toplumu anlatan, koruyup sakladığı fiziksel ve zihinsel/duyumsal unsurları ile hafıza mekânı gelmektedir.

Hafıza mekânı olarak nitelendirilen toplumsal imge, birbirinden kesin çizgiler ile ayrılamayan, zaman zaman birbirini destekleyen ancak zıtlıkları da barındıran iki farklı boyuta sahiptir. Bu boyutlar, **fiziksel ve zihinsel/duyumsal** boyutlardır.

Fiziksel boyut; toplumsal yaşamın içinde özgül, somut ve güçlü bir gerçeklik ile var olmaktadır. Fiziksel boyut ile mutlak mekân aydınlatılarak somutlaştırılmakta ve fark edilmesi kolaylaştırılmaktadır. Fiziksel boyut; hafıza mekânı dayanakları veya temsilleri arasındaki parçalı ve zaman zaman belirsiz olan bağın yani bilginin nesnesi olarak, algılanan ve bilinen bir özneyi model olarak, kapsayarak açıklamaktadır. Böylece hafıza mekânı; tarih, birikim ve yaşanmışlıklar ile ortaya konan tortular bağlamında nitelenmektedir.

Fiziksel boyut, hafıza mekânının ilk bakışta algılanışı olup, görsel nesnelere ile algıda netleştirilen bir olgudur. Bu biçimi ile fiziksel boyut belirli bir hafıza mekân doğrultusunda, zamana bağlı olmaksızın, değişmeden ve hareket etmeden varlığını

sürdürmektedir. Yani fiziksel boyut, hafıza mekânı temelinde var olan ve duyumsallığı anlatan nispi (göreceli) durumun dışında kalanları mutlaklık ile açıklamakta ve mekânın çekirdeğinde yer alan ve aynı zamanda parçası olan her ne varsa, onu uyumlu bir biçimde kümeleştirerek sunmaktadır. Dolayısı ile hafızaya ait mekânı tarif ve ayırt etmenin ilk adımı, fiziksel boyutun tanımlanması olmaktadır. Hafıza mekânı sahip olduğu özellikler bağlamında kimlik kazanmaktadır. Fiziksel boyut da bir anlamda bu kimliği yansıtmaktadır. Öyle ki, hafıza mekânında ilk bakışta dikkati çeken ya da mekânı tariflemek için kullanılan tanım, diğer tüm unsurların yanında, fiziksel boyutun da yardımı ile mümkün olmaktadır.

Fiziksel boyut, evrensel imge olarak kabul gören kentsel bir hafıza mekânında kendini yansıtmaktadır. Böyle bir ilişki içinde bir sembolizm, sosyal ve kültürel belirlenimler (içeriğin, anlamın ve kapsamın saptanması) ortaya konmaktadır. Fiziksel boyut, organik bir bağdaşıklığın çekirdeğinde bulunmakta ve hafıza mekânı bileşenleri arasındaki çatışmalı ilişkinin damgasını taşımaktadır. Çünkü bileşenler boyutsal farklılıkları ile bütünlük oluşturmaktadırlar. Bu bağın korunması ve hafıza mekânına ait sürdürülebilir yapının yükleniciliğini mutlak mekân yani görünür niteliği ile fiziksel boyut üstlenmektedir. Fiziksel boyut ile hafıza mekânını oluşturan tüm somut unsurlar biraraya gelmekte ve barınmaktadırlar.

İşlevsel ya da biçimsel farklılıkları olmasına rağmen, hafıza mekânı olarak varlığını devam ettiren her alan fiziksel ve zihinsel/duyumsal boyuta da sahiptir. Dolayısı ile fiziksel ve zihinsel olarak nitelendirilen bu iki kavram benzerlikleri ve farklılıkları da birlikte barındırmakta, uyumlu bir bileşim ortaya koymaktadırlar. Doğa, kozmos fiziksel alanı; mantığın ve biçimsel soyutlamanın yer aldığı ise zihinsel alanı tanımlamaktadır. Düşünüm odaklı bu alanlar, toplumsal pratikler bağlamında farklı düzeylerde bulunmaktadır. Bazı durumlarda iç içe geçmekte; bazı durumlarda ise birbirinden kesin çizgiler ile ayrılmaktadırlar (Lefebvre, 2014).

Her bileşen temelde farklı boyutları, fiziksel ve zihinsel/duyumsal biçimde, simgelemekte ve açıklamaktadır. Örneğin, bir cami kubbesi fiziksel boyutu ile boşluk içindeki kitle ve dolu eğimlerin tersine dönmesini tarifleyen bir üst örtü niteliği taşımanın yanında zihinsel/duyumsal boyutu ile sınırsız doğru giden bir yol, geleneksel hareketler,

oluşma eğilimi göstermektedir. Kısaca karşıt ilişkideki bu boyutlar ile toplumsal uyum birbirine eklenmiş sekanslar (bölümler) biçiminde görülmektedir (Lefebvre, 2014).

Hafıza mekânı duyumsal boyut ile ele alındığında, kalıcılık veya inandırıcılık kavramları bu boyuta dâhil olmaktadır. Bir anıtsal eser, kalıcı görünümü ile var olmakta ve ortaya konmaktadır. Örneğin; anıtsal bir duvar görünümü, zamana karşı duruşu ve duyumsal bakımdan güçlü bağlantı noktası olarak kabul edilen ağ ya da örgü biçimli dokusu ile duyumsal/zihinsel boyut kazanmaktadır. Duyumsal boyut ile toplumsal enerji ve doğal güçler hafıza mekânında depolanarak zamansal döngüye dâhil edilmektedir. Duyumsal/zihinsel boyut içinde yer alan her şey hem sembolik hem de pratik olmakta; yani gerçek ile anlam, dolaysız ile soyut buluşmaktadır (Lefebvre, 2014).

Duyumsal/zihinsel mekân, bir bakıma da düşünümsellik (farklı duyumsal değişkenler) mekânı olarak tanımlanmaktadır. Soyut, arındırılmış ya da boşaltılmış bir mekân algısından çok mekânsal gerçekliklerin somutlaştırılmasında kullanılan soyut, belirsiz biçim ve örneklerin, statüleştirilmesi ya da belirginleştirilmesi olarak kabul edilmektedir. Duyumsal boyut gerçeğin boşluk içinde, farklı bir nitelik olmaksızın; ayna, imge veya saf gösterge düzlemine indirgenmesi yolu ile açıklanmasını sağlamaktadır. Görünüşte ya da ilk bakışta soyut olan bu duyumsal boyut, bir yandan pratik eylem alanına dâhil olurken diğer yandan imge, işaret ve semboller olarak var olmaktadır. Yani bir tarafı sınırsız ve boş iken; diğer tarafı yakınlıklar ile yani duyumsal mesafe ve sınırlar ile dolu olmaktadır. Dolayısı ile hem yaşanmış hem de temsil edilmiş bir yapıda; pratik oluşumun hem belirteci hem de dayanağı olarak ifade edilmektedir (Lefebvre, 2014).

Duyumsal/zihinsel boyut, soyut olarak tasarlanmamakta; bir içerik bağlamında soyutlama pratiği içinde kavranmaktadır. Duyumsal/zihinsel boyut içeriği, biçimsel olarak soyut olanın ortadan kaldırmaya çalıştığı analizlerin belirgin kıldığı çelişkilerden ibaret olmaktadır. Bu soyut boyut, hafıza mekânı içinde çelişkileri maskeleyen yani somutlaştırma yöntemi benimseyerek onu gizleyen mantık çerçevesinde simgeleri ve işaretleri kendi içinde birleştirmektedir. Duyumsal/zihinsel boyut ile tutarlılık olgusu altındaki tutarsızlık, bağdaşma içindeki ayırım, istikrar içindeki geçicilik ve mantık içinde çatışmalı ilişkiler ortaya konmaktadır. Bu boyut ile arzu ve ihtiyaçlar ayrıştırılıp ve ayıklanıp birleştirilerek, tarafsız ya da yansız olgusu yerleşip yaygınlaşmaktadır. Dolayısı

ile görsel olan ile söylemsel yani duyumsal/zihinsel olan, işaretler kümesinde birbirlerini bağlam olarak güçlendirmektedirler (Lefebvre, 2014).

Duyumsal/zihinsel boyut daha somut olarak; kent merkezinden uzak, yalnızca toplanma, buluşma yeri işlevine sahip bir meydan bu işlevinden uzaklaştırılarak kavşak haline getirildiğinde, kent yaşamında hissedilmeyen ancak derinden değer yitiren soyut boyutu ön planda olan bir hafıza mekânı ortaya çıkmaktadır (Lefebvre, 2014). Kısaca hafıza mekânı, soyut bir öznenin algısı ile tanımlanmakta ve gerçeğin anlamını kendi içinde gizlemektedir. Yani hafıza mekânı, homojen görünümü altında parçalı, eklemli bir yapıda bulunmaktadır. Hafıza mekânı, duyumsal/zihinsel boyutlu yani soyut bağlamlıdır, çünkü onu meydana getiren parçaların değişimi ile varlık bulmaktadır. Yani sıra somuttur da çünkü toplumsal açıdan gerçektir ve biçimsel olarak yeri belirlenmiştir. Fiziksel ve duyumsal/zihinsel boyutu birarada bulunduran hafıza mekânı da bu kavramların birlikteliği ile mekânsallaştırılmaktadır. Ayrıca, duyumsal/zihinsel boyut, sahip olduğu paradoks yani bir çelişki ile fiziksel boyuta da gönderme yapmaktadır. Duyumsal/zihinsel boyut soyut karakteri ile çelişkilerin doğduğu yerin kümesini ve çelişkilerin gelişip parçaladıkları ortamı ve bu çelişkileri ortadan kaldıracak belirgin bir bağdaşıklık oluşturarak onları bastırmayı sağlayan aracı temsil etmekte ve tariflemektedir. Bu durumda, çatışmaların ve farkların yerine bağdaşıklığı ve şeffaflığı geçiren duyumsal/zihinsel boyut ile fiziksel boyutun, hafıza mekânı ve süreç içinde yanı sıra mekânsal pratikte başvurulan, iç içe geçmiş bir işlevini ortaya koymaktadır.

Tarihsel birikime dayalı olan hafıza mekânı yalnızca bir mekân değil, değişim ve iletişim sonucu oluşan ağlar sistemi ile ayrıntılandırılmış, toplumsal yapının ve geçmişten gelen ulusal gücün göstergesi biçiminde bir mekânı olarak, toplumsal ilişkilerin sürdürülmesini amaçlayan, yeniden üretilebilir bir yapıda ortaya çıkmaktadır. Dolayısı ile bir pratiğin, imgelerin, sembollerin, kentlerin ve toplumsal ilişkilerin bütününe içeren her türlü öge fiziksel ve duyumsal/zihinsel boyut olarak var olmaktadır.

Toplumsal gücün göstergesi olan hafıza mekânı, topluma adanarak mekânın sahiplenilmesini sağlamaktadır. Bu durumda toplum, hafıza mekânı içinde bulunarak sadece görmek, seyretmek ya da tanık olmak ile yetinmeyip etkiye sahip olmakta ve mekân içinde taraf olarak konumlanmaktadır. Yani toplum, iç içe geçmiş bir dizi dış zar

içinde yer almakta ve bu zarlar ile mekânı oluşturan fiziksel ve duyumsal/zihinsel pratiği boyutsal olarak açıklamaktadır. Hafıza mekânı boyutları indirgeme yolu ile kavranmaktadır. Öncelikli olarak zaman bir mekâna yani hafıza mekânına, bu mekânın kullanım değeri değişim değerine, nesnelere işaretlere, gerçek olgular fiziksel boyuta ve fiziksel boyut da zihinsel boyuta indirgenerek ortak değerler ile yani diyalektikleştirme ile açıklanmaktadır (Lefebvre, 2014).

Fiziksel boyut, hafıza mekânında ayırt edici özellikler barındırmaktadır. Hafıza mekânına somut ayrıcalıklar katan bu özellikler zihinsel forma, dışsal ya da sonradan ilave edilmiş etkisi yaratmadan eklenmekte ve mekânı soyutlamak yerine somut bir varlık ifadesi katmaktadır. Tarih içinde çatışan güç ilişkileri hafıza mekânında çelişkili bir zihinsel boyut oluşumuna neden olmaktadır. Ancak mekân, fiziksel boyuttaki gerçekliğin zihinsel boyut ile bütünleştirilmesi sonucunda çelişkili olmaktan çıkarak netlik kazanmaktadır.

Fiziksel ve zihinsel boyut çeşitli biçimlerde akla ve mite atfedilirken; form, işlev ve yapı gibi temel kavramların hafıza mekânı çerçevesinde ifadesine de olanak tanımaktadırlar. Fiziksel boyut ile hafıza mekânı bir konturla çevrenmekte yani tanımlanmakta dolayısı ile anlamlı bir form kazanmaktadır. Zihinsel yani duyumsal boyutta soyut durumdan kaynaklanan bir gizem söz konusu olmaktadır. Zihinsel/duyumsal boyut, egemen olduğu mekânsal düzen tarafından bütün olarak örtülmüş veya gizlenmiş halde bulunmaktadır.

Mekânsal analizlerin belirli bir noktasından sonra zihinsel mekân olarak görülen alanlar fiziksel mekânı oluşturmaktadır. Mutlak mekânda nitelendirilen fiziksel boyutun zihinsel, kurmaca bir varoluşu bulunmaktadır. Fakat fiziksel boyut toplumsal bir yaşama dâhil olup; özgül ve güçlü bir gerçeklik ile tanımlanmaktadır. Zihinsel boyut ise toplumsal bir faaliyet zinciri içinde gerçekleşmektedir. Çünkü kurmaca yani zihinsel olan hafıza mekânı bünyesinde gerçeğe dönüşmektedir. Bu durum da kültürel oluşumlar bakımından fayda sağlamaktadır. Fiziksel mekân direkt olarak fark edilebilen bir oluşum yani eylem mekânı iken zihinsel mekân fiziksel boyutunun yanında içinde olumlu ya da olumsuz birçok farklı olayı barındıran, düşünce mekânını tariflemektedir. Bu durum da zihinsel mekânı kapsayıcı yani düşünsel düzlemler kümesi olarak nitelendirmeyi olanaklı kılmaktadır.

Fiziksel ve duyumsal/zihinsel boyut basit, homojen bir birlikten ziyade; farklılıkları ve hiyerarşiyi içeren, bileşen ve önermeler birliği ile açıklanmaktadır. Fiziksel (mutlak) ve zihinsel (soyut) mekânı birbirinden ayıran zamansal farklılıklar olmaktadır. Bu ayırım, zihinsel olarak nitelendirilen ve mantıksal kategoriler ile ilintili olan ideal mekânın, toplumsal pratik ile ilişkilendirilen gerçek mekân ile arasındaki mesafe biçiminde ortaya konmaktadır. Ancak yine de biri diğerini mutlaka içermekte, ortaya koymakta ve varsaymaktadır (Lefebvre, 2014).

Bir binanın nasıl ki dış kütlesi ile iç bileşenleri birbirinden ayıramamakta ve biri diğerini mutlaka içermekte; hafıza mekânı boyutları da, iç içe bulunmakta ve birinin anlamı diğerinde dolaylı olarak keşfedilirken, biri diğerinin daha net kavranmasına olanak sağlamaktadır (Lefebvre, 2014).

Bu kapsamda gerçeğe ulaşma isteği, düşünülebilen, görülebilen, duyumsanabilen nesnelere somut öğelere dönüştürülmesi durumunda anlaşılabilmektedir. Bu da hafıza mekânında, duyumsal sınırların düşünceler ile keşfe zorlanması sonucunda gerçekleştirilmektedir. Çünkü gerçeğe diğer bir ifade ile toplumsal ve mekânsal pratiğe ancak duyumsal/zihinsel bir mekândan yola çıkılarak yani soyuttan somuta gidilerek erişilmektedir.

2.1.4 Kentsel hafıza

Kentsel hafıza, kent olgusunun çekirdeği ve onu çok parçalı algılar ile ayakta tutan soyut bir bütünlük olarak tanımlanmaktadır. Dolayısı ile bir toplum değiştiğinde ya da dönüştüğünde; kent de aynı oranda değişmekte ve dönüşmektedir. Toplum için bu durum, tarihsel olarak önceden var olan diğer bir toplumsal pratikten kaynaklanmaktadır. Kent herhangi bir kültürel dokuya dâhil olmadan önce çoğunlukla rastlantısal olarak oluşmuş peyzaj öğelerini kapsamakta; yanı sıra toplumsal yaşamın doldurduğu bir mekân temsili olmaktadır. Yanı sıra kent, toplumsal yaşamın nabzını tutarak kültürel dokuyu ve kent hafızasını oluşturmaktadır. Dolayısı ile kent hafızası nesnel olarak ortaya çıkmakta ve toplumsal her türlü faaliyet için var olmaktadır.

Bir topluma yaşam biçimi katarken o toplumun getirdikleri ile şekillenen bir kent, hafızasını da zaman içinde oluşturmaktadır. Kent hafızasını mekân aracılığı ile

oluşturmakta ve barındırmaktadır. Dolayısı ile kent sınırları içinde bulunan bir mekân toplumsal temsiller ile beslenmekte ve süreç içinde köklenmektedir. Kök salmış, yaşanmışlıklar ile dolu olan, derinliği, tinsel ve zamansal boyutu ile bu mekân kentsel hafıza mekânı olarak nitelendirilmektedir. Kentsel hafıza mekânı düzen temsili olup bütünü kapsamaktadır.

Kentsel hafıza, aidiyetin yanı sıra sahiplenmenin de temelini oluşturmaktadır. Her ne kadar ayrılıklar ya da çelişkiler kent içindeki farklılıkları ortaya koysa da kentsel hafızanın yerleştiği mekân bunları bir bütün olarak, ayrıştırmadan saklamaktadır.

Her canlı beden bir mekân olarak ele alındığında, her canlı bedenin kendine ait bir mekânı bulunması fikri de söz konusu olmaktadır. Canlı bir beden onu oluşturan organlar ve daha da küçük parçalar ile zamanı ve yaşanmışlıkları biriktirmektedir. Kentsel mekânın kapsayıcısı olarak canlı bir bedene benzetildiğinde ise kent bedeni, bedeni oluşturan organlar ve en küçük parçaya kadar olan bölüm hafızanın barındığı kentsel mekânları yani kent hafızasını temsil etmektedir.

Toplum içinde yer alan her birey kendi mekânını yani hafızasını işaretlemeye, belirtmeye, imgelemeye, hem sembolik hem de pratik bakımdan izler bırakmaya yaşam süresi boyunca kesintisiz olarak devam etmektedir. Kent de toplumun ürettiği ve biçimlendirdiği bu hafızayı barındırmakta, koruyup değişen toplumlara ve farklılaşan kültürlere uyarlayarak aktarmaktadır.

Kentsel mekân, duygusallığın bir sembolü olarak adlandırılan nesnelere yüklü olduğu mekânı temsil etmektedir. Kent bir hafıza yuvası; gelir geçer, gündelik yaşanmışlıklardan çok zamansal ve mekânsal eylemlerin aktarıldığı öykülerin anlatıldığı bir alan olarak tanımlanmaktadır. Kent, patikalar ve yol ağları ile soyut ve somut hafızanın barındığı mekânlar oluşturmaktadır.

Canlı bir organizma olarak nitelendirilen kent, hafızasını oluştururken depolayıcı nitelikteki bir dosya görevi görmektedir. Kent, yaşanmışlıkları ve belleğe kazanmış her türlü eylemi mekânlar yardımı ile saklarken, onların kaybolması ya da silinip gitmesini engelleyecek önlemleri de hafıza mekânları ile beraberinde getirmektedir. Kentsel hafızanın korunup yaşatılması, köklenmiş bir yapı yani hafıza mekânı ile mümkün

olmaktadır. Çünkü kentsel hafızanın taşındığı hafıza mekânı ile insanlığın tüm geçmişi geleceğe aktarılmaktadır. Nasıl ki yaşanan olaylar ya da gerçekleştirilen eylemler bireylerin hafızasında yer ve önem arz ediyor ise; kültür varlıkları, sokaklar, meydanlar, parklar gibi her türlü kent bileşeni de kent hafızasında aynı etki ve öneme sahip olmaktadır.

Kentsel hafıza ile kentin güçlü ve sembolik yönleri ortaya konmakta, temsil ettiği somut/fiziksel ve soyut/duyumsal olgular bağlamında kültürel kimliği sağlamlaştırmaktadır. Kentsel hafızayı oluşturan etmenler nedenleri ile var olmakta, hafızanın barındığı mekânlarda bu nedenler açıklanmaktadır.

Kentsel hafıza ile kent imgenenerek tarih birçok farklı yönü ile anlatılmaktadır. Belli nitelikler taşıyan ve tarihe yanı sıra kente mekânlar aracılığı ile kazınan ve resmedilen olaylar, kentsel hafızanın bir parçası olarak ortaya konan gerçeklikler biçiminde adlandırılmaktadır. Dolayısı ile kenti kent yapan, onu anlamlandıran, canlı, çekici ve önemli kılan kentsel hafıza unsurları olmaktadır. Kentsel hafıza, kentin sahip olduğu gerçekliklerin, yaşanmışlıkların kısaca tarihin üst üste eklenerek ilerlemesini sağlayan, kentin değişim ve gelişimine olanak tanıyan ve mekân ile ruh bulan oluşumu olmaktadır.

Tüm bu özellikleri yanında kentsel hafıza sembolik anlamı ile kentin sergilenmesini de sağlamaktadır. Dolayısı ile kenti farklı kılan unsurlar ile nitelenmiş bir mekâna dair mit ve öykülerin taşıyıcısı olarak kentsel hafızaya ait öğeler örnek gösterilmektedir. Kentsel hafıza, işaretlenmiş ve yönü, konumu belirlenmiş, özel bir ad taşıyan, zamansal olarak iç içe geçmiş ilişkiler içeren bir mekâna dâhil olarak varlığını sürdürmektedir.

Kentsel hafıza bakımından varlığını sürdürme eylemi, toplum yönelimleri, ilgi odakları ve çevresel faktörler nedeni ile günden güne farklılaşarak zorlaşmaktadır. Ancak kentsel hafızayı oluşturan fiziksel ve zihinsel öğeler tarih barındırmaları nedeni ile kolaylıkla silinip uzaklaştırılmaları mümkün olamamaktadır.

Tarih ile bütünleşik bir yapı sergileyen, dokusal ve anlamsal öznellikleri toplum ruhu ile bağdaştıran kentsel hafıza, sosyal ve kültürel anlamdaki değişim ve dönüşümlerin aynası olarak kabul edilmektedir. Öyle ki kentsel anlamda uygulamaya geçirilen her eylem ve yaratılan her yeni düşünce kentsel hafızanın barındığı mekân temel alınarak

oluşturulmaktadır. Kentsel hafıza toplumsal geçmişe ait izleri koruyup taşıırken yeni uygulamalara da yön verici nitelikte olmaktadır. Dolayısı ile kentsel hafızada yer edecek ve yönlendirici olacak ve çağdaş oluşumlar için ayna görevi görecek unsurlar ile yalnızca dönemsel bir uygulamadan öteye gidemeyecek olan ögeler kentsel hafızanın yaşatıldığı mekân ile ayırt edilebilir hale gelmektedir (Lefebvre, 2014).

Kent içindeki oluşumlar daha küçük yerleşim yerlerine kıyasla farklılık göstermektedir. Kentsel hafızanın oluşması, kent niteliği taşıyan toprak sınırları içindeki toplumsal yaşanmışlıklara bağlı olarak meydana gelmektedir. Dolayısı ile toplum bir bakıma kentsel hafıza ile tarihsel biçimini yani zaman, toplumsal ihtiyaç ve beklenti gibi duymusal yanı sıra döngüsel ve maddi, fiziksel nesnelere gibi doğrusal bir araya getirmektedir (Lynch, 2014).

Tarih olgusu ile biçimlenen kentsel hafızayı meydana getiren ögeler, kentin sıradan görünüşünü farklılaştırmakta; aynılık olgusunu ortadan kaldırmaktadırlar. Bu ögeleri kapsayan kentsel hafızanın mekânlar ile taşınması toplumsal hafızanın somutlaştırılmasını sağlamaktadır. Kentsel hafıza bir bütün olarak ele alındığında her bir hafıza ögesi mimari bir yapıt etkisi yaratmaktadır. Çünkü kent, daha büyük ölçekli olmasından kaynaklı, uzamdaki bir yapı; kentsel hafıza ise o kente kök salmış, bütünselliğin ayrılmaz bir parçası olarak nitelendirilmektedir. Dolayısı ile kentsel hafızanın kültürel önemini yanında, değişim ve dönüşümü kucaklayan ve bazı durumlarda ise yok olmaya ve kaybolmaya direnen yapısı öncelikli olarak vurgulanmaktadır (Lynch, 2014).

Güncel yaklaşımlar irdelendiğinde, aslında kent ve hafıza kavramlarının birlikte oluşturduğu kentsel hafıza olgusu, zaman ve mekân birliğinin temsili olarak kabul edilmektedir. Bu birlik; çağlar boyu devam etmekte olan, soyut boyutundan kaynaklı, bazen görünen bazen de gizlenen ancak uzun sürede biriken ve zaman zaman birbirinden ayrı olarak düşünülse dahi biri diğerine her koşulda atfedilen bir oluşum olarak nitelendirilmektedir. Çünkü hafızayı zaman meydana getirirken, kent o hafızayı kucaklayan ve içine alan, sınırları kesin olarak belirlenmemiş bir mekân özelliği göstermektedir. Kentsel hafıza oluşum göstermeye başladığı andan itibaren artık kent o

hafıza ile anılmakta ve yaşatılmaktadır. Kentsel hafıza kente dair her ne varsa biriktirmekte ve daima o kentin canlı kalmasını sağlamaktadır.

Diğer bir ifade ile gündelik pratikten alınan ve kentsel hafızaya altlık oluşturabilecek aydınlatma veya üst örtü elemanı ile oturak gibi her sıradan kentsel unsur, kentsel hafıza ögesi olarak anıtsal bir mekâna yani hafıza mekânına dâhil edildiğinde dönüşüme uğramakta; aydınlatma elemanı kutsallaşmakta, üst örtü elemanı gelenekselleşmekte ve oturak bir otoriteye ait olmaktadır. Böylece kentsel hafızanın ait olduğu mekân tarafından, kutsalın gücü ile gücün kutsallığı birbirini güçlendirerek aktarılmakta ve dile getirilmektedir (Lefebvre, 2014).

Kentsel hafızanın söylemi sessiz olmasının yanında ince bir çizgisi olan netlikle kavranabilmektedir. Öyle ki kentsel hafıza anıtsallığın oluşturduğu farklılıklardan kaynaklanan karmaşıklığı şeffaflık yöntemi ile serbest bırakma yolu benimsenerek ortaya koymakta ve analiz etmeye olanak tanımaktadır. Bu farklılık veya karmaşa olarak nitelendirilen olgu, ne yalnızca geometrik biçimde nesnelleştirilmiş ne de sadece mantıksal bütünlük ve tutarlılık ortaya koyan zihinsel bir mekân içinde bulunmaktadır. Geometrik olarak ifade edilebilen fiziksel mekân ve duyumsal, algısal dolayısı ile simetrilere ve ritimlere bağlı bir küme olarak açıklanan zihinsel mekân birlikteliği sonucu oluşan tabaka ya da tortular, üst üste gelerek katman meydana getirmekte ve bu biçimde kentsel hafıza açıklanmaktadır. Kentsel hafızada konumlanmış anıtsal bir mekâna ait giriş kapısı, fiziksel boyutu ile yalnızca geometrik olarak tanımlanırken; ait olduğu toplum tarihini yansıttığından kaynaklanan duyumsal boyutu ile fiziksel ve duyumsal algının birarada olarak algılanışları, kentsel hafıza kavramının birleştirici ve bütünleştirici yapısını ortaya koymaktadır (Lefebvre, 2014).

Kentsel hafıza bütünleştirici yapısı ile toplumu ve kentsel olguları biraraya getirirken bu olgular arasındaki farklılıkları da vurgulamaktadır. Yani kentsel görünüm, kentin görünür ve algılanabilir nitelikler kazanmasını sağlayan, kentsel hafızayı meydana getirirken; kentsel hafıza kentsel algıyı semiyolojik diferansiyel (gösterge biliminde ritim dengesi sağlama) kavramı ile yorumlamakta ve açıklamaktadır. Bu kavram, hafızayı oluşturan ve algı ile var olan unsurların benzer ya da farklı niteliklerinin uyumlu birlikteliğini ortaya koymaktadır. Dolayısı ile kentsel hafıza fiziksel ve duyumsal boyutu yanında bir bütün

ve senkronize olarak toplumsal değerlere katkı sağlayan bir olgudur (Lefebvre, 2014). Kısaca bir kent, kontrollü ve sınırlayıcı yapısal ögeleri olmadan, her ortam, ışık ve havada görülen, çevresi ve kapsayıp barındırdığı değerler ile güçlü bağlar kuran, kendisini meydana getiren olaylar dizisi ile geçmiş deneyimlerin hatırası; yani kentsel hafıza ile algılanabilmektedir. Kent, onu oluşturan her bir kısmı ile uzun ilişkiler kurmakta ve bu parçalara imge, hatıra ve anlamlar yükleyerek kentsel hafızayı meydana getirmektedir.

Kentsel hafıza toplumsal değer olarak kabul edilen anıtsal yapılar ile zenginleşirken; sıradan, anlık çözümlere dayanak oluşturan kimliksiz yapılar ile niteliğini yitirmektedir. Bu nedenle anıtsal nitelikteki oluşumlar kentin şiiri; bunun dışında kalan her türlü yapısal unsur ise düz yazı olarak sembolize edilmektedir. Çünkü kent, tıpkı şiir gibi üzerinde düşünölmüş, detaylı ve kapsamlı uğraşlar sonucunda biçimlenen yapılar ile kimlik ve özgünlük kazanmaktadır.

Kentsel hafızanın varlığı ile kentler, endüstri ve yoğun nüfusun oluşturduğu karmaşadan kurtulup, karakteri ve kimliğini koruyabilmektedir.

2.2 Kültür, Kimlik ve Kültürel Kimlik

Toplum, insan tarafından kurulan bir varlık alanıdır. Ancak bu varlık alanı, toplumu oluşturan bireylerin her birinin ayrı ayrı mülkiyetinde bulunmamaktadır. Aksine toplum bireyin ötesinde bir varoluşa yanı sıra etki alanına sahip olarak bireyi sınırlandırmakta ve bu biçimde topluma ait bir kültürü oluşturmaktadır (Köktürk, 2005). **Kültür**, toplumsal yaşam biçimi, gelenek ve göreneklerin yanı sıra üretim olanaklarının bileşkesi olarak toplumsal kimliğin özü biçiminde kabul edilmektedir (Erdoğan vd. 2013). Dolayısı ile antropologlar tarafından zihinsel biçimlenişin duyuşsal olarak algılanabilen formlar halinde dışa yansıması yanı sıra sayısız hatırlama ve unutma işlemleri kümesi olarak nitelendirilen kültür, zihniyetin bir formu olarak maddi, sözlü ya da davranışsal kalıplardan meydana gelen, iletişim gücü ve yetkinliği ile cisimleştirilen anlamlar dünyası olarak tanımlanmaktadır. Yani kültür, gelenek bağlamında toplumsal ruhun tarihsel süreçteki seyahati, kabul ve idelerin zamanı aşım biçimi veya bugün de konuşulan geçmiş değer ve yargılar bütünü gibi farklı tanımlamalar ile kavramsallaştırılmaktadır (Köktürk, 2017). Kültür geleneksel kabullerin benimsendiği, kendine özgünlük ile eş değerde olan, bir toplumu diğerinden farklı kılan ve yaşam biçimi olarak benimsenen olguların tümünü

de kapsamaktadır. Kısaca genel anlamda kültür, tarihsel ve toplumsal gelişme süreci içinde oluşturulan tüm maddi ve manevi değerler ile bunları yaratmada ve sonraki nesillere aktarmada kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçlar bütünü olarak tanımlanmaktadır (T.C. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, 2018).

Kültür, tarihsel bir ortamda yer alan ve tüm boyutları ile gösterilmesi mümkün olmayan ancak dış dünyaya ait her türlü olgu ve nesneyi manevi bir pusula gibi temsil ederek bulunduğu alanı nesnelleştiren sembollerin bir dışavurum yöntemi olarak betimlenmektedir. Kültür; düşünsel veya zihinsel biçimde soyut bir kavram olarak görülse de bir söz, resim, şekil, ritüel ya da davranış biçimi ile nesnel bir kavrama evrilerek, mevcut yapı yani statükonun devamını yanı sıra gelecek kaygısının bertaraf edilmesini, konumlandığı hafıza mekânı ile sağlamaktadır (Köktürk, 2017).

Diğer bir ifade ile içsel olarak edinilen duygu ve düşünceler ile sayısız bireysel aktarımların algılanabilir işaretler ile kullanılması sonucunda kültür kavramı ortaya çıkmaktadır. Kültür, sembolik zenginliğin ve çeşitliliğin bulunduğu, ortak yapı taşı olarak nitelendirilmektedir (Köktürk, 2017).

Kültür temelde, teorik ve pratik biçimde, iki fonksiyonlu olarak nitelendirilmektedir. Kültüre ait pratik fonksiyon, yaşamdaki yol gösterici nitelik ile açıklanırken; teorik fonksiyon dünya görüşü, olayları algılama ve tepki verme durumu yanında düşünceleri biçimlendirerek davranış üretme ve onlara yön verme ile betimlenmektedir. Kültür, toplumsal sorunlara çözümler sunan değil; çözüme zemin hazırlayan ve sembol niteliği taşıyan bir değer ve ilkeler bütünü olarak kabul edilmektedir (Köktürk, 2017).

Böylece kültürün temelde dayanağı, toplumsal değer ve ilkeleri taşıyan sembol olmaktadır. Sembol üretimi en yaygın ve açık biçimde dilde gerçekleşmektedir. Düşüncenin kelimelere dökülmesi yolu ile zihinden dışarı taşınması sembol üretiminin ilk adımı olarak kabul edilmektedir. Böylece toplum, yapısı gereği izlediği sembolleştirme yöntemi ile temel yapı niteliği olan kültürü oluşturmaktadır. Sembol üretimi veya üretilen sembolü benimseme, zamana ve koşullara göre belirlenmektedir. Her toplum varoluşundan itibaren sembol üretmekte ya da önceden var olan sembolü kültürünün bir parçası olarak benimsemektedir.

Ortak kültürü oluşturan sembol, ait olduğu toplumu nitelemektedir. Kültürün dinamizmi olan ve onu taşıyan sembol, toplumlar arasında olmakta ve değişen toplumların varoluşuna dayanmaktadır. Dolayısı ile bir toplumun ortaya koyduğu sembol ile anlamlı, ortak bir kültür yaratılmaktadır. Kültür, somut olarak topluma ait biçimsel farklılıkların zaman içinde paylaşılarak aktarılmasıdır (Köktürk, 2017).

Kültür, toplumlar arası etkileşimden doğmakta ve toplumu kuşatarak yaşanılır nitelik kazanmaktadır. Bu etkileşimden kaynaklanan sürekli değişim ve gelişim ile olgunlaşan kültür, farklı alan ve zamanlarda zenginleşerek biçimlenmektedir. Kültürü kapsayan her türlü unsur, düşünce ve inanış toplum içinde benimsenmekte ve kültürel doku da zenginleşerek gelişmektedir. Dolayısı ile her toplum ait olduğu kültür evreninde zenginlik kaynağı olarak rol almaktadır. Kısaca toplumlar geliştirdikleri ya da yarattıkları yani zenginleştirdikleri hafızaları, kültür aracılığı ile sosyal ortamda nesnelleştirmektedirler (Köktürk, 2017).

Toplumsal olarak yaratılan hafızanın, somut veya soyut, varlık kazandığı her alanda kültür de oluşmaktadır. Kültür, değişip dönüşen toplumsal tarih ile eşzamanlı gelişim göstermekte ve yaşamın bir parçası olarak her evrede çeşitlilik katmaktadır. Kültür, sınırlı ya da geniş ölçekli olarak gerçekleşen toplumsal tarihi, uyumlu bir biçimde yönlendirmekte ve çoğu zaman ise sürecin asıl belirleyicisi olmaktadır. Çünkü kültür ile hafızayı oluşturan benlik bağımsız bir varlık niteliği kazanmakta beraberinde de duyguların dışavurumu yönlendirilmektedir. Bu durum da kültür kavramının, somut ve soyut olarak, iki biçimde algılanmasını, tanımlanmasını ve yorumlanmasını sağlamaktadır. Kültür kavramı dile getirilen bakış açısına ve kapsadığı unsurlara bağlı olarak anlam kazanmakta; akıcı bir kavram olması yanında tanımlamak ve anlamlandırmak amacı ile sınırlandırılarak ya da bir mekâna atfedilerek, yani kurgusal bir bütünlük varsayımından sıyrılarak, görünürlük kazanmaktadır (Köktürk, 2017).

Kültüre ait görünürlük, toplumsal çevreye bağlı bir karakteristiğin nitelenmesi biçiminde oluşmaktadır. Kültürün ana hatlarının belirlenmesinde toplumsal çevre birincil önem taşımaktadır. Kültür toplum tarafından, toplumun yaratılardan, özünden, toplumu niteleyen ve kuşatan her unsurdan beslenmektedir. Öyleyse kültür bir toplum yaratısı olan ve hafızaların barındığı mekâna da eklemeler yapmaktadır. Dolayısı ile kültür

özümsemiş toplumsal karakteristiğın somut veya soyut biçimlerde, semboller ve simgeler ile toplum ve çevreye yansımadır (Köktürk, 2017).

Kültürün toplumsal çevrede neye, ne biçimde büründüğüne değinilmek istendiğinde hafıza mekânına bakmak gerekmektedir. Hafızanın, toplumsal anıların, yaşanmışlıkların, doğal ve toplumsal çevreye egemen olan kültüre büründüğü ve bir mekânda ruh kazandığı hafıza mekânı kültürün somutlaştırılmış yegâne biçimi olarak var olmaktadır. Bu yüzden de bir topluma ait kültür, toplumsal unsurların hafıza mekânı aracılığı ile biriktirilmesi sonucunda mümkün olmaktadır. Nasıl ki kültür toplumsal unsurlara bağlı oluşmakta ise, hafıza mekânı da kültürün görünürlük kazanmış biçimidir. Hafıza mekânı kapsamında yer alan her unsur kültür bağlamında biçimlenmektedir (Köktürk, 2017).

İçselleştirilmiş ve farkındalıklı aidiyet duygusu taşıyıcısı olan kültür tarihsel olarak varlığını sürdürmektedir. Öyle ki, soyut özelliği ile ruh olarak nitelendirilen bu kavram her zaman yeniden üretilebilecek değer, ide, tasarım, kurgu, hayal gibi zihinsel içerikleri barındırmakta ve kendini bir yaşam, üretim biçimi, halk kültürü, tarihsel miras ve duyuş-düşünüş biçimi formlarında göstermektedir (Köktürk, 2017). Bu yolla ortaya çıkan kültürel mekân teorisi, bir mekânın kültürel modeline dönüşmektedir. Kültür, soyutlama olarak ortaya çıkmakta ancak edindiği farklı formlar sonucunda mekânın hafızasında somutlanarak çeşitli peyzajlarda somut ögeler biçiminde dile getirilmektedir.

Kültür kavramı ile özellikle geçmişe gönderme yapan tanımlamalar olsa dahi, topluma ait geçmiş ile bütünleşmiş bir olgunun ya da oluşun kültür olarak değerlendirilebilmesinde toplumsal karar, eylem ve tercihlerin itici güçleri yanında belirleyici etkeni gelecek olmaktadır. Bir toplumu geleceğe taşıyan ve kültür olarak adlandırılan değer, ilke, ide ve tasarım gibi kabuller bütünü olmaktadır. Yani kültür, sadece bugün ve bugün sahip olunan ile değil gelecekte neye/nelere sahip olunacağı ile de ilgili olmaktadır. Sahip olunan kültürün geleceğe nasıl ve ne biçimde aktarılacağı da bugüne bağlı olarak oluşmaktadır. Kültürün geleceğe aktarma amacı güdülerek ve somutlaştırma yolu izlenerek bir mekân aracılığı ile korunması, toplumlar tarafından hemen her dönem tercih edilmektedir. Kültürü somutlaştırıp taşıyan mekân aynı zamanda o kültüre ait soyut boyuta yani hafızaya da yer vermektedir. Bu durumda kültürün asıl koruyucusu ve taşıyıcısı hafıza

mekânı olmakta ve pratik işleyişine uygun olarak dinamik kalması sağlanmaktadır. Kültürel zenginlik olgusu da bu yolla edinilmektedir.

Kültürel zenginlik kavramı ile bir topluma ait kültürün sadece niceliksel ve etkileşim değeri anlatılmamaktadır. Aksine bu kavram, o topluma ait bugüne kadar ulaşmış etkileşimlerin, toplumsal izlerin, sembollerin ve işaretlerin çeşitliliğini vurgulamaktadır. Kültürün içyapısındaki bu çeşitlilik, zihinde yer alan üretim yetisine ivme kazandırmakta ve zenginleştirici rol oynamaktadır. Kültürel zenginlik ya da yoğunluk, o toplumun kültürüne dâhil olan kabuller bütününe ne kadarının korunup aktarıldığının da göstergesi olarak kabul edilmektedir. Çünkü geleceğe aktarılan her ilke ve değer kültüre eklenen bir nitelik olmaktadır. Kültürün zenginliği veya kültürdeki zenginleşme, toplumun her alanına ilişkin yoğun renkli ritüeller değil, kültürün üretimi ile ilgili olgular bütününe kapsamaktadır. Kültürdeki asıl zenginlik, yaşayan ve yaşatanların oluşan yeni yaşam pratikleri bağlamındaki üreticilik yetenekleri ve kültürün üretim yetisi olmaktadır. Yeni biçimlere ayak uydurarak kendini yeniden üretebilen kültür, zengin ve nitelikli olarak betimlenmektedir.

Her toplumsal varoluş, yaratılmış ortak bir dünya veya kültür anlamına gelmekte ve varoluş ruhu olarak simgelenmektedir. Kültür, zihinsel katılım ile zaman zaman çelişen, çatışan veya uzlaşan bir görünüm ortaya koymakta ancak kendi olmayı her daim sürdüren değerler bütününe ve bu değerlerin zaman içinde zihinlerde cisimleşen durumunu yansıtmaktadır. Bu kavram nitelikli ya da ortak akıl, duygu ve uyumlu yargıların sentezi biçiminde hafıza mekânı tarafından kuşatılmakta ve yaşatılmaktadır. Hafıza mekânı bir toplumun yapı taşı niteliğindeki kültürel değerleri barındırması, toplumsal değişim ve dönüşümlere rağmen koruyup saklaması ve bu yolla kültürel zenginlik sağlaması nedeni ile dini, milli ve ahlaki olarak önem taşımaktadır. Dolayısı ile kültür ve hafıza mekânı iç içe geçmiş farklı kavramlar olup, birbirini niteleyici veya destekleyici öğelerin benzer oluşumları ortaya koyan tanımlamaları biçiminde ortaya çıkmaktadır.

Kültür ile biçimlenen bir olgu olan aidiyet kavramı Aydın (1999) tarafından toplum ve bireyin bir yere konumlanarak, kendini o yere ait hissetmesi ile ortaya çıkan duygu olarak tanımlanmaktadır. Çünkü toplum tarafından belirli bir kimlik yaratılmış olsa da aidiyet duygusu tam olarak yerleşmeden benlik oluşturulamamaktadır. Spencer (2005) aidiyet ya

da bir yere bağlı olma durumunu, benliğin oluşması ve toplumsal kimliğin yaratılması ile eş değer olarak değerlendirmektedir. Manzo (2003) ise aidiyet veya bir yere, mekâna bağlılığı, toplumsal çevrede geliştirilen yaşantı, anı, aktivite, sosyal ilişki, sembol ve simge gibi bileşenler bağlamında ilişkilendirmektedir (Solak, 2017). **Kimlik**, duygusal, fonksiyonel veya kavramsal anlamda bir yere ait olma duygusu ve bağlılık ile ilgili olup, toplumsal varoluğu belirterek kùltür ile biçimlenmektedir. Her toplumsal yaşantı, anlamsal ve işlevsel değer olarak bağlı olduğu mekânlarda sürekliliğini sağlayan kimliği ifade etmektedir. Diğer bir ifade ile kimlik, gerçeğliği olan bir kavramın gösterdiği veya belirttiği gerçeğliği diğer gerçeğliklerden ayırt eden nitelikler toplamı olarak tanımlanmaktadır (Köktürk, 2017). Bu yolla toplumun kùltürel birlikteliği ile sosyal deneyimleri de kapsayan değerlerin gücü ortaya konmakta, aidiyet ve ayırt etme temeline dayalı **kùltürel kimlik** yaratılmaktadır.

Bir topluma ait oluşun somut biçimi, aynı soydan gelmek anlamında kullanılmaktadır. Fakat bir topluma ait olma bilinci yani aidiyet olgusunun belirleyici etkeni, soydan ya da kan bağından farklı olarak kabul edilen değerler bütünüünün bir mekâna adanması ve ait olma duygusunun o mekânda beslenmesi ile ilgili olmaktadır. Soy diğer bir ifade ile kan bağı sadece biyolojik bir varoluğu sürekliliği anlamına gelmektedir. Benlik veya kimlik olgusu güven duygusu ile gelişmekte, ortaya çıkan yaşamsal ilke ve değer yargıları bu süreç içinde geçerlilik kazanmakta ve aktarılmaktadır. Dolayısı ile kùltürel kimlik, soyun devamlılığı ile örtüşürken zorunlu olmayan ancak kendiliğinden oluşan duygusal ve anlamsal bir bağ olan benlik ile topluma kenetlenmektedir (Köktürk, 2017).

Bir toplumun kendini tanıması, o toplumu oluşturan üyelerin pasif varoluştan kurtularak, devraldığı, yeniden yorumladığı ya da ürettiği sembollere yerleşmesi ve ortak bir kimliği veya değerleri yaratması ile mümkün olmaktadır. Bu da vazgeçilmesi zor, vazgeçildiğinde benliğe yabancılaşmaya neden olacak değerler bütünüünün göstergesi olan kùltürel kimlik ile ortaya çıkmaktadır (Köktürk, 2017).

Kimlik birey odaklı yani daha küçük ölçekli bir kavram olarak algılanırken, kùltürel kimlik bu bireylerden oluşan tüm değerleri ile farklılık taşımakta ve bir topluma adanmaktadır. Kimlik oluşumu, algılayış ve bunun toplum üzerinde meydana getirdiği oluşum yanında bilinçte yaratılan içeriği ile başlı başına özgünlük gerektiren,

farklılıkların gün yüzüne çıktığı ve dikkat çeken bir unsur olarak benimsenmektedir. Kimlik farkındalık gerektirmekte ve kültürel oluşuma altlık teşkil etmektedir. Çünkü bir toplumu ayakta tutan kimlik olmaktadır. Kimlik ile her toplum birbirinden ayrılmakta, özgün, farklı ve tek olma sıfatları ile nitelenerek betimlenmektedir. Yerleşik davranış kuralları da kültür ile belirlenmekte, kimlik olgusu ile aktarılmaktadır. Dolayısı ile kimlik oluşumda kültür birincil derecede önem taşımaktadır. Kimlik, kültür ile biçimlenmekte; farklı kültürel değerlere sahip toplumlar arasında farklılık göstermektedir. Sosyal veya etnik anlamda değerlendirildiğinde ise temel toplumsal niteliklerin, dünya görüş ve kavrayışların ve yaşam biçiminin ortaya konulduğu olgu, kültürel kimlik olarak nitelendirilmektedir (Köktürk, 2017).

Kültürel kimliği oluşturan toplumsal değerler zihinden zihne aktarılmakta ve bir kimlikten diğerine aktarılan her milli, ahlaki veya dini değer toplumsal kültüre eklenerek kültürel kimliği meydana getirmektedir. Kültürel kimlik, bütünlük oluşturan değerlerin içselleştirildiği farkındalık birliği olarak tanımlanmaktadır (Köktürk, 2017).

Bir toplumu meydana getiren ve biçimlendiren unsurlar arasında kimlik başat rollerden birini üstlenmektedir. Kimlik, toplumsal analiz yapmayı olanaklı kılmaktadır. Bir toplumun varlığını, nereden ve nasıl geldiğini, ne tür değişim ve dönüşümlere uğrayıp bugüne ulaştığını; aidiyet ve sahiplenme gibi kavramlar ile nasıl bütünleştiğini anlatmaktadır. Kültürel kimlik olgusu toplumların hangi biçimde ve nereye kök saldıgını açıklamaktadır.

Kültürel kimlik bir toplumun oluşup, kökleşmesidir. Bir toplum oluşup kendi tarihinde derinleşmekte ve zaman içindeki değişimler ile kültür meydana getirmektedir. Kimlik oluşumu da bu süreçte, toplumsal gelişmeler ile birlikte görülmektedir. Zaman toplumsal değişimleri kucaklarken oluşan kültür ve kimlik olgularını da biraraya getirmekte ve toplumsal özgünlüğü tarifleyen bir olgu olan kültürel kimlik ortaya çıkmaktadır (Köktürk, 2017).

Kültürel kimlik ile anılan toplum, artık özgün, farklı ve ayrıcalıklı yapısını ortaya koymakta, aidiyeti anlatan ve bir hafıza mekânı aracılığı ile korunan alanda geleceğe aktarılmaktadır. Aslında kültürel kimlik toplumun kendini anlatmaktadır. Dolayısı ile bir toplumun kültürel kimliğinden bahsedildiğinde o topluma ait geçmiş, bugün ve gelecek

anlaşılmaktadır. Kültürel kimlik, soyut bir taşıyıcı unsur olmaktan da ancak mekânlarda konumlanarak kurtulmaktadır. Toplumsal hafızanın yanında topluma ait kültürel kimlik de yaşama dair öznel süreçlerin algısal ve deneyimsel bilince ve anılara dönüştüğü yer olarak inşa edilen ve toplum tarafından belirlenen kimlik ile hafıza mekânı tarafından korunmakta ve aktarılmaktadır. Çünkü bir toplumun kültürel kimliği, o toplumun yansıtıcısı niteliğinde olmaktadır. Toplumda olan biten ne varsa kültürel kimlik taşıyıcısı ile görünür olmakta, aydınlanmaktadır. Kültürel kimlik bir topluma ait hafızanın taşıyıcısı hafıza mekânı olarak da nitelendirilmektedir. Yani kültürel kimlik ve kuşattığı toplum, hafıza mekânı ile taşınan değerleri korurken yenilenmeyi de olanaklı kılmakta ve yeni etkenler ile oluşacak sentezleri de içinde barındırmaktadır. Dolayısı ile toplum köklerinden kopmadan, yeniliğe açık biçimde, değişimin itici ve yönlendirici ilkelerini benimseyerek ve değişime ayak uydurarak kültürel kimliğini mekânın hafızası ile ortaya koymaktadır (Köktürk, 2017).

Kültürel kimlik, aynı zamanda toplumsal hazinedir. Sahip olunan tüm kültürel değerlerin sergilenecek yansıtıldığı ve anlamlandırıldığı bir olgu olarak varlığını sürdürmektedir. Bir toplum ile bağdaştırılan kültürel kimlik toplumun yansıması ve yol gösterici aynası olmaktadır (Köktürk, 2017).

Kültürel kimlik, toplumsal karakteristiklerin genel bir ifadesi olarak yorumlanmaktadır. Toplumu yönlendiren veya biçimlendiren tüm unsurlar kültürün nitelediği kimlik ile bütünleşik bir yapı oluşturmaktadır. Toplumsal olgu kümesi bir karakteristik yaratmakta; kültür ile anlam kazanırken kimlik ile somutlaşmaktadır. Dolayısı ile kültürel kimlik, soyut ve somut toplumsal değerlerin bir mekân aracılığı ile anlam kazanmasıdır (Köktürk, 2017).

Kültürel kimlik, geçmişe erişimi sağlarken, kendiliğın önemli bir bileşenine de ulaşmayı olanaklı kılmaktadır. Bu erişim de ancak anıların barındığı hafıza mekânı ile mümkün olmaktadır. Anılar bağılı oldukları hafıza mekânında gerçeklik hissi vermekte ve geçmişe yönelik bilgi ile kültürel kimliğe katkı sağlamaktadırlar. Anılar, toplumsal gerekliliklerin korunduğı ve kuşaklar boyu iletildiğı ayırt edici bir özellik olan kültürel kimliğin devamlılığını da sağlamaktadırlar. Bu durumda toplumsal anıların kültürel kimliği belirgin hale getirilmesi somut bir kabulün de göstergesi olmaktadır (Köktürk, 2017).

Toplumsal anılar ile oluşan kültürel kimlik, yüzlerce yıllık tarihsel süreç ile biçimlenen yaşam ilkeleri, davranış kalıpları ve nesnelere ile sıkı bir ilişki içinde bulunmaktadır. Toplumsal kültüre zarar verecek herhangi bir soruna çözüm bulmada kültürel kimlik yol gösterici veriler sunmaktadır. Kültürel kimliğin bu özelliği ile toplumsal değerler yeniden işlenebilir nitelik kazanmaktadır.

Kültürel kimliğe zarar verecek ya da baskı oluşturacak her eylem toplumsal olarak çözümlenmesi zor sonuçlar doğurmaktadır. Öyle ki mekânlar ile saklanıp korunan anıların zarar görmesi, tahrip edilmesi ya da tüketilerek yitirilmesi ulusal kimliğin, karakterin kaybedilmesi ile eş anlamlı olarak kabul edilmektedir. Kültürel kimliğin ana taşıyıcı değerleri süreç içinde ötelenmiş olsa dahi, kültürel doku varlığının sürdürülmesi ve korunması durumunda var olan kültürel kimlik erozyona maruz kalmayıp yok olmamakta ve bir gün mutlaka yeniden etkili olmaktadır.

Gerçekte toplumsal bir değer olarak nitelendirilen her kavram topluma hizmet etmekte, onu beslemekte, geliştirmekte ve sürdürülebilir vasıf ile anılmaya teşvik etmektedir. Toplumsal değer başlığı altında yer alan kültür, kimlik ve kültürel kimlik kavramları da iç içe geçmiş, benzer duyarlılıklar ile dile getirilmiş olguların hafıza mekânlarında biçim bulmuştur.

2.3 Taşınmaz Kültür Varlıkları

Kültür varlığı; geçmiş ile bugün arasında birleştirici, bütünleştirici potansiyeli ile köprü işlevi olan, kentsel ya da kırsal alanların fiziksel dönüşümünde oluşturulan kültürel zaman koridoru içinde bulunan, maddi ya da sürece bağlı öğeler ile sınırlandırılması mümkün olmayan ve toplumsal hafıza ile kimliği koruyup saklaması ve geleceğe kaynak oluşturması açısından hafıza mekânı olarak da adlandırılan tarihi doku sembolü biçiminde tanımlanmaktadır.

Kültür varlığı; bilimsel, sanatsal, dini, kültürel, tarihi veya arkeolojik bulgular dahilinde tarih öncesi veya tarihi devirlere dayanan, toplumsal yani sosyal yaşama konu edilen, bilimsel ve kültürel altyapılı özgün değerler taşıyan; yer üstü, yer altı ya da su altında bulunan tüm taşınır ve taşınmaz varlık toplulukları olarak nitelendirilmektedir. Bu bağlamda kültür varlıkları temelde iki yapı grubuna ayrılarak tanımlanmaktadır. Birinci

yapı grubu; cami, han, hamam, kilise, tapınak gibi anıtsal nitelikli, ortak dini, sosyal, ekonomik ve kültürel etkinliklere cevap oluşturacak dönemsel yapı anlayışının sergilendiği, simgesel ve anısal değeri olan yanı sıra toplum tarafından kullanılan varlıkları kapsamaktadır. İkinci yapı grubu ise, kültürel çevreye katkı sağlayan ve yerel yaşam biçimini yansıtan varlıklar olarak değerlendirilmektedir. Buna, geleneksel konutlar ile daha küçük ölçekli yapılar dahil olmaktadır (Madran ve Özgönül, 2005). Geçmiş dönemlerde kültür varlığı kapsamına salt büyük ölçekli, cami, han, medrese, kilise, hamam gibi yapılar dahil olurken, 1960 yılı ve sonrasında ölçek kavramı, kuramsal koruma yaklaşımlarına paralel olarak içerik değiştirmiş ve ölçeği fark etmeksizin toplumsal kimliği taşıyan her türlü kültürel bileşen genişletilen bu kapsam içine alınarak kültürel miras biçiminde tanımlanmıştır.

Kültür varlığı ile tarih belgelenirken ortak değerler de yansıtılmaktadır. Yanı sıra bu kavram; arkeoloji, tarih, mimari ve yerel kültürü içeren geniş bir yelpaze odağında bulunmakta ve yönlendirici olmaktadır. Bir varlığın topluma ya da kültüre adanması için zamansal olarak geçmişe atıfta bulunması gerekmemekte, toplum yararına olabilecek her nitelikli kültürel oluşum kültür varlığı kapsamına girebilmektedir. Dolayısı ile kültür varlığı olarak tanımlanan öğelerde zamansal kısıttan söz etmek yapılacak değerlendirmenin doğruluğuna kuşku düşürmektedir (Madran ve Özgönül, 2005).

Kültür varlığı kavramı içeriğine bağlı olarak, taşınır kültür varlığı ve taşınmaz kültür varlığı biçimlerinde değerlendirilmektedir. Çalışmanın ana materyali olarak değerlendirilen taşınmaz kültür varlığı olduğu yerde korunması fikrinden yola çıkılarak, daha çok yapı ve yapı gruplarını içermekte, sahip olduğu mimari, tarihsel ve kültürel nitelikler ile ölçeksel farklılıklara imkan verirken yer değiştirmeye uygun olmayan biçiminde tariflenmektedir. Taşınmaz kültür varlığı kavramı, tek yapılar, yapı grupları ve korunması gereken kültürel çevreler kapsamında incelenmektedir. Tek yapılar, mimari ölçekte kültür varlığı olarak da bilinmektedir. Tarih öncesi dönemlere atfedilen, kısmen toprak ya da su altında kalan yapıtların bulunduğu arkeolojik kültür varlıkları ile bugün yaşanan coğrafya üzerinde bulunan ve merkezi otorite özelliklerini yansıtan yanı sıra genellikle konut dışı işlevi olan büyük ölçekli dini, eğitim, ticaret, askeri fonksiyonlu kültür varlığı niteliğindeki her anıtsal yapı bu gruba girmektedir. Yapı grupları, mimari birim niteliği yanında birden çok bileşeni bulunması nedeni ile ayrıca önem taşımakta ve

külliye olarak da adlandırılmaktadırlar. Çoğu, dini ve eğitim yapı gruplarından oluşmakta ve merkezi otoriteye ait mimari kültürü de yansıtmaktadırlar. Korunması gereken kültürel çevreler ise, çağdaş koruma anlayışı benimsenerek oluşturulan, tekil mimari fikrine, kültür varlığının ait olduğu çevrenin de dahil edilmesi kapsamında bütünlük yaratılması amacı ile biçimlenmektedirler. Yapı çevresi boş, tarımsal toprak veya yerleşim alanı olsa dahi, temelde yapı çevresinden bağımsız ya da ayrı olarak düşünülememektedir. Bu bağlamda kültür varlığı kavramının anlamca kapsadığı alan genişletilerek çevre ölçeği de araştırmalara konu edilmektedir. Korunması gereken kültürel çevreler; arkeolojik yerleşimleri, tarihsel ya da geleneksel konut dokularını, ticaret merkezlerini ve tarihsel çevreleri kapsamaktadırlar. Dolayısı ile sokak, meydan ve park yapıları da tümüyle bu kapsamda ele alınmaktadırlar (Asatekin, 2004).

Toplumsal olarak değerlendirildiğinde kültür varlığı olgusu çeşitlilik ve zenginlik ifadeleri ile birarada kullanılmaktadır. Çünkü toplumsal olarak sahip olunan her kültür varlığı ülkesel bağlamda bir zenginlik simgesi olarak görülmektedir. Dolayısı ile sınıflandırmaların bu derece detaylı oluşu, toplumsal olarak kültür varlığı açısından zenginlik göstergesi sayılmaktadır.

Genel bir ifade ile kültür varlığı, toplumsal kültürün ve kimliğin daimi taşıyıcısı olarak yabancılaşmaya karşı oluşturulmuş bir kültürel mirası tariflemektedir. Kültürün, toplumsal değerleri ve hafızaları sahiplenen varlıklar tarafından somut ve anlamlı bir duruma getirilerek mekânsal oluşumlarda sergilenmesi yolu ile kültür varlığı oluşturulmaktadır. Her kültür varlığı bir hafıza mekânı niteliğine sahip olmakta ve sahip olduğu çeşitli değerler ile anılmaktadır. Bu değerler; belgesel, tarihsel, anısal, mitolojik, estetik/mimari, geleneksel ve ekonomik anlamda değerlendirilmesi gereken, toplumsal ve evrensel sorumluluk bilinci ile yaklaşılması ve korunması gereken alanlardır.

- **Belgesel Değer**

Bir kültür varlığına ait en önemli değer olarak kabul edilmektedir. Belgesel değere sahip bir kültür varlığı sadece fiziksel bir varlık olmaktan çıkarak içerdiği ve topluma aktardığı bilgiler kapsamında önem taşımaktadır. Kültür varlıkları, kim tarafından nasıl, ne biçimde ve hangi koşullar altında meydana getirildiği gibi niteliksel her türlü bilgiyi içermektedir. Ayrıca belge değeri, toplumun sosyal, ekonomik, kültürel durumları ile teknik düzeyleri,

beğenileri, estetik yaklaşımları, yaşam biçimleri, gelenekleri ve sosyal-toplumsal normları hakkında bilgi sağlamaktadır. Dolayısı ile taşınır veya taşınmaz olup olmadığına bakılmaksızın bir kültür varlığının korunması için en büyük etken belgesel değer olmaktadır. Ayrıca bu değer, diğer tüm değerleri kapsayıcı niteliktedir (Asatekin, 2004).

- **Tarihsel Değer**

Kültür varlığının tarihsel değeri, ait olduğu yerleşmenin tarihinde bulunan bir olay ya da değişim ile ilgili olarak ortaya çıkmaktadır. Bu durum, toplumsal kültürde iz bırakması açısından kültür varlığına tarihi boyutu güçlü bir değer katmaktadır. Ayrıca bir kültür varlığı, bağlı olduğu toplumun geçmişine atıfta bulunurken somut olarak anlaşılmasını da sağlamaktadır. Yani bir topluma ait geçmiş, somut olarak kültür varlıkları ile anlatılmakta ve aktarılmaktadır. Tarihsel değer, belli bir sürece bağlı olmaksızın bir kültür varlığında nitelik olarak yorumlanmaktadır. Her kültür varlığı, tarihsel değeri ile zamansal bir aşımaya uğramadan koruma kapsamına alınmaktadır. Dolayısı ile kronolojik bir bakış açısı sadece kısır bir sonuç üretilmesine neden olmaktadır. Tarihsel değeri ile her kültür varlığı öz nitelikleri kapsamında değerlendirilmektedir (Asatekin, 2004).

- **Anısal Değer**

Bir toplumun geçmişe yönelik birikimi hafıza veya anı olarak nitelendirilmektedir. Toplumun sahip olduğu bir kültür varlığı, yaratılan hafızalar ya da anılar ile özdeşleşerek anısal değer kazanmaktadır. Bazı yapı ya da yapı grupları yani kültür varlıkları geçmişte yaşanan toplumsal bir olayın tanığı, taşıyıcısı ya da niteleyicisi olduklarında, buldukları çevre ve ilgili olduğu olay ile anılmaktadırlar. Yani kültür varlıkları, yaratılan anılar ile bütünleşik duruma gelmekte, özdeş bir yapı sergilemekte ve kültür varlıklarına derinlemesine işlemektedirler. Bu durum da onlara anısal değer katmaktadır (Madran ve Özgönül, 2005).

- **Mitolojik Değer**

Bu değer, bir toplumun bulunduğu yöredeki efsaneye ya da söylentiye bağlanması sonucunda oluşmaktadır. Somut bir dayanak olarak görülmemekte ancak yöre halkı tarafından içselleştirilerek benimsenmektedir. Özellikle hafıza mekanlarına ait duyumsal/zihinsel boyut altında irdelenen ve temelde soyut nitelikli olan mitolojik değer,

kültür varlıklarının hikayeleşmiş ya da efsanevi oluşumlarına karşılık gelmekte; bu oluşumlar kapsamında biçimlenmektedir. Mitolojik değer, manevi karşılığı olan bir söylenceye bağlı alanlar ve yapılarda oluşmaktadır.

- **Estetik / Mimari Değer**

Bir kültür varlığı, bağlı bulunduğu kültürün nitelikli bir oluşumu olarak estetik, mimari veya teknik değerler taşımakta, az bulunurluk veya belli bir gruba dahil olma özellikleri yanında ortaya çıkan özgün yapısı ile mutlak korunması gereken varlıklar arasında yer almaktadır. Bu bağlamda bir kültür varlığına ait estetik ya da mimari değer mimarlık, planlama ve sanat tarihi gibi disiplinlerin bilimsel ölçütlerine göre yapılmaktadır. Bu ölçütler, kültür varlığının tüm varolma sürecini kapsamaktadır (Asatekin, 2004).

- **Geleneksel Değer**

Bu değer, kültür varlığını oluşturan toplumun yaşam biçimi, inanç sistemi ve yerleşmiş gelenekleri ile ilgili olmaktadır. Bu olguların, doğru ve tam olarak aktarımları cami, medrese, kilise gibi kültür varlıkları aracılığı ile olmaktadır. Geçmiş dönemlerde günlük yaşamda tercih edilen yapısal elemanları barındıran kentsel mekânlar, belli bir zaman dilimini vurguladıklarından geleneksel değer taşımaktadırlar. Dolayısı ile kentsel mekânları ifade eden bu kültür varlıkları geleneğin şahitleri olarak görülmekte ve geleneksel değer içermektedirler (Madran ve Özgönül, 2005).

- **Ekonomik Değer / Kullanım Değeri**

Kültür varlığı olarak nitelendirilen her öge açık veya kapalı bir mekânı temsil etmekte ve yaşamın bir parçası biçiminde rol alacak kullanım değerine sahip olmaktadır. Bu kullanım değeri ile özellikle görme eylemi vurgulanmaktadır. Yani çoğu arkeolojik alanlarda bulunan belli özel varlıklar yalnızca görme eylemi dahilinde kullanım değeri kazanmaktadırlar. Geleneksel konutlar ve onlar ile biçimlenen tarihsel kültürel çevreler ise, varolma durumlarından dolayı ekonomik değer olarak nitelendirilmekte ve yaşamın bütününde bulunmaktadırlar (Asatekin, 2004).

Tüm bu değerlerin yanı sıra bir kültür varlığı eşine ender rastlanılan, yöreye özgü yani özgün ve bütünsellik arz eden nitelikleri ile de ait olduğu alana ve topluma katkı

sağlamaktadır. Çünkü kültür varlığı, değerleri anlaşılabilir olarak toplumsal kimliğin ayrılmaz bir parçası olduğu kabul edilmekte ve bu yolla koruma kültürü geliştirilmektedir.

2.3.1 Kültürel çevre kavramı ve koruma

Her yapı ya da kültür varlığı geçmişe uzanan çevrenin bileşenlerinden biri olmaktadır. Çevre olgusu ile belli durumlarda bir orman, doğa değerleri veya tüm yerleşim alanı anlatılmaktadır. Dolayısıyla bir yapı ya da kültür varlığı tek başına, çevresinden bağımsız olarak düşünülememektedir. Bir yapı ya da kültür varlığının çevresi ile ilişkisini farkında olarak sorgulamak, o yapı ya da kültür varlığının geleceğine özgü değerlendirmeler yapılması açısından önemli ve gerekli olmaktadır. Bir toplum tarafından yaratılan fiziksel çevre ile küçük ölçekli kırsal veya büyük ölçekli kentsel ya da bunların bir parçası niteliğindeki geleneksel yaşam dokuları gibi fiziksel birimlerin bir araya gelmesi sonucunda oluşturulan mekân tariflenmektedir. Tüm bu karşılıklı ilişkiler ile zaman içinde belirlenen olumlu ya da olumsuz değişim ve etkilenen toplum, **kültürel çevre kavramı** ile kapsamlı olarak ele alınmaktadır. Bu bakış açısı, çevre ve yapı ölçeklerini ilişkilendirmeye olanak sağlamaktadır (Asatekin, 2004).

Kültürel çevre oluşumu **koruma** olgusunu da beraberinde getirmektedir. Çünkü koruma kavramı ile sadece fiziksel bir kabuk malzemesi, plan şeması, pencere veya kapı boyutları anlatılmamaktadır. Bir kültür varlığının etkileşimde bulunduğu fiziksel çevre, mekânsal dizgeleri oluşturan, değiştiren ve topluma ait her türlü bilgiyi ileten fiziksel bir aktarıcı olarak rol almaktadır. Bu nedenle koruma kavramı ya da eylemini, kültür varlığı bünyesinde bulunan malzemelerin korunması ve içine belli işlevler sıkıştırılması biçiminde algılamak kısır veya kısıtlı bir değerlendirme olarak görülmektedir. Bir kültür varlığına ait plan şemasının korunması, gerektiğinde plan tipolojisi verisi sunmaktan çok o kültürel çevredeki gelişmeyi göstermeyi amaçlamaktadır. Örneğin, bir kültür varlığı avlusunda bulunan ağaç, yetiştirilen ürün hakkında bilgi verirken; geleneksel bir konuta ait ahır varlığı ise dönemin ekonomik yapısını anlatmaktadır. Bir konut penceresindeki bir kafes, sadece dış zararlılardan korunmayı değil aynı zamanda toplumsal mahremiyeti de anlamayı sağlamaktadır. Dini işleve sahip bir kültür varlığı da dinsel bir yapı türü olması yanında sosyal bir toplanma merkezi olarak algılanmakta ve ticari etkileşimlerin sağlanarak bulunduğu mahalle ile ilişkilendirilebilmektedir. Kültürel çevre kavramı, bir

kültür varlığının algılanmasını, bütünsellik dizgesinin ortaya konmasını, yapıya ait değerlerin, sorun ve olanakların saptanmasını, kullanıcı kitlesinin yani sosyal grubun belirlenmesini, her türlü kültürel nitelik, nicelik, yaşam biçimi ve gereksinimlerinin açıklanmasını amaçlamaktadır. Tüm bu nedenler, çevresel ölçekte değerlendirilen kültür varlığı çalışmalarına farklı boyutlar kazandırmaktadır. Bu yaklaşımın, kültür varlıkları ile fiziksel çevre ilişkisine göre genişletilmesi ve kültürel çevre olgusunun benimsenmesi sonucunda tarihsel gelişimi anlamak ve bugünkü durumu doğru biçimde betimlemek mümkün olmaktadır. Aynı bakış açısı ile tüm kültür varlıkları değerlendirildiğinde çok daha bütüncül bir toplumsal iletiye erişilebilmektedir (Asatekin, 2004).

Erişilen toplumsal ileti ile koruma durumu, kültür varlığına dair yer ve konum tespiti yapılarak ve bulunduğu alanın gelişimindeki rolü için dengeli bir ilerleme ile belirlenmekte ve bu dengeli gelişimi sağlayacak doğru örgütlenme ile yasal ve yönetsel modeller ortaya konmaktadır. Sonrasında korunması gerekli kültürel çevre, uygulama aşamaları belirlenen yönetim biçimine göre saptanmakta ve gereken sosyal, fiziksel, ekonomik uygunluklar ortaya konmaktadır. Kültürel çevrede koruma yapılabilmesi, farklı uzmanlıkların ortak çalışmasına bağlı olmaktadır (Asatekin, 2004).

Kültürel çevrenin ait olduğu kültür varlığı ile birlikte korunması fikri 1950' li yıllardan bu yana, dinsel ve kültürel değer yargıları ile anısal ve kullanım değerleri gibi olumlu davranışsal ölçütlere bağlı olarak biçimlenmektedir. Kültürel çevre dahilindeki alanlarda, yangın gibi doğal afetlerden korumak amacı ile kültür varlığına bitişik ya da çok yakın mesafelerde konut dokusunun bulundurulmaması, her türlü yapısal uygulamanın kültür varlığı ile belli mesafenin korunarak oluşturulması, geçmiş dönemlerden bu yana uygulanan koruma politikaları arasında bulunmaktadır. Kültür varlığı ve sahip olduğu fiziksel çevrenin kullanım değerine zarar verecek, doğal afet dışındaki fiziksel müdahaleler de önlem alınmasını gerekli kılmaktadır. Örneğin, İstanbul, Tarihi Yarımada'da bulunan kültürel yapıların bazılarının üst örtü suyundan zarar görmesi ve bu kültürel oluşumlara uygulanan çeşitli yapısal baskılar, toplumsal kaygı uyandırmakta, kültür varlığının fiziksel nitelikleri yanında toplumun sosyal ve kültürel ilişkilerinin de sürdürülebilmesi amacı ile önlem almayı zorunlu kılmaktadırlar (Madran, 2009).

Koruma kavramı tek başına ele alındığında, nitelik ve nicelik olarak tarihsel derinliği olan ve kültür varlıklarını tehdit eden sorunlara çözüm olması mümkün görünmemektedir. Koruma kavramı anlamına; sağlıklılaştırma, geliştirme, yenileme gibi sözcükler eklenerek zenginleştirilmekte ve derinleştirilmektedir. Koruma eylemi, geliştirilen bütüncül koruma yaklaşımları ile anlam kazanmaktadır. Bir kültür varlığına eklenen, nitelik ve değerlerler kapsamının genişletilmesi, varlık tanımında boyutsal derinlik ve disiplinler arası iş birliği gibi kültürel bileşenler toplumsal yaşamda etkin rol sağlamaktadırlar. Bu etkin rol, sağlıklılaştırma sürecini yaratılan ortak bir paydada desteklemektedir. Kültürel çevresi ile bir kültür varlığını koruma, sağlıklılaştırma ve geliştirme eylemleri olarak; sürece hizmet edecek, mimarlık, ekoloji, arkeoloji, sosyoloji, sanat ve kültür kuramı ve hukuk gibi alanların ve her alanı kapsayacak bilimsel araştırmaların varlığı, uluslar arası düzenlemelere uyumluluk, çoklu düzeyde uygulama yanı sıra mesleki bütüncül grupların ve geçici sonuçlar yerine süreklilik arz eden uzun vadeli çözümsel yönelimlerin uygulanması hedeflenmektedir. Bu uygulamanın hayata geçirilmesi için kültür varlıklarının belgelenmesi, yeterli düzeyde kurumsal ve ekonomik koşulların oluşturulması, yasal gerekliliklerin yerine getirilerek kararların alınması ve koruma programının biçimlenmesi gerekmektedir (Madran, 2009).

Kültürel çevrede olması gereken değişim, sürdürülebilirlik sağlamak adına, kontrol altında tutularak yönetilmektedir. Bununla beraber sürdürülebilir kültürel çevrenin yaratılması ancak koruma anlayışının zamansal ve işlevsel değişimi kabullenici nitelikte ve yönlendiren bir perspektif kapsamında bulunması ile mümkün olmaktadır.

Hafıza mekânları ile oluşturulan kültürel çevre farkındalığı ve korunan kültürel çevreye ait ana karakteri veya kimlik değerini zayıflatacak ya da bozacak uygulamalardan kaçınmak, koruma anlamında yapılacak önemli bir adım olarak kabul edilmektedir. Bu durumda, yaratılmak istenen kültürel çevre ile değişim ortaya konarken izole anlayışa ters bir tutumdan farklı olarak uyumun ön planda olması ve kültürel devamlılık sağlanması anlamlarına gelmektedir. Ayrıca kültürel değerlerin korunarak sürdürülebilirliğinin sağlanması yanında süreç içinde kaybedilen değerlerin yeniden topluma kazandırılması, ilk olarak bu değerlerin tespiti ve değişimlerinin ortaya konması ile sağlanabilecektir.

2.3.2 Sit alanı

Sit alanı; tarihsel ve çevresel değer olarak benimsenen, doğal ve kültürel varlıkların biraradalığı ile oluşan, yapısal oluşumu yanında toplumsal katkıları ile korunması ve değerlendirilmesi gerekli olan kırsal veya kentsel bölge olarak kabul edilmektedir. Sit alanı ile koruma kavramı da gündeme gelmektedir. Koruma kavramı bir anlayış biçimi olarak ilk defa 17. yüzyılda, yalnızca arkeolojik eserleri korumaya yönelik olarak ortaya çıkmış ve süreç içinde kavramsallaşarak, arkeolojik ve anıtsal nitelikli eserlerin korunması bağlamında bugüne ulaşmıştır. Koruma kavramı ile kültürel ve tarihi miras farkındalığı da ortaya çıkmış, sonraki yüzyıllarda bu durum toplumsal gelişme ile doğru orantılı olarak ilerleme göstermiştir (Şahin, 2004).

Erder (1975) tarafından belirtildiğine göre, tarihsel yapıların korunmasına yönelik ilk uluslararası konferans 1931 yılında Yunanistan'ın Atina kentinde gerçekleştirilmiştir. Bu konferans ile koruma temelinde oluşturulan toplumsal kimlik ve önemi vurgulanmıştır. Yanı sıra, Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi/ICOMOS (1964) tarafından kırsal ve kentsel tarihi alanların korunmasının nedeni, sit niteliği taşıyan alanlarda bulunan anıtların sanat eseri olmaları ile birlikte, tarihi bir belge niteliği de taşımaları olarak açıklanmaktadır (Şahin, 2004).

UNESCO'ya (1970) göre ise koruma kavramı Paris'te düzenlenen bir konferans ile belirtilmiş, toplumsal yapıyı kültürel boyutta anlatan ve anlamlandıran yegane oluşumun kültür varlıkları olduğu, bu varlıklar ile toplumsal kültürün gelişip zenginleştiği ve insanlığa dair uygarlık bilgisinin de bu varlıklar ile netleştirildiği vurgulanmıştır. Yine bu örgüt tarafından, hafıza mekânı olarak da adlandırılan, kültür varlıkları toplumsal miras olarak benimsenmiş ve korunmalarındaki temel amaç, insanlığın gelişimi biçiminde yorumlanmıştır. Yanı sıra kültür varlıkları korunmasına yönelik destekçi örgütler tarafından geliştirilen duymusal, kültürel, toplumsal ve ekonomik değerler somutlaştırılarak sit alanları gündemine dahil edilmişlerdir (Şahin, 2004).

Tüm bu koruma çabaları doğrultusunda zamanla, anıt kavramı yerini kültürel miras kavramına bırakmış, tarihi süreç içinde ortaya çıkan kültürel doku dahil edilerek kentsel sit kavramının yaratılmasına zemin hazırlamış ve tarihsel kent kavramının oluşumunu sağlamıştır. Sanatsal, tarihsel, estetik, bilimsel veya efsaneleşmiş tipolojileri nedeni ile

önem arz eden dolayısı ile korunması ve doğru değerlendirilmesi gerekli olan bütünler, sit biçiminde ifade edilmektedir. Bir bütünün sit kavramına dahil olabilmesi saptanmış iki niteliğin bu bütünde bulunması ile mümkün olmaktadır. Bunlardan ilki; tarihsel doku, mimari yapı veya topografya ile sınır anlamında kesinleştirilmiş bütünler olurken, diğeri tarihsel, arkeolojik ve sanatsal değerden bir ya da birkaçını barındıran bütünleri kapsamaktadır. Bu bağlamda sitler taşıdıkları değerler ile beş farklı biçimde adlandırılmaktadırlar. Bunlar; doğal, tarihsel, bilimsel, kentsel ve karmaşık sitler olmaktadır. *Doğal sitler*; kayalar, mağaralar, boğazlar gibi yapılardan; göller, dağlar, ovalar gibi doğal yollar ile sınırlanmış alanlardan ve ova, vadi, kıyı gibi geniş alan kaplayan doğal park karakterli oluşumlardan meydana gelmektedirler. *Tarihsel sitler*; tarihi veya efsaneleşen değerlerin birarada bulunarak korunduğu alanları temsil etmektedirler. *Bilimsel sitler*; volkanlar gibi jeolojik oluşumların yanında mağaralar, arkeolojik kalıntılar ile nitelik ve nicelik olarak var olan toplumsal oluşum kalıntılarını barındırmaktadırlar. *Kentsel sitler* ise; oluşum bakımından birliktelik ve homojenlik taşıyan, mimari, arkeolojik veya sanatsal değeri olan yapıların biraradılığı ile oluşmaktadır (Şahin, 2004).

2.3.2.1 Arkeolojik sit alanı

İnsanlığın var olduğu günden bu yana, geçmiş dönemlerde ruh bulan uygarlıklara ait yer altında, yer üstünde ve su altında ortaya konan yaratılar ile yaşanan dönemleri betimleyen, sosyal, ekonomik ve kültürel özellikleri biçimsel olarak yansıtan her türlü kültür varlığının bulunduğu yerleşmeler ve alanlar **Arkeolojik Sit Alanı** olarak tanımlanmaktadır (Özlüer, 2018).

Diğer bir ifade ile arkeolojik sit, antik nitelikli bir yerleşmeye ya da geçmiş dönemlere tarihlenen bir medeniyete ait kalıntıların bulunduğu, yer ya da su altında konumlanan veya ortaya yani gün yüzüne çıkarılan, korunması mutlak gerekli alanlar olarak açıklanmaktadır (Şahin, 2004).

ICOMOS (1990) tarafından uluslararası arkeolojik miras yönetimine dair kararlaştırılan sözleşmede, sahip olunan arkeolojik mirasın toplumun her dönemine ait izleri kapsaması yanında süreç içinde gerçekleşen yer altı ve su altı mekânları, atıl yapıları ve bunlar ile

ilgili her türlü taşınabilir kültürel nitelikli yapısal faaliyetleri ortaya konduğu belirtilmektedir (Şahin, 2004).

2.3.2.2 Kentsel arkeolojik sit alanı

Kentsel arkeolojik sit, içinde arkeolojik sitler ile birlikte korunması mutlak gerekli olan taşınmaz kültür varlıkları ve kentsel dokular bulunan alan olarak kabul edilmektedir. Bu sit alanı mimari, tarihsel, estetik özelliği yanında arkeolojik oluşumları da barındırmakta, korumayı ve doğru biçimde değerlendirmeyi mutlak kılmaktadır. Tek başına bir kentsel veya arkeolojik sit oluşumundan farklı olarak, kentsel arkeolojik sit alanı kültürel, tarihsel ve doğal alanların biraradalığı ile anlamlandırılmaktadır. Bu alanlar; yapılar, bahçeler, yerleşim dokuları ve arkeolojik oluşumlardan meydana gelmekte, kentsel arkeolojik sit alanı bütünsel öğeleri olarak işlev görmektedirler (Özlüer, 2018).

Kentsel arkeolojik sit kavramsal olarak ilk kez, alan tümüyle Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından sit alanı ilan edilmeden önce yani 1993 yılında ortaya çıkmıştır.

2.3.2.3 Kentsel ve tarihi sit alanı

Kentsel ve tarihi sit, toplumsal açıdan önemli tarihi olayların gerçekleştiği ve bu nedenden dolayı korunması gereken oluşumların yanında mimari, estetik ve sanatsal nitelikleri bulunan, bir bütün olarak dönemsel yerleşmeleri temsil eden ve yerleşmeler ile yaratılan bu kültürel dokunun sonraki nesillere aktarılmasını sağlayan mutlak korunması gerekli alan olarak tanımlanmaktadır (Özlüer, 2018).

ICOMOS (1987) tarafından Washington'da gündeme gelen Tarihi Kentler ve Kentsel Bölgeler İçin Koruma Sözleşmesi'nde, tarihi kent ve kentsel bölge olarak kabul edilen, organik ya da bir planlama sonucu elde edilen tüm kentsel oluşumlar, tarihi süreç içinde çok yönlü toplumsal gelişmelerin kapsamlı ifadesi olarak belirtilmektedirler. Dolayısı ile her kentsel ve tarihi sit alanı, doğal veya insan eli ile oluşturulmuş çevresi, farklı ölçeklerdeki kentsel dokusu, merkezi, bölgesel farklılıkları ile kentin tarihsel karakterini ve sahip olduğu bu karakter sonucunda elde ettiği maddi ya da manevi her türlü kültürel varlıkların korunmasının gerekliliğini vurgulamaktadır (Şahin, 2004).

3. MATERYAL VE YÖNTEM

Çalışmanın bu bölümünde araştırmanın ana materyali olarak kullanılan veriler tanımlanarak, çalışmada izlenen yöntem açıklanmıştır.

3.1 Materyal

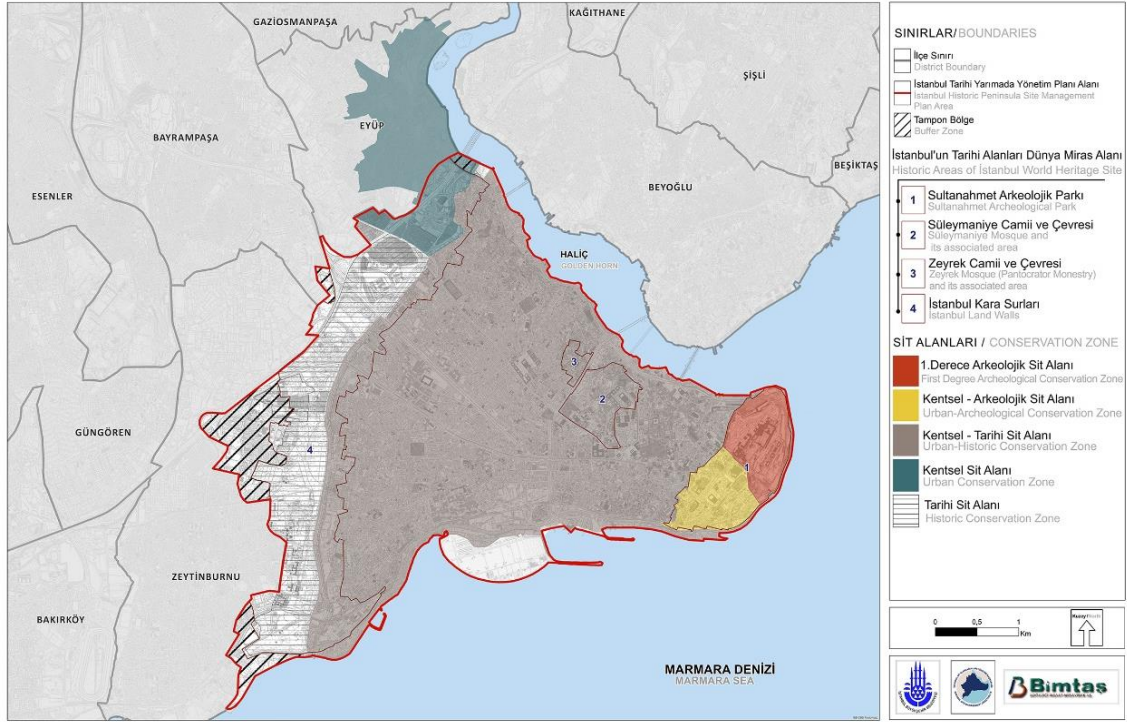
İstanbul, Tarihi Yarımada taşınmaz kültür varlıklarının hafıza mekânları olarak irdelenmesini amaçlayan çalışmanın ana materyalini; İstanbul'un Fatih İlçesi'ne bağlı, doğuda İstanbul Boğazı, güneyde Marmara Denizi, kuzeyde Haliç ve batıda Kara Surları ile sınırlanan İstanbul, Tarihi Yarımada ve alan içinde konumlanmış, UNESCO Dünya Mirası Listesi kapsamında belirlenen sit alanı içinde bulunan taşınmaz kültür varlıkları ve yakın çevreleri, meydanlar ve sahip oldukları hafıza mekânları oluşturmaktadır. Yanı sıra İstanbul, Tarihi Yarımada ile ilgili her türlü yazılı ve görsel malzeme, harita, yerleşim planı, vb. de araştırma materyali olarak değerlendirilmiştir.

İstanbul, Tarihi Yarımada Sultanahmet Meydanı'nda bulunan anıtsal nitelikli düzenlemeler ve Süleymaniye'deki farklı dönemlere ait oluşumlar ile kentsel sit sınıfına dahil olmaktadır. Ancak İstanbul, Tarihi Yarımada anıtsal yapıları, dönemsel farklılıklara rağmen tarihsel dokuda yarattığı homojenliği ve sit oluşumlarının genel bir ifadesi olması bakımından yalnızca kentsel sit değil arkeolojik ve tarihi sit alanlarına da dahil olmakta, bu niteliği ile özel ve önemli bir sit alanı olarak kabul edilmektedir (Şahin, 2004).

İstanbul, Tarihi Yarımada tarihsel dokusu, mimarisi, sanatsal-estetik yapısı ve efsaneleri ile korunması ve doğru biçimde değerlendirilmesi mutlak gerekli olan bir alan olarak sit kapsamına giren bütünde karmaşık sit olarak bulunmaktadır. *Karmaşık sit*; kentsel sit işlevi taşıyan alanların doğal çevreleri bütününde ele alınması sonucunda oluşmaktadır. Dolayısı ile İstanbul, Tarihi Yarımada özelinde konut dokusunun bulunduğu adalar ve çevreleri ile aynı paydada yer alan tarihsel kent dokusu karmaşık sit kavramına örnek olarak gösterilmektedirler (Şahin, 2004).

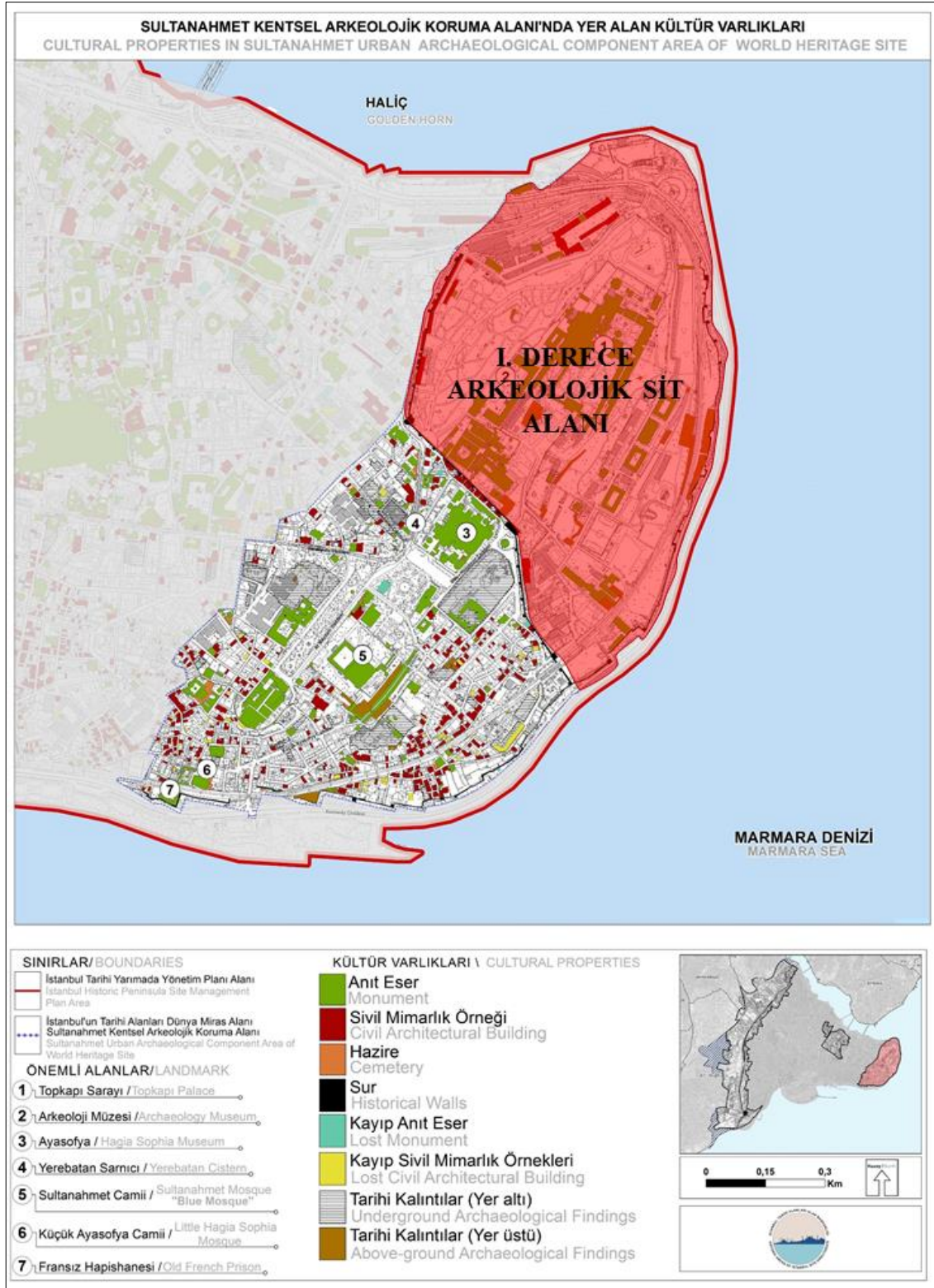
İstanbul, Tarihi Yarımada'nın karmaşık sit alanı olarak değerlendirilmesinin nedeni, barındırdığı tarihsel, kültürel ve toplumsal doku içinde arkeolojik, kentsel ve tarihi sitlerin tümünü belirlenen sit sınırı dahilinde bulundurması olarak açıklanmaktadır (Şekil 3.1). İstanbul, Tarihi Yarımada'nın sahip olduğu kültürel miras; önemli anıtları, eski kentleri,

karakteristik yerleşmeleri, doğal ya da insan eli ile oluşturulmuş yapısal öğeleri ile duyuşsal, kültürel, toplumsal ve ekonomik değeri olan ve bu özeliğinden dolayı özenle korunması gereken tarihi belge biçiminde kabul edilmektedir (İstanbul Tarihi Alanları Alan Başkanlığı, 2018).

Şekil 3.1 UNESCO Dünya Mirası Listesi'nde yer alan ve İstanbul, Tarihi Yarımada'ya ait sit alanları (İstanbul Tarihi Alanları Alan Başkanlığı, 2019a)

İstanbul, Tarihi Yarımada bünyesinde ilk olarak 1953 yılında Sultanahmet Bölgesi çevresi ile birlikte arkeolojik park olarak nitelendirilmiş ve sahip olduğu hafıza mekânları ile UNESCO tarafından dünya miras listesine kabul edilmiştir. Sultanahmet Arkeolojik Parkı, İstanbul, Tarihi Yarımada'nın sahip olduğu ilk tepede ve doğusunda yer almaktadır. Bu arkeolojik park, Topkapı Sarayı ile başlayan ve *Sur-i Sultan Bölgesi* olarak adlandırılan alan ve *Sultanahmet Bölgesi* olmak üzere, taşıdığı yapısal öğeler bağlamında kendi içinde iki farklı biçimde adlandırılmaktadır. Sultanahmet Arkeolojik Parkı içinde Topkapı Sarayı, İstanbul Arkeoloji Müzeleri, Aya İrini gibi kültürel dokuyu tarifleyen yapısal oluşumların bulunduğu *Sur-i Sultan Bölgesi*, İstanbul I Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu kararı ile 1995 yılında *I. Derece Arkeolojik Sit Alanı* olarak ilan edilmiştir (İstanbul Tarihi Alanları Alan Başkanlığı, 2018) (Şekil 3.2).

Şekil 3.2 İstanbul I Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu kararı ile 1995 yılında I. Derece Arkeolojik Sıt Alanı olarak kabul edilen ve Sur-i Sultan Bölgesi'ni gösteren Sultanahmet Arkeolojik Parkı haritası (İstanbul Tarihi Alanları Alan Başkanlığı, 2019b)

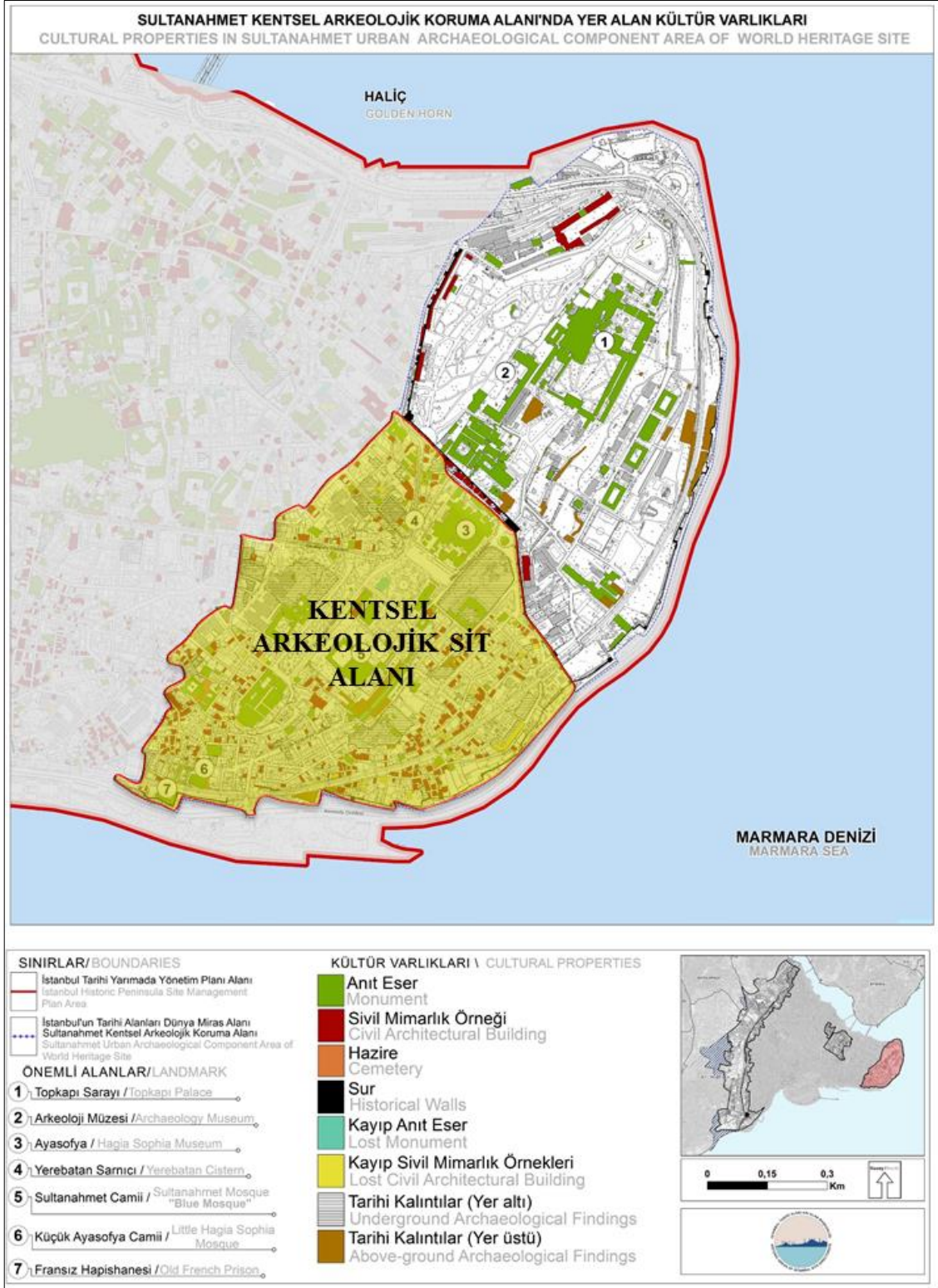
Her türlü yapılaşma faaliyetlerinin önüne geçilmesi ve kentsel doku yanında tarihsel yapının da korunması amacı ile İstanbul, Tarihi Yarımada'da bulunan *Sultanahmet Bölgesi*, 1995 yılında İstanbul I Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu kararı ile *Kentsel Arkeolojik Sit Alanı* olarak kabul edilmiş, 1996 yılında ise adında yapılan değişiklik ile Kentsel Sit ve III. Derece Arkeolojik Sit Alanı olarak kabul edilmesi beklense de mevcut hali ile benimsenerek ve tarihi dokuda bozulmalara izin verilmeden barındırdığı hafıza mekânlarını da dâhil ederek UNESCO tarafından koruma altına alınmıştır (Özden, 2006) (Şekil 3.3).

Kabul edilen sit alanı, İstanbul, Tarihi Yarımada doğusunda, Sultanahmet Arkeolojik Parkı'nda, birinci derece arkeolojik sit alanı bitişiğinde bulunmakta ve Sultanahmet Bölgesi olarak bilinmektedir. Bölge, sahip olduğu anıtsal yapıların yanında konut, ticaret ve turizm işlevli oluşumları ile de önem taşımaktadır (Özden, 2006).

Yanı sıra bu bölge, Küçük Ayasofya ve Binbirdirek yerleşimlerinin bir bölümünü içermekte, Topkapı Sarayı ve İstanbul Arkeoloji Müzeleri dışında kalan tüm hafıza mekânlarını bünyesinde barındırmaktadır (Özden, 2006).

Eyice ve diğerleri (1994) tarafından aktarıldığına göre bu kapsamda değerlendirilen İstanbul, Tarihi Yarımada'nın Sultanahmet Arkeolojik Parkı dışında kalan alanları kentsel ve tarihi sit olarak nitelendirilmektedirler.

Bu alanlardan ilki İstanbul, Tarihi Yarımada'nın kuzeyinde ve üçüncü tepesinde, Haliç Körfezi yamacında yer alan *Süleymaniye Camii ve Çevresi* olmaktadır. Atatürk Bulvarı, İstanbul Üniversitesi, Şehzade Külliyesi ve Haliç Körfezi ile çevrelenen alan, adımı içinde konumlanan Süleymaniye Külliyesi'nden almaktadır.

Şekil 3.3 İstanbul I Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu kararı ile 1995 yılında Kentsel Arkeolojik Sıt Alanı olarak kabul edilen ve Sultanahmet Bölgesi'ni gösteren Sultanahmet Arkeolojik Parkı haritası (İstanbul Tarihi Alanları Alan Başkanlığı, 2019b)

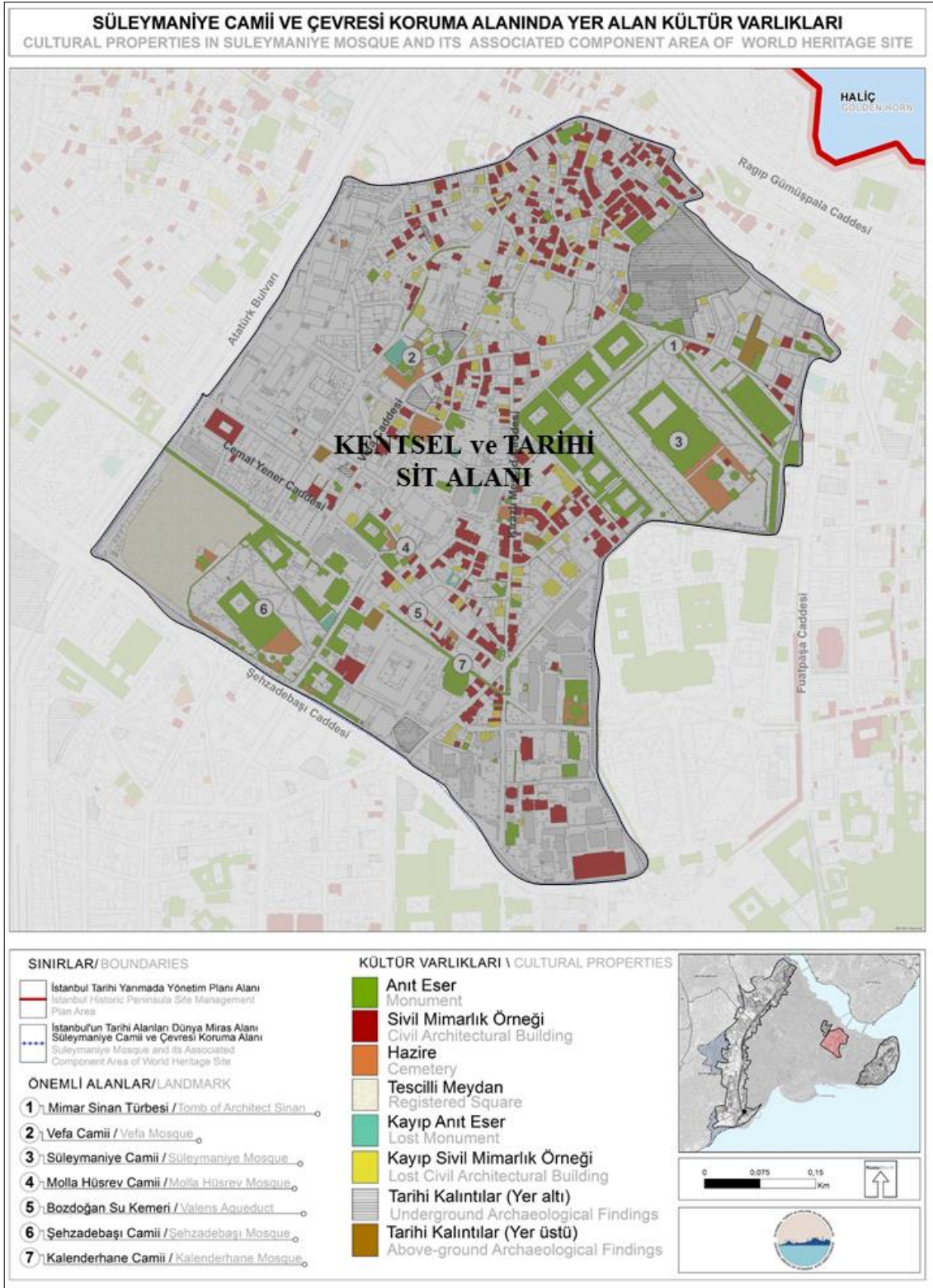
Geleneksel konut dokusunu ve organik formunu bugün dahi koruyan sit alanı, sokak yapısı ve geçmiş dönemleri temsil eden yerleşim tipolojisi ile karakteristik bir yapı sergilemektedir. Yanı sıra sit alanı kültürel dokusu, adını taşıdığı Süleymaniye Külliyesi ve çevresinde gelişme gösteren sivil mimari örneklerinde net bir biçimde görülmektedir (İstanbul Tarihi Alanları Alan Başkanlığı, İstanbul Tarihi Yarımada Yönetim Planı, 2018) (Şekil 3.4).

Gülersoy vd. (2008) tarafından bildirilen Süleymaniye Camii ve Çevresi, 1977 yılında sit alanı olarak ilan edilmiş ancak 1995 yılında İstanbul I Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu kararı ile İstanbul, Tarihi Yarımada tamamının sit alanı olarak kabul edilmesi ile bu alan kentsel ve tarihi sit alanı bünyesine dâhil edilerek sahip olduğu hafıza mekânları ile UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne alınmıştır (İstanbul Tarihi Alanları Alan Başkanlığı, 2018).

Ayrıca UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne dahil edilen ve dört alandan birini temsil eden Süleymaniye Camii ve Çevresi, Mimar Sinan kalfalık eseri olan Süleymaniye Külliyesi'ne atfedilmekte, geleneksel ahşap konut dokusu, külliye ile birlikte imaret, hamam, medrese, kervansaray, türbe gibi farklı birçok işlevsel oluşumu da barındıran önemli bir bölge olarak nitelendirilmektedir (İstanbul Tarihi Alanları Alan Başkanlığı, 2018).

Kentsel ve tarihi sit olarak kabul edilen bir diğer alan, İstanbul, Tarihi Yarımada'nın dördüncü tepesinde konumlanan, doğuda Atatürk Bulvarı ile sınırlandırılarak Süleymaniye Camii ve Külliyesi'nden ayrılan, batısında Fatih Camii ve Külliyesi bulunan ve önceki dönemlerde manastırlar bölgesi olarak da bilinen *Zeyrek Camii ve Çevresi* olmaktadır (İstanbul Tarihi Alanları Alan Başkanlığı, 2018).

Zeyrek Camii ve Çevresi diğer miras alanlarına kıyasla, ölçeksel olarak en küçük miras alanı biçiminde nitelendirilmektedir. Ahşap ve bitişik nizamda oluşturulan geleneksel konut dokusu, kent tarihi gelişimine olan katkısı ve önceki dönemlere ait dini nitelikli bir hafıza mekânı olan Pantokrator Manastırı adı ile kültürel miras olarak benimsenmektedir. Bu bağlamda, alan 1979 yılında Kültür Bakanlığı tarafından sit alanı ilan edilerek koruma altına alınmıştır.

Şekil 3.4 İstanbul I Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu kararı ile 1995 yılında Kentsel ve Tarihi Sit Alanı olarak kabul edilen ve Süleymaniye Camii ve Çevresi'ni sınır gösteren kültür varlıkları haritası (İstanbul Tarihi Alanları Alan Başkanlığı, 2019c)

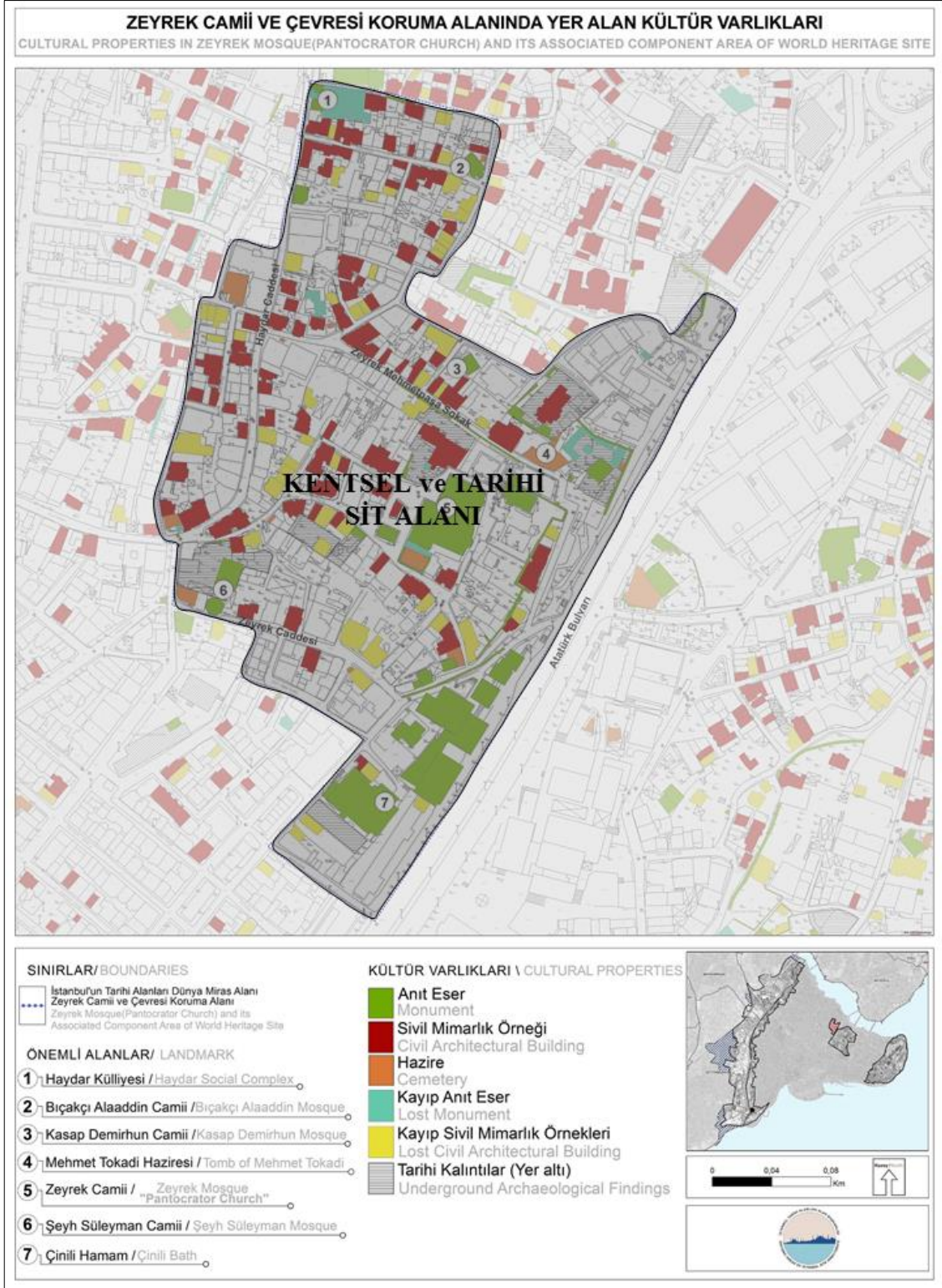
Ancak 1979 tarihinden on altı yıl sonra yani 1995 yılında Zeyrek Camii ve Çevresi, İstanbul I Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu kararı ile kentsel ve tarihi sit alanı olarak kabul edilmiş ve bünyesindeki hafıza mekânları ile UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne alınmıştır (Şekil 3.5).

Yanı sıra Zeyrek Camii ve Çevresi'nin kültürel bir miras olarak benimsenmesindeki asıl neden, özellikle Osmanlı Dönemi sosyo-kültürel karakterini yansıtması, geleneksel sokak ve ahşap konutlardan oluşan yerleşim dokusunu büyük ölçüde koruması, özgün yapısal örnekleri barındırması ve önemli bir manzara noktasında yer alması olarak gösterilmektedir (İstanbul Tarihi Alanları Alan Başkanlığı, 2018).

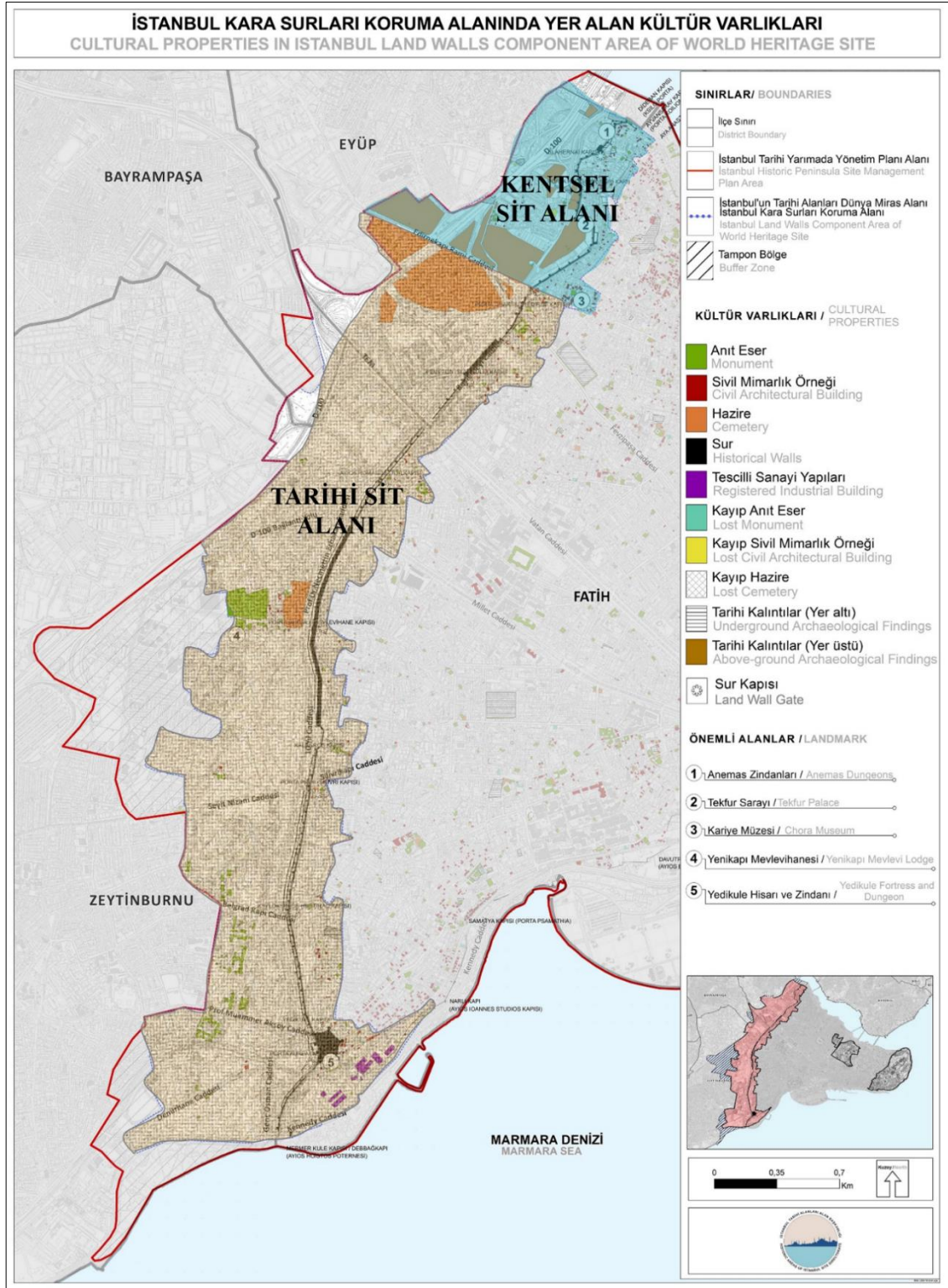
İstanbul, Tarihi Yarımada sınırlarında kentsel ve tarihi sit olarak kabul edilen üç alandan sonuncusu *İstanbul Kara Surları* olmaktadır. Bu kültürel miras alanı; sur yapısı, iç ve dış koruma alanları olarak üç temel kısımdan oluşmaktadır. Bunlar içinde sur yapısı ile iç koruma alanı İstanbul, Tarihi Yarımada dâhilinde bulunmaktadır (İstanbul Tarihi Alanları Alan Başkanlığı, 2018).

İstanbul Kara Surları, hemen her dönem karadan gelebilecek tehlikelere karşı ortaya koyduğu korunaklı yapısı ile kente ayrı bir önem kazandıran arkeolojik ve tarihi değerler barındırmaktadır. Yanı sıra sur yapısı, sur içi ve sur dışı ile sınırlandırılan alan bağlamında sit olarak koruma altına alınmıştır. Bu kapsamda 1985 yılında İstanbul Kara Surları, UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne alınarak oluşabilecek her türlü yapısal tahribat önlenmiş ve korunması sağlanmıştır (İstanbul Tarihi Alanları Alan Başkanlığı, 2018) (Şekil 3.6).

İstanbul Kara Surları, diğer kültür miraslarından farklı olarak iki sit alanını ayrı ayrı birarada barındırmakta, bir kısmı kentsel sit özelliği taşıırken geri kalanı tarihi sit alanı olarak nitelendirilmektedir. Bu surlara sit alanı özelliği kazandıran esas etken, alan içindeki ilk yapısal faaliyet örneği niteliği taşıması yanında yaratılan kültürel doku ile sanatsal yapıların oluşumuna zemin hazırlaması olmaktadır. Surlar, kentin var olduğu dönemler boyunca temel mekânsal bir öge olarak yönetimin ve kentin gücünün bir göstergesi biçiminde rol almış, savunma öncelikli işlevi ile birlikte kent sınırlarının belirlenmesinin de önemli bir parçası olmuşlardır (İstanbul Tarihi Alanları Alan Başkanlığı, 2018).

Şekil 3.5 İstanbul I Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu kararı ile 1995 yılında Kentsel ve Tarihi Sit Alanı olarak kabul edilen Zeyrek Camii ve Çevresi ile kültür varlıkları haritası (İstanbul Tarihi Alanları Alan Başkanlığı, 2019d)

Şekil 3.6 UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne dâhil edilen İstanbul Kara Surları hafıza mekânlarını gösteren harita (İstanbul Tarihi Alanları Alan Başkanlığı, 2019e)

3.2 Yöntem

Araştırmanın yöntemi üç aşamadan oluşmaktadır. Birinci aşamada konu ile ilgili her türlü literatür verisi incelenerek değerlendirilmiştir. İkinci etapta, arazi etüt çalışmaları ile hafıza mekânı olarak nitelendirilen alanların kimlik ve mekân hafızasına etkileri irdelenmiştir. Son aşamada ise elde edilen bulgular sentezlenerek, İstanbul, Tarihi Yarımada kent kimliği ve imgesini oluşturan hafıza mekânları peyzaj mimarlığı planlama ve tasarım çalışmaları kapsamında değerlendirilerek ulusal kimlik ve bellek açısından sürdürülebilirliği için öneriler geliştirilmiştir.

Çalışma yöntemi olarak, alanda yer alan hafıza mekânları algılanış biçimleri ve işlevleri gibi özellikleri kapsamında değerlendirilmiş; fiziksel ve duyuşsal/zihinsel boyutlar dâhilinde sınıflandırılarak peyzaj mimarlığı çalışmalarındaki yeri ve önemi vurgulanmıştır. Bu kapsamda İstanbul, Tarihi Yarımada' da yer alan kültür varlığı niteliğindeki yapılar ve mekânlar, fiziksel boyutlu ve zihinsel/duyuşsal boyutlu hafıza mekânları olmak üzere iki kategori göz önünde bulundurularak çalışma alanı sınırları kapsamında incelenmiştir. İlk bakışta Fiziksel boyutu ile algılanan hafıza mekânlarını, dini yapılar, saraylar/köşkler/kasırlar, anıtlar, kuleler, müzeler, medreseler, çarşılar, su yapıları, çeşmeler, surlar, türbeler ve zindanlar/hapishaneler; fiziksel niteliğinin yanında zihinsel/duyuşsal boyutta da var olan hafıza mekânlarını ise, meydanlar, sokaklar, parklar ve geleneksel konutlar oluşturmaktadır. Bu bağlamda dini yapılar kendi içinde cami ve kilise, olarak gruplandırılmış, çalışma alanı kapsamında değerlendirilmiştir. Diğer fiziksel alanlar kapsamında temsil edilen hafıza mekânları da İstanbul, Tarihi Yarımada sınırları içinde irdelenmiştir. Fiziksel alanlar; peyzaj mimarlığı çalışmalarında yönlendirici nitelikte ve dolaylı olarak yer alırken; fiziksel ve aynı zamanda zihinsel olarak algılanabilen alanlar ise, peyzaj mimarlığı çalışmalarını doğrudan ilgilendiren mekânlardan oluşmaktadırlar. Bu nedenle meslek disiplini açısından özellikle zihinsel, duyuşsal alanlar peyzaj mimarlığı tasarım çalışmalarında detaylı olarak irdelenmektedir. Yine fiziksel boyutu yanında duyuşsal değerleri ile de ön planda olan bu hafıza mekânları çalışma alanı kapsamına giren taşınmaz kültür varlıkları ve açık yeşil alanlar özelinde irdelenmiştir.

Araştırma temelinde; Fatih İlçesi'ne bağlı, doğuda İstanbul Boğazı, güneyde Marmara Denizi, kuzeyde Haliç ve batıda Kara Surları ile sınırlanan, tarih boyunca farklı medeniyetlerin yaşam mekânı olan, barındırdığı kültürel miras ile çeşitlilik sunan, ulusal kimliğin belirleyicisi ve ender yerleşimlerden olan İstanbul, Tarihi Yarımada bulunmaktadır. İstanbul, Tarihi Yarımada üzerinde bulunan, sosyal ve kültürel yapılanmanın yanı sıra geleneksel dokuyu barındıran, fiziksel ve duyuşsal özellikleri ile gerek kent bütünü gerekse peyzaj mimarlığı çalışmaları için önemli olan ve bununla birlikte kültürel kimliğin vazgeçilmez bileşeni olarak hafıza mekânları, etkili olduğu alanlar kapsamında irdelenmiş; dönemsel, yapısal ve işlevsel özellikleri, özgün ve sembolik nitelikleri kapsamında değerlendirilerek öneriler geliştirilmiştir.

4. ARAŞTIRMA BULGULARI

Bu bölümde İstanbul, Tarihi Yarımada'nın mevcut durumu, dönemsel ve yönetsel farklılıklar ile ortaya konan geçmişe yönelik işlevsel ve kültürel özellikler kapsamında irdelenmiştir. Çalışma alanını meydana getiren ve tarihi süreç içinde inşa edilmiş tüm taşınmaz kültür varlıkları yanında alanın kullanımı, doğal, sosyal ve kültürel yapısı ile sahip olduğu ulusal değerler doğrultusunda bir sit alanı olarak bu değerlerin tek tek tarihsel gelişimleri, kültürel peyzaj ve kent kimliğine olan katkıları peyzaj mimarlığı açısından değerlendirilmiştir.

Ayrıca kültürel kimliğin oluşması ve sürdürülebilirliğinin sağlanmasında İstanbul, Tarihi Yarımada içinde kültürel peyzaj bileşeni olarak hafıza mekânları, sistematik olarak değerlendirilmiş algılanış biçimleri yanında işlevsel özelliklerine göre sınıflandırılarak tanımlanmıştır. Bu kapsamda hafıza mekânları peyzaj mimarlığı, kültürel peyzajlar ve kent kimliği açısından İstanbul, Tarihi Yarımada UNESCO Dünya Kültür Mirası Listesi'nde yer alan taşınmaz kültür varlıkları bağlamında güncel uygulamalar ile karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir.

4.1 İstanbul, Tarihi Yarımada'nın Tarihsel Gelişimi

Konum olarak incelendiğinde üç tarafı deniz ile çevrili bir yarımada olan, İstanbul'un kuzeyde Haliç, doğuda İstanbul Boğazı, güneyde Marmara Denizi ve batıda Kara Surları ile çevrili olan yanı sıra kara ve deniz ticaretinin merkezi konumunda bulunan alanı **İstanbul, Tarihi Yarımada** olarak tanımlanmaktadır (Bilim, 2018).

Tarihteki en eski adı Licus olan Tarihi Yarımada; Eski İstanbul, Suriçi ve Yeditepeli Şehir olarak da adlandırılmaktadır. Tarihi Yarımada yaklaşık sekiz bin beş yüz yıllık tarihi ile yerleşimin kesintisiz olarak devamının sağlandığı ve gözlemlenip katmanlandığı, bugün dahi tüm canlılığı ile varlığını sürdürebilen ender yerleşmelerden biri olarak kabul edilmektedir (İstanbul Tarihi Alanları Alan Başkanlığı, İstanbul Tarihi Yarımada Yönetim Planı, 2018). Tarihi Yarımada'nın tarihsel süreçte üstlendiği rol ve buna bağlı olarak barındırdığı birçok kültür varlığı, geçen zaman içinde önemini daha da arttırmıştır.

Bir Akdeniz havzası başkenti olarak kabul edilen Tarihi Yarımada'nın tarihsel gelişimi süreç bazlı değerlendirildiğinde, bir coğrafi mekânın zaman içindeki görkemli açılımını

görmek mümkün olmakta; kentsel, sosyal ve kültürel yapının, dönemsel farklılıklara bağlı olarak biribiri üzerine eklenmeyip, yönetsel unsurların bir öncekinin yerini alarak yani katmanlaşarak coğrafi oluşumuna devam ettiği görülmektedir. Bu durum da, alanı niteleyen tarihin çok katmanlı olarak anılmasının ve bugün dahi çekiciliğini korumasının nedeni olmaktadır (Kuban, 2015).

Birçok farklı imparatorluğun amaları ile dolu olan Tarihi Yarımada, Asya ve Avrupa kültürlerinin geçmiş ile olan bağlantılarında ve tarihlerinde başka herhangi bir unsur kapsamında ölçmeye değer görülmeyecek kadar önemli bir yer tutmaktadır. Tarihsel farkındalık ile Avrupa tarihinin temellerinin atılması İstanbul, Tarihi Yarımada'nın oluşum ve gelişim dönemlerine denk gelmektedir. Farklı kültürel dokular, inanç sistemleri ve toplumsal örgütlenmeler kapsamında değerlendirildiğinde, Tarihi Yarımada için tek ve homojen bir yöntem ya da üslubun benimsenmesi olanaklı olmamaktadır (Kuban, 2015).

Tarihsel olarak binlerce yıllık geçmişi ile İstanbul, Tarihi Yarımada, homojen olmayan sosyal ve kültürel yapı oluşumu sonucunda Romalılar, Bizans uyruğunda bulunan Bulgarlar, Makedonlar, Arnavutlar, Yunanlılar ve Anadolu'dan gelen gruplar arasında dil, din ve gelenek bağlamında çeşitlilik sağlayarak farklı kültürlerin kaynaşmasında öncü bir yerleşim yeri olmuştur (Bilim, 2018).

İstanbul, Tarihi Yarımada sınırlarında var olmuş her kültür, beraberinde farklı sosyal ölçütler ve toplumsal olgular getirmekte; alanda barınan her toplum, kültürel farklılıklar ve kültürel bulaşmalara olanak tanımaktadır. Kültürel ayrışma aynı zamanda bir kaynaşma göstergesi olarak, Tarihi Yarımada'nın gelişimini anlatan ve maddi çevre üretiminden bugüne gelen kültürel unsurlar, yerleşim alanının fiziksel olarak algılanmasında en belirgin kanıt niteliği taşımaktadırlar. Bu durum da hoşgörü ile gelen tinsel/duyumsal bir sürekliliğin yansıması olarak açık ve net biçimde kabul edilmektedir. Tarihi Yarımada, kültürel anlamda bir üniversitesi, çeşitli dillerde yazılmış kitaplardan oluşan kütüphanesi, camileri, kiliseleri, hanları, çarşıları, anıtsal nitelikteki mimari yapıtları ve mozaikleri ile özgün sanatsal değerleri olan, doğunun batısı ve batının doğusu biçimindeki tanımı ile bağdaşıklığın merkezini temsil eden bir yerleşme olarak kabul edilmektedir (Bilim, 2018).

İstanbul, Tarihi Yarımada, tarihsel gelişim açısından detaylı olarak irdelendiğinde, tarihsel buluşmaları kucaklayan ve tarihi sürekliliğin sağlandığı evrensel bir mekân niteliği taşımaktadır. Sosyo-kültürel oluşum bakımından birbirinden ayrılan ve farklılaşan toplumsal oluşumlar, bu ayrışmanın beraberinde getirdiği bütünlüğü de sahiplenerek devamlılık olgusunu bu alanda sürdürmektedir. Bu durumu soyut bir kavram olarak algılamak ve nitelendirmek alanın sahip olduğu mevcut kültürel değerleri yok saymak ile eş görülmektedir. Tarihi Yarımada'nın bölünmüş bütünlük taşıyan yapısı, soyut bir kavramdan çok fiziksel bir olgu olarak benimsenmektedir. Örneğin, tarihsel gelişim sürecinde Roma Dönemi'nde temelleri atılan önemli bir kilise yapısının Osmanlı zamanında en büyük cami yapısı olarak adlandırılması ve bugüne dahi bu biçimde ulaşması, Tarihi Yarımada'nın sahip olduğu bağdaştırıcı anlayışın önemli bir göstergesi olarak kabul edilmektedir. Yanı sıra Fatih Sultan Mehmet tarafından sadrazam olarak görevlendirilen ve Müslümanlığı seçen Bizans asili Mahmut Paşa'nın ölümü ardından toplumun her kesiminden en üst düzey bir Müslüman kadar saygı görmüş olması, Tarihi Yarımada'nın yine bağdaştırıcı (senkretik) kültürünün göstergesi olarak kabul edilmektedir. Niteliksel olarak değerlendirildiğinde, birçok tarihi ayrıntının bu biçimde süreklilik kazandığı görülmektedir (Kuban, 2015).

Diğer yandan Tarihi Yarımada'yı farklı toplumların kenti haline getiren; fiziksel dokusu yanında toplumsal, psikolojik ve ekonomik güçlerin ortaya koydukları bileşene altlık oluşturması olarak kabul edilmektedir. Farklı kültürel yapılanmalar bir bakıma farklı etnik gruplar anlamına gelmektedir. Tarihi Yarımada; Müslüman, Rum, Ermeni ve Yahudi gibi pek çok farklı etnik grubu birlikte barındırarak kültürel bağdaşma ve kaynaşmanın öncüsü olan bir alandır. Böylesine çok uluslu ve kültürel gelişmelere kucak açan bir alanın birbirinden farklı birçok hafızayı da dönemlere özgü mekânlarda saklaması kaçınılmaz olmaktadır.

Dolayısı ile binlerce yılı aşan geçmişi ile İstanbul, Tarihi Yarımada, coğrafyasında yer alan düşey toplumsal etkileşimler ile örülü, ortak miras perpektifine sahip ender rastlanan yerleşim yerleri arasında bulunmaktadır. Tarihi Yarımada kapsamında yerleşimler, tarih öncesi çağlar sonrasında Arkaik, Klasik, Helenistik, Roma, Geç Roma, Bizans, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemleri olarak kategorilendirilmekte ve dönemsel özellikleri yanında hafıza mekânı niteliğindeki kültür varlıkları ile değerlendirilerek açıklanmaktadır.

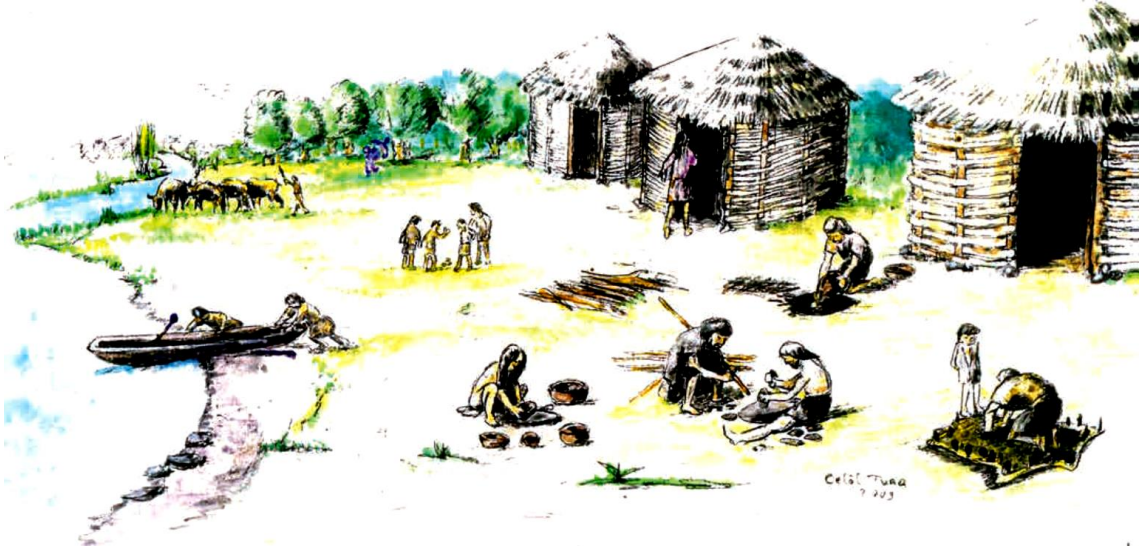
Yapısal özellikleri dönemsel olarak farklılık gösteren Tarihi Yarımada; sosyal, ekonomik ve kültürel oluşumlara simgesel anlamlar yüklemektedir. Bu durum süreklilik göstererek, alanın ilk yerleşim döneminden bu yana özgün karakterinin oluşumunda etkin rol oynamaktadır. Böylece toplumlardaki değişim ve yapılaşma daha net bir biçimde kültürel kimlik ile ortaya konmaktadır.

4.1.1 Tarih öncesi dönemler

İstanbul, Tarihi Yarımada'da yerleşim MÖ 6500'lerde **Neolitik Dönem** ile başlamaktadır. Yenikapı'da başlatılan arkeolojik araştırmalar sonucunda, ilk yerleşmelerin Neolitik Dönem'e ait olduğu ve Tarihi Yarımada'nın güneyinde bulunduğu belirlenmiştir. İlk yerleşim örnekleri Neolitik Dönem'de görülen alanın, topografik özellikleri, deniz ile olan etkileşimi, temel mekânsal öge olarak nitelendirilen surları, limanları ve anıtsal nitelikteki kültür varlıkları ile alana ait oluşum ve gelişim süreçlerinin yani değişimin izlenmesine olanak sağlamaktadır (İstanbul Tarihi Alanları Alan Başkanlığı, İstanbul Tarihi Yarımada Yönetim Planı, 2018).

Tarihi Yarımada Neolitik Dönem'de insanların hayatta kalma amacı ile oluşturdukları ve bugün kültürel öge olarak nitelendirilen eserleri barındırırken; dönemin yaşam biçimi, gereksinimleri, alışkanlıkları yani tipolojisi hakkında bilgi edinmeyi sağlamaktadır. Bu durum ile Tarihi Yarımada'nın konumsal özellikleri belirlenmekte ve gelişim evreleri daha net bir biçimde ortaya konmaktadır.

Önceleri sığ bir göl (lagün) olan ancak zamanla bataklığa dönüşen bir sulak alanı nitelendiren Bayrampaşa Deresi'nin denize karıştığı yerde Neolitik Dönem'de avcılık ve toplayıcılık yapan insanlar, yerleşmek için su kenarını seçmişler, evlerini dal örgü olarak nitelendirilen dönemsel yapı tekniği kullanarak inşa etmişler ve taşlarla sıkıştırılarak elde edilen ahşap direkler yardımı ile desteklemiştir. Tarihi Yarımada'nın ilk hafıza mekanı örnekleri olan bu evlerin ana karakterini basit biçimli kulübeler oluşturmaktadır. Neolitik Dönem'e ait olan bu evler; temelsiz, dörtgen veya yuvarlak planlı olarak ortalarında bulunan ahşap direklerin toprakta açılan çukura sabitlenmesi yolu ile yapılmışlardır (Dönmez, 2011) (Şekil 4.1).

Şekil 4.1 Yenikapı, Neolitik Dönem'e ait yerleşim kurgusu örneği (Dönmez, 2011)

Tarihi Yarımada'da Neolitik Dönem'in ilk yerleşim çağı olduğu kazılar sonucunda ortaya çıkan ayak izleri ile de desteklenmiştir. Tarihi Yarımada'da yaşayan insanlara ait ayak izleri, üzerinin balçık ile kaplanması sonucunda bugüne ulaşmıştır. Şekil 4.2'deki ayak izlerinden bu dönemde yaşayan insanların birçoğunun giyimli oldukları ve ayaklarında deriden yapılmış bir sargı bulunduğu anlaşılmaktadır (Ertuğrul, 2016).

Neolitik Dönem'de Tarihi Yarımada'ya yerleşen insanlar, yaşadıkları coğrafyaya özgü kültürel karakteri ürettikleri her türlü yaşamsal öge ile yansıtmışlardır (Dönmez, 2011).

Şekil 4.2 Neolitik Dönem'in ilk yerleşim yeri olduğunu kanıtlayan insanlara ait 8000 yıllık ayak izleri (Ertuğrul, 2016)

Neolitik Dönem Tarihi Yarımada'da yaşayan insanların gelişmiş bir tarımsal üretim yaptıkları kazılardan elde edilen buğday örneklerinden anlaşılmaktadır. Tarımsal üretimin yanında keçi, köpek ve domuz gibi hayvanlar evcilleştirme yolu ile yaşamın birçok alanında yer almıştır. Özellikle yerleşim alanına yakın konumda bulunan bataklık alandan çıkarılan çanak-çömleklerde, domuz yağı tespit edilmiş ve bu yolla döneme özgü yeme alışkanlığı ve beslenme biçimi ile ilgili de bilgi edinilmiştir. Yanı sıra bu bataklıkta ahşap, taş ve kemiklerden yapılmış, bazıları silah amaçlı kullanılan yay, mızrak ve kürek gibi aletler de bulunmaktadır (Ertuğrul, 2016) (Şekil 4.3).

Şekil 4.3 Neolitik Dönem'e ait, Özdoğan (2010) tarafından belirtilen 8000 yıllık çanak ve ahşap kano kürekler (Dönmez, 2011; Ertuğrul, 2016)

Tarihi Yarımada'da, Neolitik Dönem'de farklı gömü teknikleri de kullanılmıştır. Bu durum da dönemin inanç sistemi ile ilgili bir bakış açısı edinilmesini sağlamaktadır. Bu gömü teknikleri; cenin, ahşaptan kurulan düzenekler arasına yerleştirme ve yakma olarak sınıflandırılmaktadırlar. Ahşap düzenekler ile uygulanan gömü tekniği aynı anda birden fazla gömüye olanak tanımaktadır. Ayrıca yakarak oluşturulan gömü tekniği Anadolu'ya ait ilk örnek olması açısından da önem taşımaktadır (Ertuğrul, 2016) (Şekil 4.4).

Şekil 4.4 Kızıltan (2010) tarafından belirtilen, Yenikapı'da bulunan Neolitik Dönem'e ait ahşap düzenekli ve cenin biçimli gömü örnekleri (Dönmez, 2011)

Tarihi Yarımada’da Neolitik Dönem sonrası, diğer bir erken yerleşim olan **Kalkolitik Dönem** adı ile hipodrom ve civarında görülmektedir. Kalkolitik Dönem MÖ 4500 ile başlayıp yazının bulunmasına kadar olan MÖ 3500 yılına dek devam etmektedir. Tarihi Yarımada’da Kalkolitik Dönem varlığı yirminci yüzyıl başlarında hipodrom’da yapılan arkeolojik kazılar sırasında keşfedilmiştir. Tarihi Yarımada’daki hipodrom sınırlarında bulunan elle oluşturulmuş insan yüzü bezemeli çömlek, kültürel bir öge olarak ve döneme ait sosyal yapıyı anlatması bağlamında önem taşımaktadır (Dönmez, 2011) (Şekil 4.5).

Şekil 4.5 Kızıltan (2010) tarafından bildirilen, Kalkolitik Dönem’e ait koyu renk devetüyü hamurlu ve astarlı, siyah alacalı yüzeyli ve kabartma tekniği ile yapılan insan yüzü bezemeli çömlek (Dönmez, 2017)

Tarihi Yarımada’da görülen erken dönem yerleşmelerinden sonuncusu **Demir Çağı** olmaktadır. Demir Çağı’nda yerleşme, Thrako-Frig adı verilen yerel halk tarafından Tarihi Yarımada’nın Sultanahmet-Ayasofya düzlüğünde kurulmuştur. Tarihi Yarımada Kentsel Arkeolojik Koruma Alanı Sınırları’nda bulunan, Aya İrini’de yapılan kapsamlı sondaj çalışmaları ile bulunan çömlek parçaları Demir Çağı’nın ve Thrako-Frig yerleşmesinin varlığını ortaya koymaktadır. Ayrıca Demir Dönemi’ne ait bir diğer kültürel öge olan fibula diğer bir deyişle çatal iğne, ilk olarak bu dönemde tarımı yani üreticiliği kutsal kabul eden, Frigler tarafından kullanılmıştır. İstanbul, Tarihi Yarımada’da Demir Çağı, Megaralı kolonistlerin varlığının kabul edilip, Kolonizasyon Dönemi’nin başlaması ile son bulmuştur. Dolayısı ile Tarihi Yarımada, sahip olduğu fiziki coğrafya unsurları ile Thrako-Frig yerleşmesinin doğal bir uzantısıdır (Dönmez, 2017) (Şekil 4.6).

Şekil 4.6 Baran Çelik, Başak Akay, Denker, ve Yağcı (2007) tarafından aktarılan Yenikapı ve Sultanahmet Eski Cezaevi’de bulunan Demir Dönemi’ne ait çömlek ve fibula (çatal iğne) örnekleri (Dönmez, 2011)

4.1.2 Arkaik Dönem

Tarihi Yarımada’da tarihi dönem, MÖ 7. ve 6. yüzyıllarda Kolonizasyon Dönemi olarak da adlandırılan **Arkaik Dönem** ile başlamıştır. Bu dönemin kolonizasyon olarak adlandırılması, siyasi, toplumsal ve dini örgütlenmelerin yaygınlaşmaya başlayan yeni bir biçimi olarak kent devleti olgusunun ortaya çıkmasından kaynaklanmaktadır (Martin, 2012).

Arkaik Dönem, heykel türünde ve daha çok sanatsal nitelikli oluşumların ön planda olduğu, farklı toplumsal konumlardan gelen insanlardan oluşan toplulukların sosyal yaşamının tasvir edildiği zaman aralığını simgelemektedir. Bu dönemin anıtsal eserleri dik ve düz biçimli heykel figürlerinden, çanak-çömleklerden ve tapınaklardan oluşmaktadırlar (Martin, 2012).

Arkaik Dönem’de Tarihi Yarımada, Yunan koloni yerleşimi olarak kullanılmıştır. Dolayısı ile kültürel izler, heykel ya da tapınak gibi sosyal yaşamı betimleyen unsurlardan farklı olarak ihtiyaca yönelik oluşturulan, Yenikapı ve yakın çevreisinde bulunan, çanak-çömleklerden meydana gelmektedirler (Martin, 2012) (Şekil 4.7).

Şekil 4.7 Tarihi Yarımada’da bulunan, Arkaik Dönem çanak-çömlek örnekleri (Köşker ve Kara, 2015)

Arkaik Dönem, bazı uluslar için daha erken dönemde başlamış olmasına rağmen, Tarihi Yarımada’nın batılı koloniler tarafından sömüğe yerleşim olarak kullanılması ile Tarihi Yarımada’da bu dönemin canlılık göstermesi aynı zaman dilimine denk gelmektedir. Arkaik Dönem, Yunan kolonileri için yaygın ve en etkili olarak tabir edilen siyasi biçimlerinin yani kent devleti (polis) oluşumunun görüldüğü çağ olarak da anılmaktadır (Martin, 2012) (Şekil 4.8).

Bu dönemde Tarihi Yarımada’da bulunan ekilebilir arazi azlığı nedeni ile göç ederek sömürgeci anlayış benimseyen Yunan kent devletleri, mekansal ve toplumsal anlamda örgütlenmeye başlayarak farklı kültürel yerleşimlerden gelenler ile yerlilerin biraradalığını sağlamış; bu bağlamda ekonomik durumu farketmeksizin, karma bir topluluk oluşturmuşlardır. Arkaik Dönem’de Yunan kent devletlerindeki sömürgeci anlayış aslında kolonize oluşum yapısının farklı biçimde ifade edilmesi anlamına gelmektedir. Tarihi Yarımada’da varlık gösteren her kent devletinin, birbirinden bağımsız koşullar ve nedenler ile var oldukları yorumu yapılabilmektedir. Bu sömürge ya da diğer bir ifade ile kolonizasyon dönemi, Yunan halkı ekonomisinin düzelerek, taştan anıtsal yapılara yer verilmesi ve Klasik Dönem’in başlaması ile son bulmuştur (Martin, 2012).

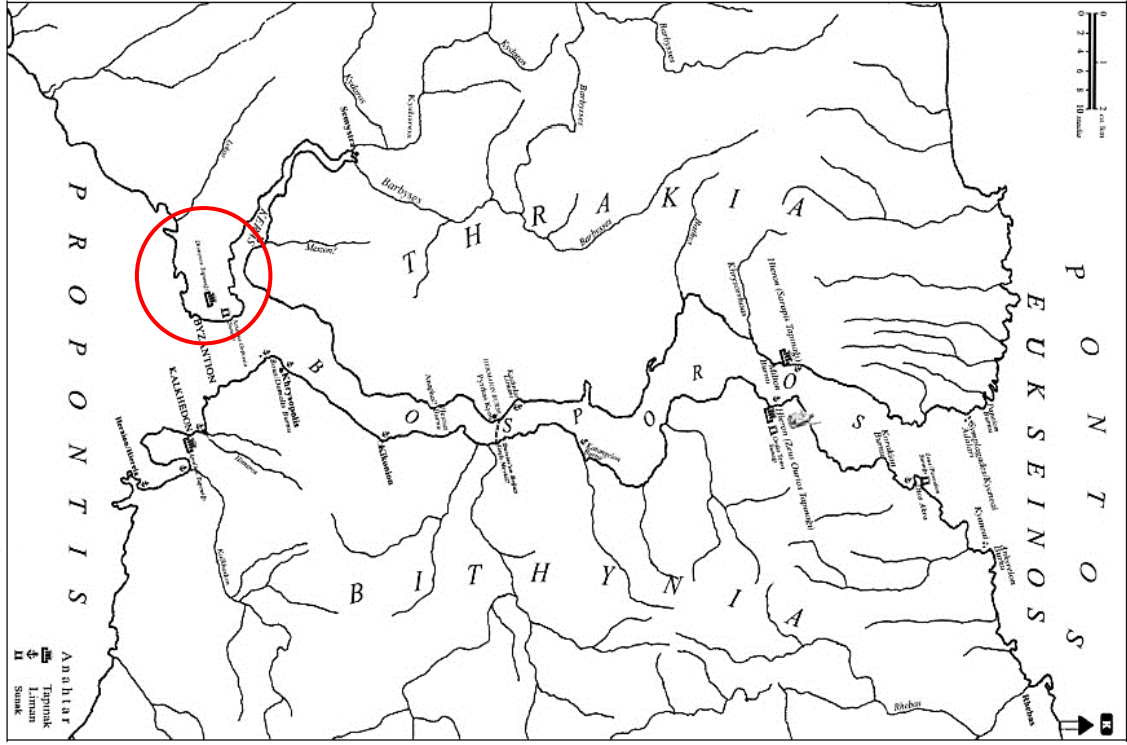

Şekil 4.8 Fenike ve Yunan kent devletleri yerleşmeleri, yaklaşık olarak MÖ 800-500 (Martin, 2012)

4.1.3 Klasik Dönem

Tarihi Yarımada'da Klasik Dönem MÖ 5. Yüzyıl ile başlamıştır. **Klasik Dönem**, önceki dönemde temelleri atılan ve sosyal yaşamı betimleyen kültürel eserler ile varlığını sürdürmüştür. Yanı sıra Klasik Dönem'de, çeşitli konularda, naturalist ve dinamik figürler çanak-çömlek aracılığı ile tasvir edilerek aktarılmıştır. Bu dönemde kolonize yapıdaki kent devletlerinde köleliğin ortaya çıkması ve temel toplumsal konular arasında köleliğin başat rol oynaması, yaratılan her türlü kültürel eseri de etkileyerek kendini göstermiştir (Martin, 2012).

Klasik Dönem'de Tarihi Yarımada'da bulunan koloni kent devletleri hem kültürel hem de sosyal anlamda yenilik arayışına girmişlerdir. Öyle ki, Tarihi Yarımada'yı Anadolu'ya bağlayan Boğaz Köprüsü bu dönemde temellendirilmiş ve kıyıları ile bağlantılar kurularak kültürel temas hızlandırılmıştır. Bu dönemde sosyal anlamdaki en önemli yeniliklerden biri farklı yaşam alanlarına dair keşif ve büyüme isteği olmuştur. Farklı yerleşimleri ve kültürleri keşfeden koloni kent devletleri, yönetim biçimlerini de sorgulamaya başlayarak değişim yoluna gitmişler, tek kişilik yönetimden çıkarak demokratik bir anlayış benimsemişlerdir (Arslan, 2010) (Şekil 4.9).

Şekil 4.9 Klasik Dönem’de Tarihi Yarımada ile diğer yerleşimlerin durumu (Arslan, 2010)

Klasik Dönem ile tüm bu sosyo-kültürel değişimler kucaklanırken Tarihi Yarımada, coğrafi yapısı ve özellikleri fark edilerek, dünyaya ya da diğer bir ifade ile bilinmezliğe açılan bir geçit olarak görülmüştür (Arslan, 2010).

Üretkenlik bağlamında yeniliğin ve sürekliliğin bir karışımı olarak kabul edilen Klasik Dönem’den Tarihi Yarımada’nın bugününe, yalnızca parçalar halinde çanak-çömlek işlevli eserler ulaşmıştır (Dönmez, 2011).

4.1.4 Helenistik Dönem

Kavramsal anlamda Helenistik olarak anılması daha yakın bir geçmişi vurgulayan bu dönem, Klasik Dönem’in devamı olarak tanımlanmaktadır. Tarihi Yarımada’da MÖ 4. ve 3. yüzyıllarda ortaya çıkan, Yunan ve Yakın Doğu gelenekleri birleşmesinin ve özellikle kuruluş açısından kaynak oluşturan kentin bir kopyası niteliği taşımasının sonucu olan yanı sıra yeni yönetim biçimi olarak kabul edilen krallık anlayışının da ortaya çıktığı bir çağı tariflemektedir (Martin, 2012).

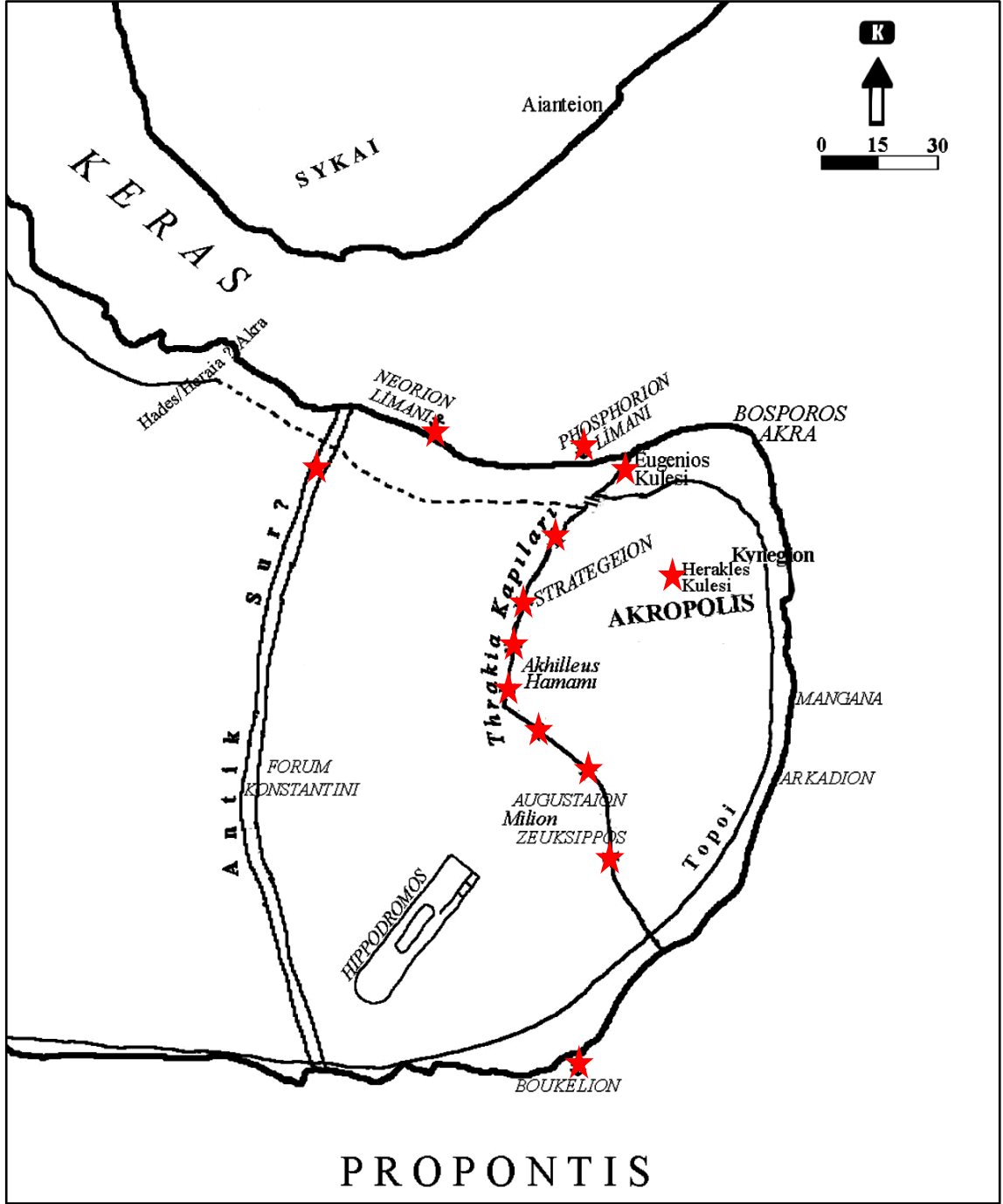

Bu bağlamda dönemsel yönetim şeklinin krallık olmasından dolayı kişisel monarşi olarak da nitelendirilen Helenistik Dönem’de, bölgesel sınırları genişletmek ve daha büyük bir alana yerleşmek amacı ile beslenen krallıkların kültürel farklılaşmayı içselleştirdikleri belirtilmektedir. Yeni ya da yeniden inşa edilen Helenistik kentlerde yaşam, kırsalda yaşayan yerli halktan bağımsız biçimde gelişme göstermiştir. Dolayısı ile kültürel farklılaşma, Tarihi Yarımada’daki Yenikapı kazılarında ortaya çıkan çanak-çömlek parçalarından da anlaşılacağı üzere, geleneksel yapım tekniklerine yöreye özgü malzemelerin eklendiği görülmektedir (Martin, 2012).

Antik bilmin altın çağı olarak adlandırılan bu dönem Tarihi Yarımada için farklı kültürel, siyasal, ekonomik ve politik yapılanmalar altında bağımsızlığın korunarak sürdürüldüğü, askeri ve ticari açıdan diğer kent devletlerine karşı üstünlüğün sağlandığı yanı sıra konum olarak köprü durumunda bulunması nedeni ile diğer kent devletlerine özgürlük yolunda destek olmayı görev edinen toplumun barındırıldığı bir çağ tariflenmektedir (Arslan, 2010).

Tarihi Yarımada, şekil 4.11’de de belirtilen ve döneme bağlı olarak gelişen yapım tekniği ile korunaklı ve fonksiyonel oluşunun yanında estetik değeri de olan kara ve deniz surları, surlara bağlı büyük ölçekli kaleler, kapılar ve limanlar gibi oluşumları barındırmaktadır. Dönemsel olarak yapısal anlamdaki gelişmeleri tarifleyen bu oluşumları çevreleyen Tarihi Yarımada, daha az geçirimli ve kısmen izole bir duruma gelerek uzun süre bu biçimde varlığını korumuştur (Arslan, 2010).

Antik dönemde verimli doğal kaynakları, geçit niteliğindeki konumu, deniz seferleri açısından hakim noktada yer alması, artan ulaşımın ana kaynağı olarak bulunması ve hem ticari hem de stratejik olarak önemli bir liman ve sığınak özelliği ile Tarihi Yarımada, sonraki dönemlerde de toplum ve kültür temelinde oluşturulan yanı sıra geliştirilen her alanda merkezi bir yerleşim olma özelliğini korumuştur (Arslan, 2010).

Şekil 4.11 Tarihi Yarımada'da bulunan, Helenistik Dönem sur, kapı, kule ve liman yapıları (Arslan, 2010)

4.1.5 Roma Dönemi

Tarihi Yarımada'da **Roma Dönemi**, MÖ 1. ve MS 3. yüzyıllar arasında yaşanmış; ilk kentsel yerleşim, önemli bir su yerleşimi olarak doğuda bulunan ve bugün Sarayburnu olarak nitelendirilen alanda, Thrak, Kalkedon ve Miletos kolonilerinin etkilerini de

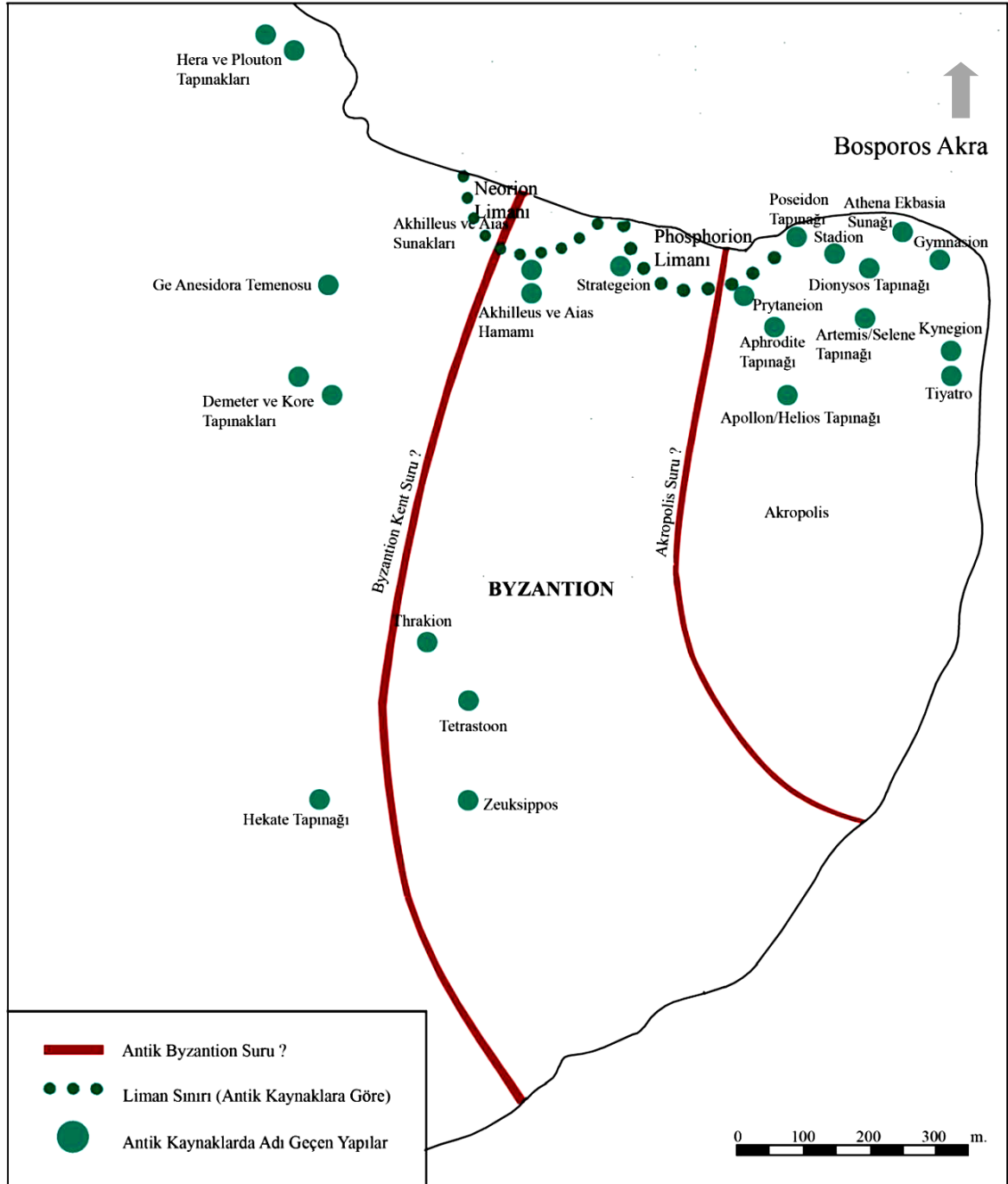
taşınması yanında, Megara kolonisi tarafından oluşturduğu kabul edilen, Makedonyalılar tarafından asimile olmuş Trak kökenli **Bizantion** adıyla kurulmuş ve bin altı yüz seksen yıl fiziksel varlığını korumuştur. Avrupa'nın ilk Hıristiyan başkenti olan yanı sıra Hıristiyanlığı devlet dini olarak benimsemesine karşın Latince'yi reddeden ve dini ideolojilerin motifleri ile beslenen bu kent yapısı, Tarihi Yarımada'daki varoluşunu tanımlamak amacı ile Bizantion olarak Roma Dönemi sonuna kadar varlığını sürdürmüştür (Müller-Wiener, 2016).

Biçimsel ve boyutsal anlamda kesin çizgiler ile sınırlandırılmayan ancak derin ve akıntılı yapıdaki deniz ile çevrelenen ve Tarihi Yarımada üzerindeki konumu nedeni ile bağlaşıklık bir durum sergileyen, yaklaşık yetmiş hektar büyüklüğündeki, Bizantion kentsel yerleşimine ait temel yapı taşları, Helenistik krallıklardan oluşmaktadır. Bizantion, bağımsızlığını ve varlığını diplomatik ve askeri her türlü tehditten korumak amacı ile yerleşim bölgesi olarak, etrafı kara ve deniz surları ile çevrili, diğer yerleşim bölgelerine kıyasla daha korunaklı olduğu düşünülen Tarihi Yarımada'yı benimsemiştir (Müller-Wiener, 2016).

Tarihi Yarımada, Roma hakimiyeti ile ekonomik, kültürel ve idari yapıda önemli bir merkez konumuna gelerek, kültürel tarihin yönlendirilmesinde rol oynamıştır. Tarihi Yarımada'da Roma Dönemi, Avrupa tarihinin temellerinin atılarak tarihsel farkındalığın oluşturulduğu bir süreci kapsamaktadır. Bu dönemde başkentini doğuda bulunması, üst düzey kültürün duyarlılığının oluşmasını ve devamlılığını sağlamaktadır (Kuban, 2015).

Bu dönemde Bizantion olarak adlandırılan Tarihi Yarımada, Helenistik Dönem'in devamı niteliğinde olan ve kültürel oluşum olarak betimlenen birçok yapısal ögenin yaratılmasına olanak sağlamıştır. Özellikle boynuz benzediğinden Yunanca'da Keras ya da Altın Boynuz olarak da bilinen ve dönemin deniz ticaretinde başat rol oynayan Haliç Körfezi, üzerinde yer alan köprüsü ile Roma Dönemi'nde inşa edilen ve bugün hala önemi yanında işlevini de koruyan ender hafıza mekânları arasında bulunmaktadır. Kutsal tapınaklar ve bazı sivil mimari örnekleri de Roma üslubu ile biçimlenen Bizantion kentsel-kültürel oluşumlarına örnek gösterilmektedirler. Döneme ait farklı işlevli birçok kültürel eserin yaratılmasında temel rol oynayan ve Roma Dönemi'nde Bizantion olarak nitelendirilen bu kentin ekonomik olarak parlak bir dönem yaşadığı sonucuna varılmaktadır (Müller-

Wiener, 2016). Ekonomik anlamda, avcı-balıkçı bir üslup ile Tarihi Yarımada'da yaşanan bu parlak dönem, şekil 4.12'de belirtilen ve Yavuz (2014) tarafından aktarılan, homojen olmayan sosyal ve kültürel yapılardan oluşmakta; bir taraf yerli halkı, diğer kesim ise yönetici konumunda olan, gelir düzeyi yüksek topluluğu kapsamaktadır. Bu durum, krallık ile yönetilen her kent devletinde görülmektedir.

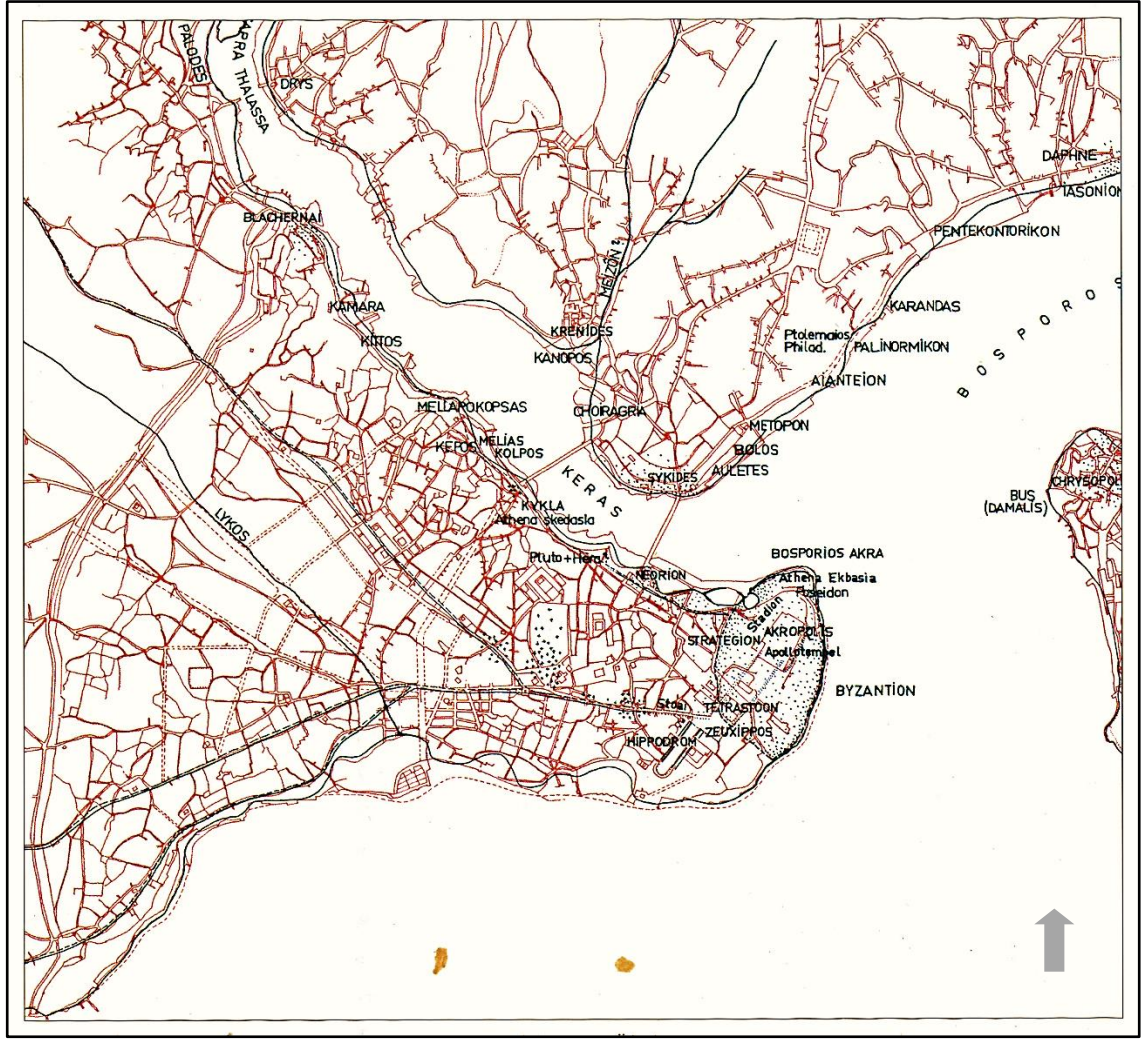
Şekil 4.12 MS 2. Yüzyıl'da Roma Dönemi'ne ait sosyo-kültürel yapılanmayı gösteren hafıza mekânları (Lordoğlu, 2015)

Aynı zamanda Haliç Körfezi kıyısından iç kesimlere kadar giden ana yollar, kentin önemli mezar alanlarını simgeleyen nekropollere ulaşmaktadır. Dönemin, köyler ve kutsal yapılar ile donatılmış, Haliç kıyı şeridinden nekropollere giden ana yolları, bugün Beyazıt Camii olarak da bilinen hafıza mekânında sonlanmaktadır (Müller-Wiener, 2016).

Tarihi Yarımada Roma Dönemi'nde, değişen krallara ve her yeni kral ile farklılaşan yönetim düzenine bağlı olarak kültürel biçiminde gelişimlere sahne olmuştur. Bu dönemde Tarihi Yarımada sınırlarında işlevi ön planda tutulan ancak hangi tarihte, nasıl bir üslup ile yapıldığı ya da nerede konumlandırıldığı net olmayan birçok eser yani hafıza mekânı yaratılmıştır. Bunlardan, şekil 4.13'te görülen; liman (Yenikapı) yakınında olduğu kabul edilen bir stadyum, kentin en yüksek yeri olan Akropolis'in doğusunda bir tiyatro, Strategion adı verilen, çoğunlukla ticaret amaçlı kullanılan bir agoradan dönüştürülen, hamam yapısının batısında ve Thrakion kara surunun güneyinde bulunan iki ana meydan dikkat çekmektedir (Müller-Wiener, 2016).

Yanı sıra Tarihi Yarımada üzerinde konumlanan Bizantion, geçmiş dönemlerde Propontis olarak adlandırılan Marmara Denizi ile Bosporos olarak adlandırılan Boğaz'ın birleştiği üçgensel alanı tariflemektedir. Bizantion'un sahip olduğu zengin, bereketli toprakları ve güçlü surları nedeni ile savunulması kolay yapısı, ilk olarak kolonistlerin daha sonrasında da kent devletlerinin ilgisini çekmiştir. Bu alanın, doğuda ya da batıda yaşanan her türlü olayın merkezinde ve kent devletlerini birbirine bağlayan ana yolda bir liman olarak bulunması, yerleşime uygunluk açısından kolonistler ve sonrasında gelen kent devletlerinin dikkatini çekmiştir. Bu özelliklerinden dolayı yerleşim alanı, sayısız göç kabul etmekte ve kültürel çeşitliliğe ilave olarak hafızaları ve bu hafızaların barındıkları mekânları arttırıcı rol üstlenmektedir (Lordoğlu, 2015).

Roma Dönemi'nde Tarihi Yarımada'nın, kara surları dışında kalan bölgeleri denize doğru eğimli yapıda olup, merkezi geniş bir düzlük ile tamamlanmaktadır. Bu durum da belirtilen diğer nitelikler gibi alanın jeopolitik önemini vurgulamaktadır. Tarihi Yarımada, jeopolitik konumu ile de pek çok kez taht kavgalarının temel nedeni olmuştur. Bu taht kavgaları, kentin döneme ait kültür varlıklarının tahribine ve defalarca yeniden yapılmasına neden olmuştur.

Şekil 4.13 Bizantion Kenti'nin ve antik dönem yerleşimlerinin taslak biçiminde gösterimi, ölçek 1:50 000 (Müller-Wiener, 2016)

Kentin ekonomik olarak iyi durumda olduğu düşüncesi ile güneyde, genişletilmiş bir bölgede, ölçek olarak büyük ve önceki dönemlerde agora (pazar yeri) olarak kullanılan ve dört tarafı revaklı Tetrastoon adındaki sütunlu cadde yakınında, bölgenin ilk isminden gelen Zeuxippos Hamamı ve hipodrom (At Meydanı), kent yaşamı için oldukça önemli ve kent ile bütünleşen yapılar olarak inşa edilmeye başlanmış, sütunlu caddelerin de eklenmesi ile de daha gösterişli bir duruma getirilmek istenmiş ancak ekonomik nedenler ile tamamlanamamışlardır. Bu dönem yine taht kavgaları ile zarar gören kent surları, Akropolis güneyindeki Apollo ve Afrodite tapınakları yakınında bulunan tiyatro yapısı yeniden inşa edilmiştir (Müller-Wiener, 2016). Aynı zamanda Hıristiyanlık'ın resmi ve halk dini olması yanında, kurulan ilk Hıristiyan cemmatler hakkında edinilen net ve kesin

Caddesi köşesinde bulunan ve Dünya'nın sıfır noktasını niteleyen Milion Anıtı'na (Altın Kilometre taşı) ve bugün Ahırkapı olarak bilinen ve saraya ait ahırların yer aldığı saray bölgesinden, Propontis'e (Marmara Denizi) kadar ulaşmaktadırlar. Ayrıca surlar, harç kullanılmadan, tek parça kesilmiş büyük taş bloklardan oluşmakta ve korunaklı yapıda bulunmaktadırlar. Bizantion'un Tarihi Yarımada sınırlarında izlediği politikalar, ekonomik durumun elverişli yapısı ve bu özenle inşa edilmiş korunaklı surlar katkısı ile uzun yıllar bağımsızlığın korunması sağlanmıştır. Bu surların, her kent devleti tarafından özellikle ilgi çekici bir yapısal unsur ve bağımsızlık simgesi olması belirtilen korunaklı niteliğinden kaynaklanmaktadır (Bilim, 2018).

Dönemin *kuleleri* ise Tarihi Yarımada'nın sahip olduğu yedi tepede diğer bir ifade ile forumda/meydanda konumlanarak, dışarıdan gelebilecek herhangi bir tehlikeye karşı önlem almayı kolaylaştırmıştır. Roma Dönemi'nden sonra kutlama, tören gibi birçok işlevi ile anılan bu meydanlar bugün; hipodrom/Sultanahmet Meydanı, Ayasofya/Augusteon Meydanı, Çemberli Sütun-Nuruosmaniye Meydanı/Forum Constantinus, Şehzadebaşı Meydanı/Forum Amastnionum, Beyazıt Meydanı/Forum Tauri, Kocamustafapaşa Caddesi-Avrat Pazarı/Forum Arcadius ve Aksaray Meydanı/Forum Bovis olarak adlandırılmaktadırlar (Bilim, 2018).

Kentin en yüksek yeri anlamına gelen ve Roma Dönemi'nde Tarihi Yarımada'nın ana merkezi olarak kabul edilen *Akropolis*; kentin simgeleri ve ileri gelenleri olan Zeus, Apollo, Poseidon, Afrodit, Artemis ve Athena tapınaklarının bulunduğu alanı kapsamaktadır (Çelik, 2016). Tarihi Yarımada'da ekonomik büyümenin asıl nedeni olan deniz ticaretinin temel yapı taşı *limanlar*, dört tarafı revaklar ile çevrili agoralı/forumlu *kamusal yapılar*, bronz heykeller ile bezemeli *tiyatrolar*, zamanla etrafına sivil mimari örneklerin getirildiği ya da arabaların toplu halde bulunduğu yeri betimleyen, halka açık bir mekân biçimindeki *tapınaklar*, pazar yerlerinden, ihtiyaç doğrultusunda, dönüştürülen *hamamlar* ve pek çok aktiviteyi gerçekleştirmek amacı ile kurulan, çevresi revaklı avlulu bir *gimnasyum* ve *stadyum* yapısı ile dönemin kentsel yaşamını belirgin bir biçimde tarifleyen hafıza mekânları olmaktadır (Lordoğlu, 2015).

Tarihi Yarımada'da yapılan kazı çalışmalarında elde edilen çanak-çömlek ve kandil parçaları, heykeller, cam koku şişeleri, lahitler (taş kapaklı mezar) de, bugüne kadar

ulaşabilen, küçük ölçekli ve anıtsal nitelikli hafıza mekânları olarak, toplumsal yaşamı tarifleyen önemli kentsel öğelerdir.

Bu dönemde, toprağın pişirilmesi ile elde edilen, bugün Sultanahmet olarak bilinen ancak dönemin yerleşim merkezi Akropolis'te ortaya çıkan ve yerleşik yaşamın devamlılığını niteleyen, şekil 4.15'teki *Athena Başı* ile Fatih Kazıları'nda ortaya çıkan, *Medusa Başı* kabartması ile dikkati çeken *lahit* (taş kapaklı mezar) anıtsal nitelikli hafıza mekânları arasında bulunmaktadır (Lordoğlu, 2015).

Şekil 4.15 Roma Dönemi'ne ait, soldan sağa doğru, Athena Başı, Satyros heykelleri ile Medusa Başı kabartmalı lahit (Lordoğlu, 2015)

Şekil 4.15'te görülen, bu döneme ait kır tanrısı olarak kabul edilen, küçük boynuzlu ve kuyruklu olarak tariflenen birleşik iki *Satyros heykeli* ile Nekropolis'te bulunan pişmiş toprak malzemedен üretilen *kandil parçaları*, unguentarium olarak adlandırılan *cam koku şişeleri* ve şekil 4.16'daki *mezar stelleri* (mezar taşı) de anısal hafıza mekânlarına örnek oluşturmaktadırlar (Lordoğlu, 2015).

Şekil 4.16 Roma Dönemi mezar steli parçası (Lordoğlu, 2015)

4.1.6 Geç Roma Dönemi

Geç Roma Dönemi, Tarihi Yarımada sınırlarında MS 4. Yüzyıl ile tarihlenmektedir. Bu dönem, Tarihi Yarımada için Roma Dönemi'nin, resmen olmasa da, sonlanışının ve Bizans Dönemi'nin, fiziksel biçimde ve tam olarak olmasa da, bir başlangıcının göstergesi olarak kabul edilmektedir. Bu durum, MS 324 yılındaki savaşlar sırasında yapılan kuşatmalardan büyük oranda zarar gören Tarihi Yarımada surlarının, yeniden inşa edilerek kentin koruma altına alınması ve adının Konstantinopolis olarak değiştirilmesi ile belirginleştirilmektedir. (Müller-Wiener, 2016).

Geç Roma Dönemi, Tarihi Yarımada'da farklılaşmanın benimsendiği ve yeni bir döneme geçiş ile topoğrafya dikkate alınarak kapsamlı yapısal faaliyetlerin görüldüğü süreç olarak da bilinmektedir. Roma Dönemi'nde yapımı yarım kalan *hipodrom* ve *Zeuksippos Hamamı* gibi kentin siyasal, kültürel ve sosyal yapısında önemli bir yer kaplayan ve kent ile özdeşleşen kültür varlıkları bu dönem tamamlanmıştır. Bu kültür varlıkları kent yaşamında; kiliseler, çarşılar ya da mahalleler gibi diğer hafıza mekânlarından farklı bir yere sahiptirler. Hipodrom kent içinde yarışların, turnuvaların gerçekleştirildiği, birçok gösteri ve törenler ile aristokrat sınıf ve halkın birlikte bulunduğu canlı bir merkezi simgelerken; bugün hiçbir izine rastlanmayan Zeuksippos Hamamı ise, Roma hamam geleneği ve planını yansıtan ve sonraki dönem hamam yapılarına öncülük eden, üç ana kısmı olan, vücut temizliği yanında ruh temizliği amacı ile de kullanılan ve içinde vaftiz törenlerinin gerçekleştirildiği halka açık bir hafıza mekânına sahiptir. Bu hafıza mekânlarının yanı sıra Tarihi Yarımada, bu dönemden daha birçok kültürel dokuyu bugün dahi içinde barındırmaktadır. Bu kültürel dokunun en önemli temsilcilerinden *Ayasofya*, ilk olarak bu dönem inşa edilmiş ancak çıkan ayaklanma sırasında yıkılmıştır. Dönemin önemli bir su yapısı olan, yakınındaki sarayın su ihtiyacını karşılamak amacı ile inşa edilen ve Philoxenus Sarnıcı olarak da adlandırılan *Binbirdirek Sarnıcı*, Roma'nın arazi ve mülk sahibi ailelerinden olan ve kente gelerek yaşamaya teşvik edilen ayrıca soylu olarak da bilinen, Philoxenus tarafından, Mese (Divanyolu) Caddesi ile hipodrom arasında bulunan sarayın yakınındaki bir alanda inşa edilmiştir. Tarihi Yarımada yollarının başlangıç noktasını simgeleyen ve Tarihi Yarımada'nın en önemli caddesi olan Mese (Divanyolu) Caddesi ve dönemin kutsal meydanı olan Augusteon Meydanı arasında konumlanan *Milion Anıtı*, kültürel dokuyu besleyen hafıza mekânlarından. Aynı

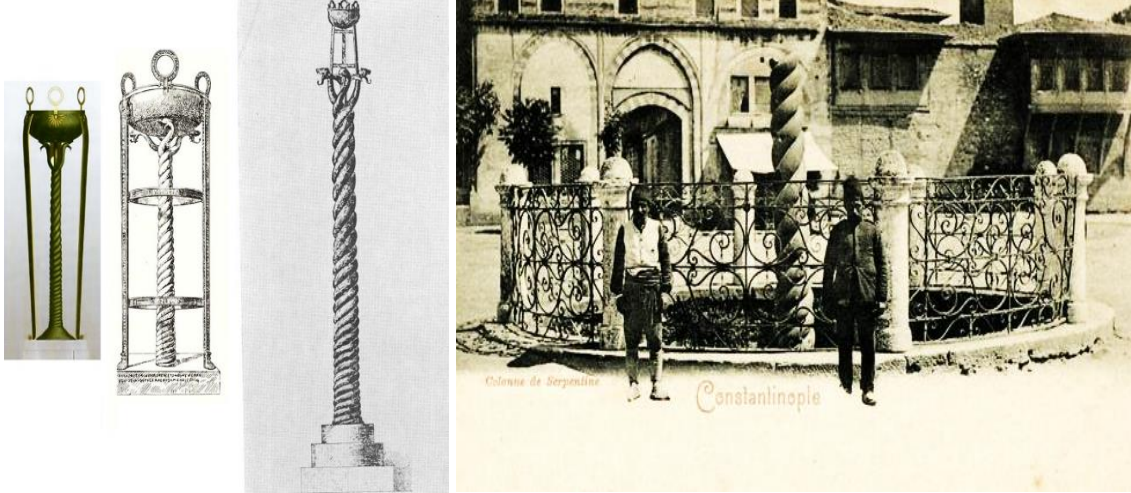

Şekil 4.18’de görülen, dönemin farklı işlevli yapılarının biraraya getirilmesi ile mozaik biçimli *Büyük Saray*; İmparator Evi, Kutsal Saray, Hipodrom Sarayı gibi farklı adlarla anılmakta, Augusteon Meydanı güneyinden Propontis’e (Marmara Denizi) kadar uzanmakta ve oldukça geniş bir alanı kaplamaktadır (Bilim, 2018).

Şekil 4.18 Kuban (1996) tarafından aktarılan hipodrom çevresinde bulunan, Büyük Saray yapısı (Kavrakoğlu, 2016)

Bu dönemin önemli bir diğer kültürel anıtı olan ve Dethier (1993) tarafından aktarılan *Burmali (Yılanlı) Sütun*, Yunan halkının Pers istilasına karşı aldıkları zaferin bir sembolü olarak kabul edilmektedir. Bu kültür varlığı, MÖ 479 yılında Pers ordusundan ele geçirilen ve işlevini yitirmiş silah parçaları kullanılarak elde edilen bronz yapı bir sütunu tariflemektedir. Anıt, Yunan halkı tarafından kutsal kabul edilen Delfi Apollon Tapınağı’nda bulunmaktadır. Anıtın Tarihi Yarımada sınırlarına taşınması, MS 330 yılına yani Geç Roma Dönemi’nde olmuş ve anıt hipodromun spinası üzerinde konumlandırılmıştır (Lordoğlu, 2015) (Şekil 4.19).

Şekil 4.19 Delfi Apollon Tapınağı'nda inşa edilip, Geç Roma Dönemi'nden bu yana hipodromda (At Meydanı) bulunan Yılanlı Sütun (Göç, 2017)

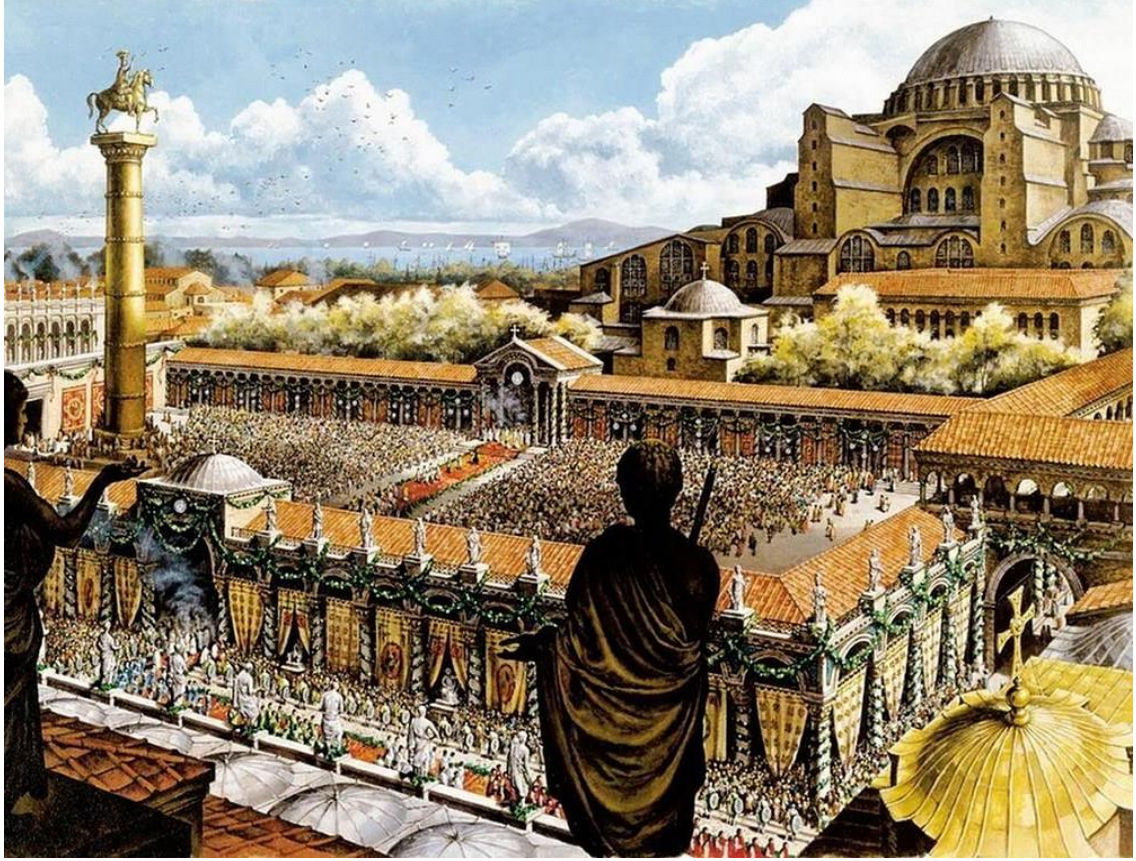
Ayrıca bu dönemin hanedanı tarafından önemli hafıza mekânlarından olan *Akropolis* yıkılarak işlev değiştirmiş, *Nekropolis* surların dışına kadar yayılmış ve bugün Yenikapı olarak bilinen ve özgürlük anlamına gelen *Theodosius Limanı*'nın temelleri atılmıştır. Bu değişimler Roma Dönemi'nin sonuna gelindiğinin ve 4. Yüzyıl'ın sonunda bölünerek iki ayrı devlet haline gelen Roma'nın doğu kısmı olarak Tarihi Yarımada sınırlarında bulunan, Doğu Roma veya Bizans Dönemi'nin başladığının somut göstergesi olarak nitelendirilmektedirler (Dönmez, 2011).

4.1.7 Bizans Dönemi

Geç Roma Dönemi ile temelleri atılan ve Paganlık'tan (doğa dinleri) yola çıkılarak, Hıristiyanlığı benimseyen yeni bir devletin temsili olan **Bizans Dönemi**, Tarihi Yarımada'da MS 5. ve 15. yüzyıllar arasında yaşanmıştır. Kentin, adı değiştirilerek **Konstantinopolis** olmuş ve bu dönemde kentin kurucusu ile anılmıştır (Çelik, 2016).

Önceki dönemde Tarihi Yarımada'nın kesişim ve ana bağlantı noktaları olarak bilinen, hipodrom, şekil 4.20'deki Tetrastoon/Augusteon Forumu (Ayasofya Meydanı) ve Zeuksippos Hamamı, Konstantinopolis için de aynı önemi taşımış, oluşturulan ana haritanın belirleyici hafıza mekânları olarak bugüne taşınmıştır. Tarihi Yarımada sınırlarında ortaya çıkan Bizans Dönemi'ni diğer dönemlerden ayıran en önemli özellik; kapsamlı, detaylı olarak yapılmış, ayrıntılandırılmış büyük ölçekli kent tasarımıdır. Bu yeni kentsel yapılaşmanın, Roma'nın üç ya da dört katı büyüklüğünde olduğu

düşünülmektedir. Kentsel doku temel olarak, dağınık, şebeke biçimli, revaklı ana yollar ve birbirine bağlı yayılmış ara yollardan oluşan sokak yapısı ile diğer dönemlerden ayrılmaktadır (Çelik, 2016).

Şekil 4.20 Bizans Dönemi, Tetrastoon/Augusteon Forumu (Ayasofya Meydanı) ve gerçekleştirilen bir tören örneği (Öztürk, 2017)

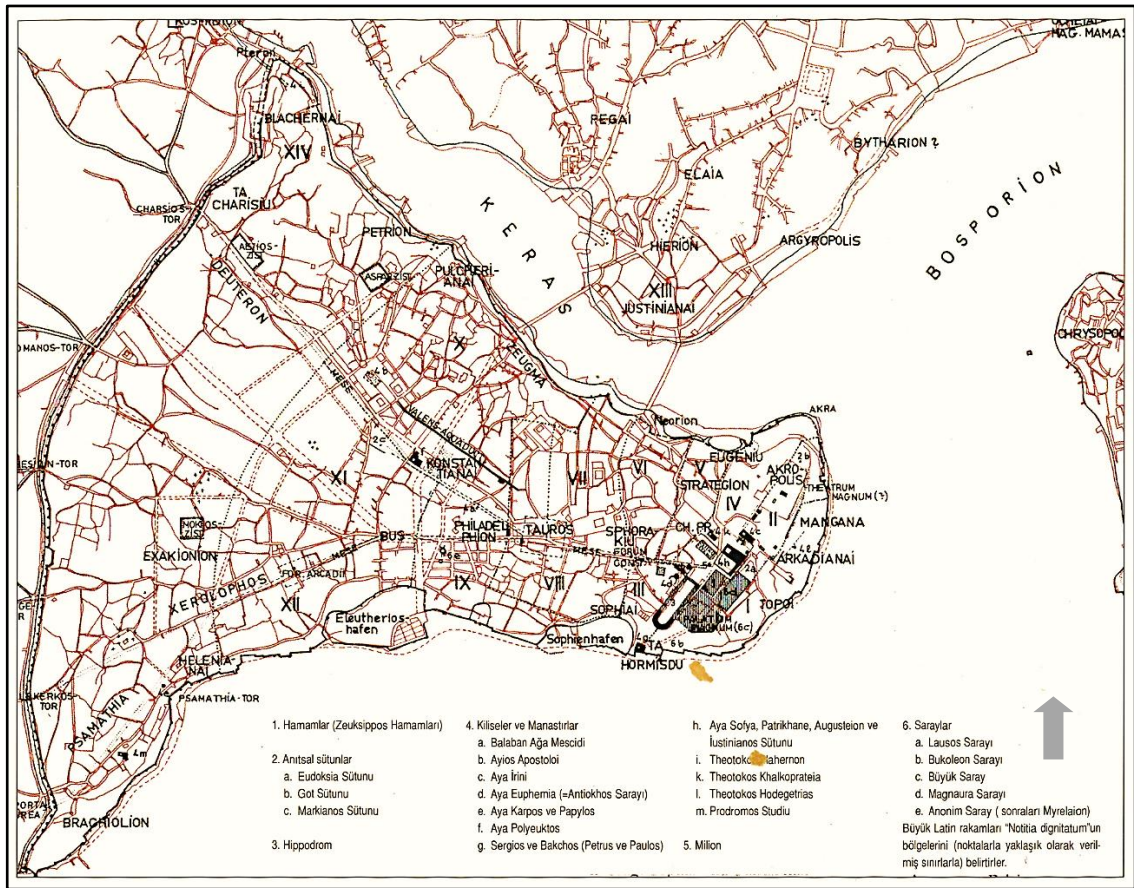
Bizans Dönemi'nde kent şeması, tepelere doğru genişleyen bir yerleşim rotasında oluşturulmuştur. Bu kent şemasında, Tarihi Yarımada'nın sahip olduğu ve bugün; Beyazıt Meydanı-Üniversite Süleymaniye, Çemberli Sütun-Nuruosmaniye, Topkapı Sarayı-Ayasofya-Sultanahmet Meydanı, Fatih, Fatih'in ilerisi, Edirnekapı ve Kocamustafapaşa olarak adlandırılan yedi tepeli ana merkez ile bu yedi tepeye ayrı ayrı bağlı olan forum/mezdan ve her biri, hükümdarı temsil edenler tarafından yönetilen, on dört bölge bulunmaktadır.

Kent; forumlar/mezdanlar, limanlar, surlar, çeşmeler, saraylar, su kemerleri, kilise, şapel ve bazilika gibi dini yapılar, hamamlar ve sokaklar ile donatılmıştır. Yanı sıra kentin ana caddesi olan revaklı yapıdaki Mese (Divanyolu), geneli Roma'dan getirtilen ve bugün

ise temeli Geç Roma Dönemi'nde atılmış, Augusteon/Ayasofya Meydanı batısında yer alan, iç avlusu sekizgen yapılı olan bir bazilika bahçesinde yüksek okul olarak kurulan ve bu dönem geliştirilen bir eğitim yapısı olan *Constantinopolis/Theodosius Üniversitesi*'dir.

Bu üniversite yapısı, kentteki antik kültür ile Hıristiyanlık birlikteliğini vurgulamakta, dönemin en önemli eğitim ve kültür yapısı olarak nitelendirilmektedir. Ayrıca bu eğitim yapısı altına, Bizans Dönemi'nde bir sarnıç (su deposu) eklenmiştir. Asıl yapılaş amacı, Ayasofya ve Büyük Saray yapılarına su sağlamak olan sarnıç, yerin altındaki konumu ve bağlı olduğu yapıdan dolayı *Yerebatan ya da Bazilika Sarnıcı* olarak adlandırılmış, ölçeği ve mermer sütunlardan oluşan dikdörtgen planlı yapısı, halk arasında saray olarak da nitelendirilmesine neden olmuştur (Bilim, 2018) (Şekil 4.22).

Şekil 4.22 Konstantinopolis'in, anıtsal yapıları ve MS 5.-7. yüzyıllar arasını gösteren taslak çizimi (Müller-Wiener, 2016)

Sanat ve din odaklı, yapıların semboller veya simgeler ile tamamlandığı Bizans Dönemi, anıtsal nitelikli imparator adına sütun dikme geleneğini, izlenen iki yüzyıl boyunca

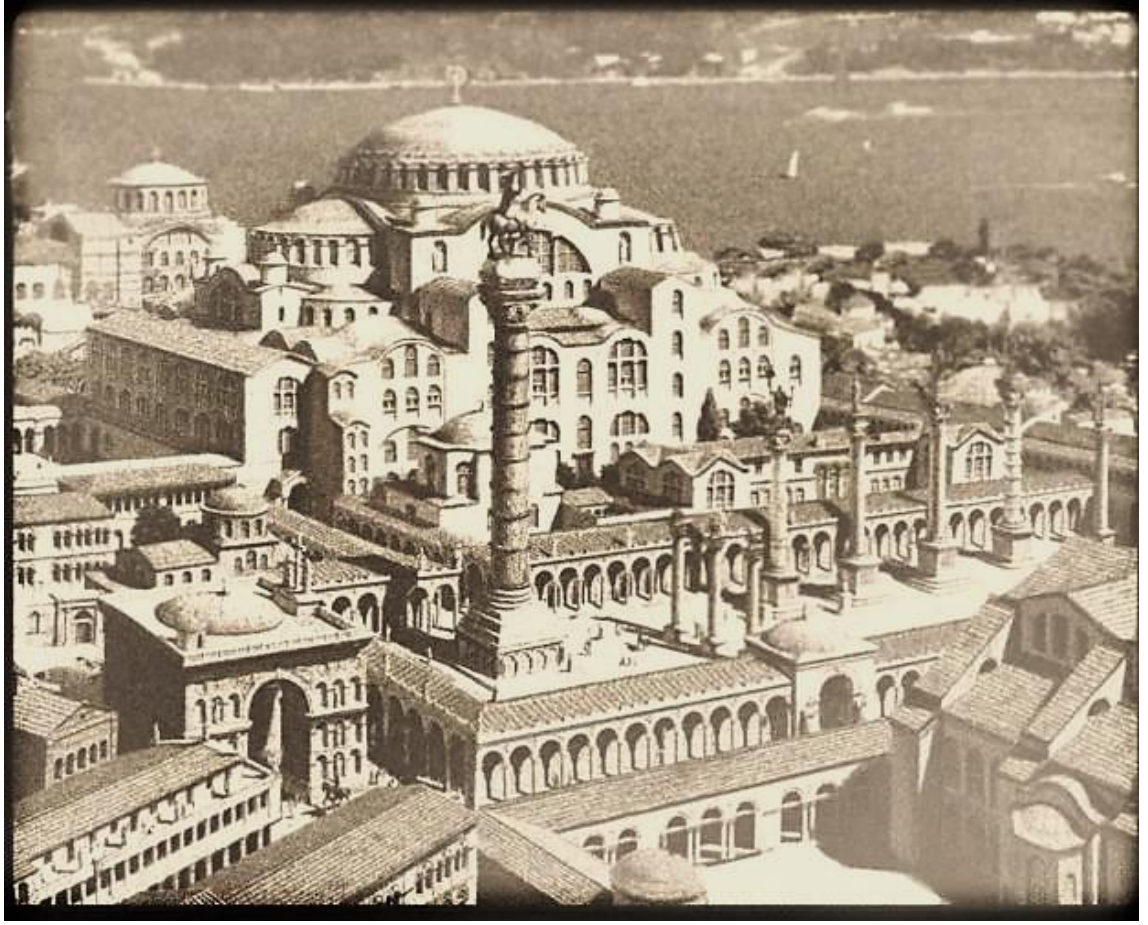
sürdürmüştür. Bu dönemde benimsenen gelenek doğrultusunda üç sütun dikilmiştir. Bunlardan ilki, dönemin imparatorunun annesi adına Augusteon/Ayasofya Meydanı'na; diğer ikisi ise imparator onuruna ve mimari özellikleri ile bu döneme özgü olan Forum Constantinus'a yerleştirilmiştir. Bugün bunlardan, yalnızca *Çemberlitaş* olarak bilinen sütun varlığını sürdürmektedir (Çelik, 2016) (Şekil 4.23).

Şekil 4.23 Bizans Dönemi, Forum Constantinus (Çemberli Sütun-Nuruosmaniye Meydanı) ve ortasında bulunan Çemberlitaş Sütunu (Özdemir, 2014)

Konstantinopolis'te, anıtsal nitelikli hafıza mekânları gibi, oluşturulan dini yapılar da İsa'ya, Meryem'e, havarilere, aziz veya azizelere adanmaktadır. Bugün Hüseyin Ağa Camii olarak da bilinen, merkezi sekizgen biçimli bir yapı olan, dönemin imparatorunun Aziz Sergios ve Bakkhos'a adanarak onların adları ile anılan *Küçük Ayasofya*, sembolik anlamda önemli hafıza mekânları arasında bulunmaktadır. Bu dini yapı içinde çok sayıda havariler, aziz ve azizelere ait kutsal eşyalar bulunmakta olup yapıyı daha özel kılmaktadır (Bilim, 2018).

İnşa edildiği günden itibaren, Konstantinopolis ve Hıristiyanlığın bir simgesi ve koruyucusu olarak nitelendirilen, kubbeli yapısı ve haç biçimli planı ile kentin ana merkezindeki önemli anıtsal yapılar arasında bulunan ve Kutsal Bilgelik anlamına gelen *Ayasofya*, iki kez yıkılmış ve aynı yerde üçüncü kez yapılarak, birçok onarım ile bugüne ulaşmıştır. İlk inşası Geç Roma Dönemi'nde olan yapı, dini nitelikli bir hafıza mekânı olması yanında döneminin dikkat çeken, özenle seçilmiş oymalı sütunlar, mermerler ve madeni eşyalar ile tamamlanan, benzerine rastlanılmayan, ender kültür varlıkları arasında bulunmaktadır (Bilim, 2018) (Şekil 4.24).

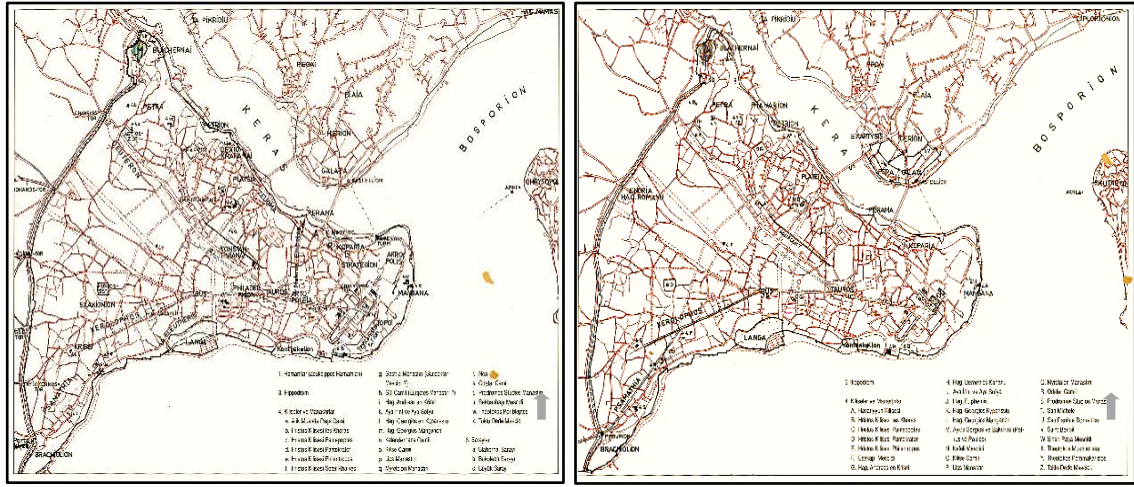

Şekil 4.24 Bizans Dönemi'ne ait bir hafıza mekânı olan Ayasofya'nın genel görünümü (Hürriyet Gazetesi, 2016)

Bizans Dönemi saray yapılanmasının öncüsü olan Büyük Saray, önceki dönemlerde farklı tarzlarda yapılmış birçok saray yapısını da bünyesinde barındırmaktadır. Bunlardan *Boukoleon Sarayı*, ilk olarak Büyük Saray'ın güneybatı kısmında inşa edilmiş, daha sonra mozaik yapılı olan Büyük Saray kompleksi içine taşınarak sarayın bir bölümü haline getirilmiştir. Hürmüz Sarayı veya Jüstinyanus Sarayı olarak da bilinen, adını limanındaki rıhtımında bulunan boğa ve aslan heykellerinden alan bu hafıza mekânı, sahil köşkü olarak tasarlanmış, sahip olduğu liman, değerli ve asma yaprak ya da üzüm salkımı bezemeli iç mekân elemanları ile dönemin önemli bir yapısı olmuştur (Bilim, 2018).

Kentin merkezi olan hipodromun kuzey-güney aksı üzerinde bulunan ve meydanı ikiye bölen set üzerinde konumlanan, dönemin önemli kültür varlıkları arasında yer alan ve kim tarafından yapıldığı konusunda net bir bilgi olmayan 10. Yüzyıl'a ait bir kültür mirası olan *Örme Sütun*, dört köşe kaideli, yukarı doğru üçgen biçim ve tunçtan yapılmış bir

küre ile tamamlanmakta, dönemin anıtsal nitelikli hafıza mekânları arasında yer almaktadır (Bilim, 2018) (Şekil 4.25).

Şekil 4.25 Konstantinopolis'in, anıtsal yapıları ile MS 8.-12. ve 13.-15. yüzyıllar arası gösteren taslak çizimi (Müller-Wiener, 2016)

Bizans Dönemi, geniş ve düzenli caddeleri ve bu caddeleri tanımlayan forum/meydan yapıları, surlar arasında bulunan yer altı ve yerüstü su depoları, konut ve dini yapıları ile özgün bir mimari ortaya koymuş, yapıları yüklediği sembolik anlamlar ve kültürel öğeler bağlamında zengin değerler oluşturmuştur (Çelik, 2016).

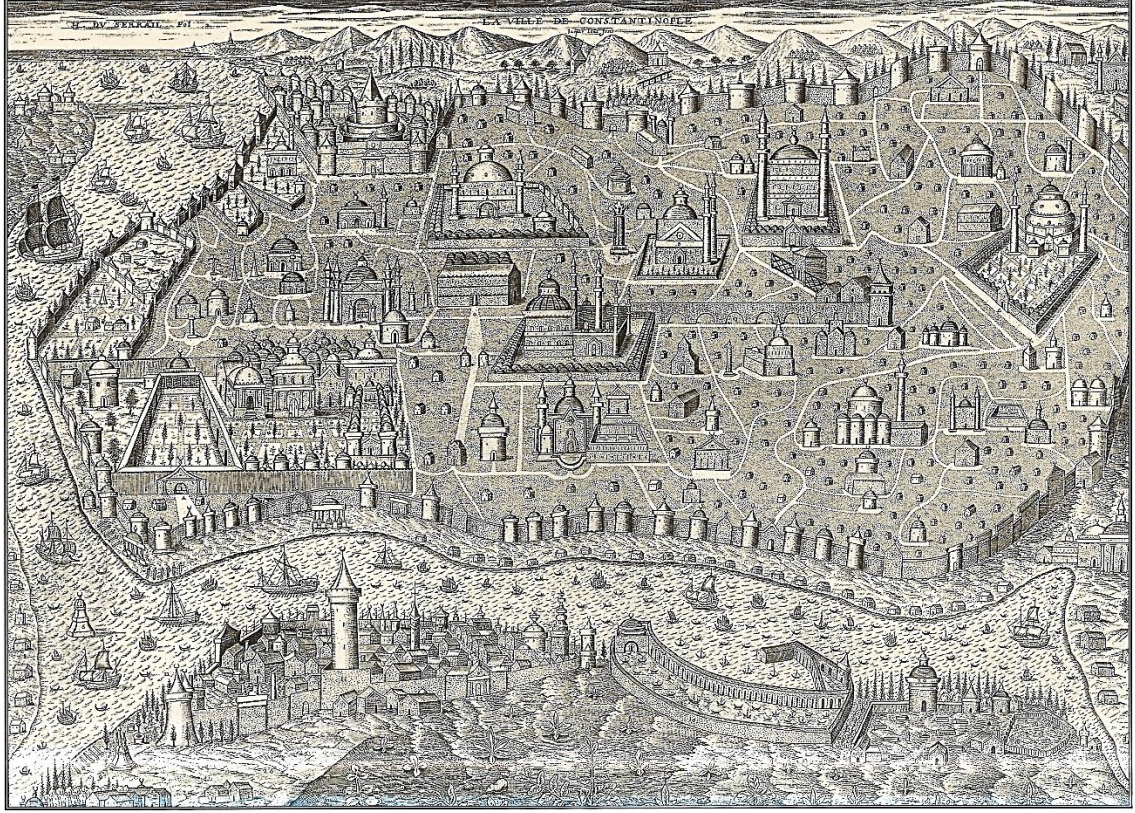
Anadolu'da 11. Yüzyıl Anadolu Beylikleri ve 12. Yüzyıl'da kurulan Anadolu Selçuklu Devleti ile 14. Yüzyıl Anadolu Beylikleri dönemleri boyunca İstanbul, Tarihi Yarımada ve yakın çevresinde Bizans kültürüne dair gelişmeler olmuştur.

4.1.8 Osmanlı Dönemi

1453-1923 yılları arası **Osmanlı Dönemi** olarak kabul edilmektedir. 15. Yüzyıl'ın ortalarında, Bizans Dönemi'ni yaşayan Tarihi Yarımada, Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u payitaht/başkent olarak ilan etmesi ile Osmanlı Dönemi başlamış ve kentin adı değiştirilerek **İstanbul** olmuştur (Çelik, 2016).

Osmanlı Dönemi; idari, ekonomik ve dini anlamda Tarihi Yarımada'nın merkez olması açısından, yapısal faaliyetlerde yenilik dönemini temsil etmektedir. Bu yeniliklerin başında, şekil 4.26'da gravür biçimli olarak görülen, koruma amaçlı ve önceki

dönemlerde yapımı ve onarımı tamamlanan Theodosios Surları'nın yapımı gelmektedir (Çelik, 2016).

Şekil 4.26 Osmanlı Dönemi, İstanbul, Tarihi Yarımada (İstanbul) gravürü (Sevim, 2002)

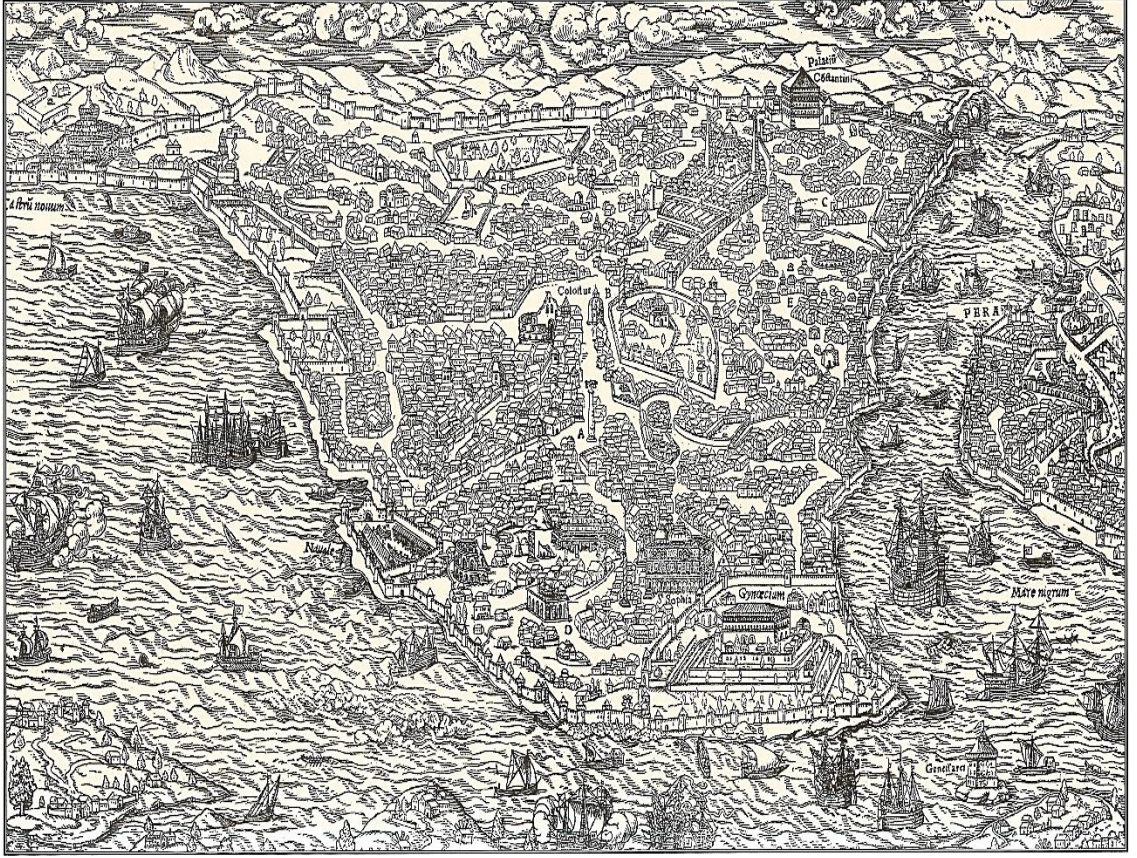
Kentsel alanda yenilikler, 15. Yüzyıl'da başlamış, öncelikli olarak dini işlevli yapılar ile ortaya çıkmış ve mahallelerin külliye çevresinde gelişmesi ile somutlaştırılmıştır. Bu yüzyılda yönetimin el değiştirmesi ile inanç sisteminin de değişmesi, kentin yeniden kurgulanarak yapılaşması konusunda farklılıkları beraberinde getirmiştir. Bu yapılaşmadaki öncelikli hedef, Müslümanlığı benimseyen toplumun kendi dinini yaşamasını olanaklı kılacak yapısal etkinlikleri gerçekleştirmek olmuştur. Dolayısı ile kentin sahip olduğu fiziksel yapı İslam dini gereklerine uygun olarak yeniden düzenlenmiştir. Kentin fiziksel yapısında yaratılacak değişiklikler için vakıflar kurulmuştur. İnalçık'ın (1978) belirttiğine göre 15. Yüzyıl'da kurulan ilk vakıf, Fatih Sultan Mehmet tarafından kentin alındığı gün işlevi değiştirilerek camiye dönüştürülen Ayasofya'ya ait olarak bilinmektedir. Bu bağlamda kent, Bizans Dönemi'ndeki uygulamanın benzeri olarak, ilki Ayasofya ve çevresi olan, şekil 4.27'de görülen, on üç bölgeye ayrılmıştır. Diğer bölgeler ise, padişah ve paşa olarak nitelendirilenlere ait

külliye çevresinde oluşturulmuş ve ilerleyen yıllarda da gelişmeye devam etmiştir. Bu on üç bölgeye bağlı alt birim olarak kabul edilen mahalle ve sokak dokusu, Bizans Dönemi'nden farklı olarak, daha düzenli ve seyreltilmiş yapıda olup, vakıflar ile desteklenen küçük ölçekli dini yapıların bulunduğu alanlarda gelişme göstermiştir (Çelik, 2016).

Şekil 4.27 Osmanlı Dönemi'nde, Fatih Sultan Mehmet tarafından oluşturulan İstanbul'un on üç bölgesi (Çelik, 2016)

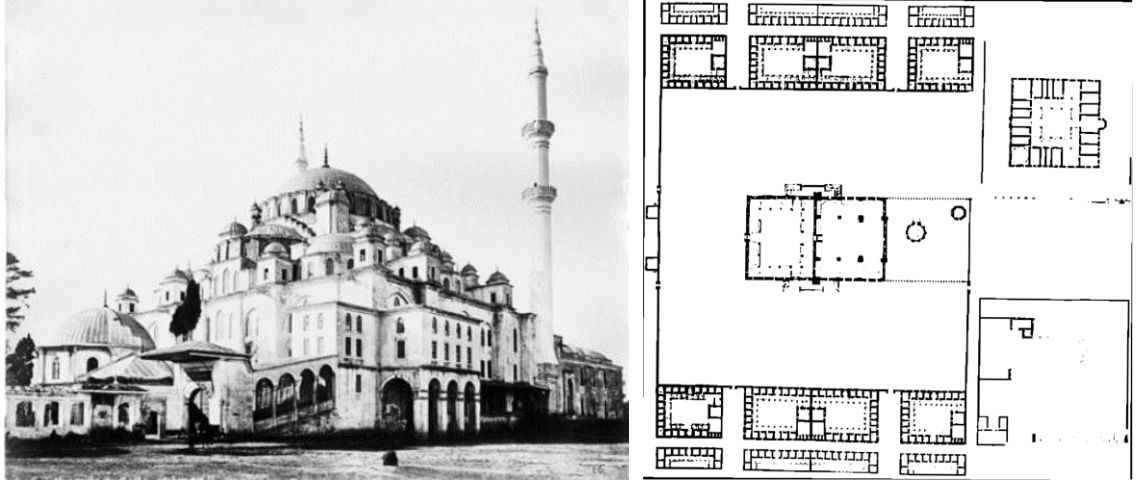
İnalçık'a (1978) göre zaman içinde gelişen ve değişen mahalle ve sokak dokusu, kendi kendine yetebilen ve kendi içinde merkezi olan kentsel ögeler haline gelmiştir. Bu durum, Bizans Dönemi'nde büyük ölçekli meydanları birbirine bağlayan ve anayol görevi gören yolların ve onlara bağlı meydanların önemlerinin azalmasına neden olmuş, ancak şekil 4.28'deki gibi önceki dönemden kalan yapısal düzen ve bölgeleri birbirine bağlayan anayollar uzun süre etkisini korumuştur (Çelik, 2016).

Şekil 4.28 Osmanlı Dönemi, İstanbul, Tarihi Yarımada yapısal öğeleri ve onları birbirine bağlayan anayolların minyatürü (Sevim, 2002)

Kuban'a (1970) göre, Fatih Sultan Mehmet ile inanç sistemi değişerek bir İslam kentine dönüşen Tarihi Yarımada, Osmanlı Dönemi'ndeki en büyük yapısal değişimi dini yapılar ile sağlamıştır. Bu yapısal değişim süreci, Ayasofya'nın camiye dönüştürülmesi ile başlamış, önceki döneme ait diğer on yedi kilise de aynı şekilde camiye dönüştürülmüştür (Çelik, 2016).

Kentteki bu yapısal değişimin yanında, yeni inanç sisteminin temsili olan çok sayıda cami yapısı da inşa edilmiştir. Bu yüzyıla tarihlenen ve kentin dördüncü tepesinde yer alan şekil 4.29'daki *Fatih Külliyesi*, devlet adına sembolik anlam taşıyan yapılar arasında olup, önceki dönemin imparatoruna ait kilise yerinde konumlandırılmış önemli yapı gruplarından biridir (Çelik, 2016).

Şekil 4.29 Osmanlı Dönemi, Fatih Külliyesi genel görünümü ve 15. Yüzyıl'a ait planı (Sancak, 2017) (Ayverdi, 1953)

Yanı sıra Fatih Sultan Mehmet yönetimindeki İstanbul, Tarihi Yarımada sınırlarında diğer hafıza mekânlarına ilave olarak, çok sayıda cami, medrese, hamam, han ve bedesten (iki tarafında dükkanların bulunduğu, bez satılan yer anlamına da gelen, üzeri örtülü ve uzun yapılı çarşı) yapıları inşa edilerek dönemin toplumsal özellikleri doğrultusunda yapısal faaliyetler gerçekleştirilmiştir. Bunlar arasında dönemin iki odak unsuru olarak şekil 4.30 ve şekil 4.31'deki Mese (Divanyolu) Caddesi ile birbirine bağlanan, cami ve bedesten yapıları, *Ayasofya* ile *Kapalıçarşı*'da ruh bulmuşlardır (Çelik, 2016).

Şekil 4.30 Osmanlı Dönemi'nde camiye dönüştürülen ve kentin merkez yapısı olarak nitelendirilen *Ayasofya*'nın genel görünümü (Öztürk, 2017)

Aynı zamanda, bugün İstanbul Üniversitesi ve Süleymaniye Külliyesi'nin bulunduğu alanda inşa edilen Osmanlı Dönemi'ne ait ilk imparatorluk sarayı da bu yüzyılda yapılmaya başlanmış, bugün *Topkapı Sarayı* olarak bilinen yapı inşa edilerek imparatorluk daha seçkin bir konuma getirilmek amacı ile taşınmış ve dönemin son yüzyılına kadar da bu işlevini korumuştur (Çelik, 2016) (Şekil 4.32).

Şekil 4.31 15. Yüzyıl Osmanlı Dönemi, bedesten biçimli bir ticaret yapısı olan Kapalıçarşı'nın iç mekânı (Erdal, 2007)

Topkapı Sarayı adını, Top Kapısı denilen kapıdan almakta ve bu kapıya yerleştirilen topun açtığı delik sonucunda kente girilebilmesi nedeni ile bu biçimde anılan bir imparatorluk saray yapısı olarak nitelendirilmektedir. Aynı yüzyıl içinde yaklaşık tamamı inşa edilen bu saray yapısı, hem kentin hem de dönemin simgesel ve yönetsel odağı olarak varlığını uzun yıllar sürdürmüştür (Bilim, 2018).

Osmanlı Dönemi'nde, 16. Yüzyıl'a gelindiğinde, hızlı nüfus artışı ile yeni mahalleler oluşturulmuş, bu mahalleler ile anayol olarak belirlenen Mese (Divanyolu) Caddesi daraltılmıştır. Bu durum, nüfus artışı ile sivil yapıların sayısının artmasına bağlı olarak ortaya çıkmış ve sonrasında yasaklanmış olmasına rağmen, bugün hafıza mekânı olarak

nitelendirilen mekânların bitişiğinde bir yapılaşma gözlemlenmiştir. Dolayısı ile bu yüzyılda gerçekleştirilen yoğun yapısal oluşumlar, dönemin karakterini ve özgün mimarisini anıtsal değerlerde yansıtmaktadırlar. Bu anısal nitelikli hafıza mekânlarının önemli bir kısmı, dönemin baş rolünde bulunan Mimar Sinan tarafından ortaya konmuştur. Mimar Sinan ile yaratılan hafıza mekânları çevresi ile birlikte düşünülerek, birbirlerini tamamlayıcı nitelikte ve silüetleri ile konumları bütüncül yapıda bulunmaktadır.

Şekil 4.32 Osmanlı Dönemi, Topkapı Sarayı genel görünümü (Bilim, 2018)

Bu yüzyılın hafıza mekânları işlevsel olarak değerlendirildiğinde; inanç sistemi temelinde inşa edilen cami işlevli yapıların, hem dini hem de fiziki bir odak unsuru olarak diğer yapısal öğelerden farklı bir anlam taşıdığı ve onlara egemen olduğu görülmektedir. Yanı sıra Mimar Sinan ile farklı bir üslup geliştirilmesi ve kentin formunda yaratılan değişiklik ile anıtsal yaratıya yeni bir tanım getirilmiş, kentin önceki dönemden kalma düzensiz dokusu yerini, kendi içinde bütünsellik taşıyan, merkezi bir yapı çevresinde gelişme gösteren, çoklu işlevli olarak da bilinen ve önceki dönemlerden esinlenilerek yeni işlevler

ekleme yolu ile büyütülen ve zenginleştirilen, külliye olgusuna bırakmıştır. Külliye nitelikli olup, farklı bir üslup ile yaratılan ilk ve en belirgin örnek, Mimar Sinan'ın kalfalık eseri olarak kabul edilen, *Süleymaniye Külliyesi*'dir (Çelik, 2016) (Şekil 4.33).

Şekil 4.33 Osmanlı Dönemi, Mimar Sinan'ın kalfalık eseri olan Süleymaniye Külliyesi (Gülcan, 2015)

Süleymaniye Külliyesi; cami, medrese, darüşşifa (hastane), mektep, imaret, kervansaray, türbe, dükkan ve çeşme gibi farklı işlevli birçok yapıyı bünyesinde barındıran hem toplumsal dokuyu hem de inanç sistemini besleyen bir hafıza mekânı olarak kabul edilmektedir. Ayasofya ile benzer yapısal sistemleri olan bu yapı, önceki dönemlerde Hıristiyanlığın en önemli yapısı olarak kabul edilen Ayasofya'ya eş değerde ve Müslümanlık temsili rasyonel bir oluşum olarak tasarlanmıştır (Çelik, 2016).

Bu yüzyılda İstanbul, Tarihi Yarımada sınırlarında, Osmanlı Dönemi'ne ait anıtsal nitelikli ve külliye yapılarının önemli bir kısmı Mimar Sinan tarafından tasarlanmıştır. Bunlar içinde en önemlileri; *Sultan Selim Külliyesi*, Mimar Sinan'ın çıraklık eseri olarak nitelendirilen *Şehzade Külliyesi*, *Kara Ahmet Paşa Külliyesi*, *Mihrimah Sultan Külliyesi* ve *Sokullu Mehmet Paşa Külliyesi* olarak kabul edilmektedirler. Yanı sıra yapımı bu yüzyıla tarihlenen ve konumundan dolayı At Meydanı Sarayı, Mehterhane Köşkü gibi adlar ile de anılan *İbrahim Paşa Sarayı* ile yine bir Mimar Sinan eseri olan ve Sinan

Hamamı olarak da bilinen *Hürrem Sultan Hamamı*, dönemin toplumsal dokusunu tarifleyen ve kültürel yapıyı simgeleyen anıtsal nitelikli hafıza mekânlarıdır (Bilim, 2018) (Şekil 4.34).

Şekil 4.34 Osmanlı Dönemi'ne ait, Mimar Sinan'ın çıraklık eseri olan Şehzade Külliyesi (Öztuncay, 2006)

Osmanlı Dönemi'nin hüküm sürdüğü 17. ve 18. yüzyıllarda da yapısal uygulamalar devam etmiş, ancak ekonomik olarak daralma sürecindeki kentin barındırdığı mekânlarda sayısal azalma ile ölçeksel anlamda küçülme olduğu belirlenmiştir. İstanbul, Tarihi Yarımada 17. Yüzyıl'da değerlendirildiğinde doğusunda kentin merkezi olarak kabul edilen At Meydanı (hipodrom) bulunan ve geçmiş döneme ait bir Bizans sarayı arazisinde konumlanan şekil 4.35'teki *Sultanahmet Külliyesi* ile deniz kenarına yakın bir yerde inşa edilen *Yeni Camii*, dönemi vurgulayan önemli hafıza mekânları olmaktadır. Ayrıca bu dönem, kentin anayolu olarak bilinen Mese (Divanyolu) Caddesi üzerinde daha küçük ölçekli cami ve medrese yapıları inşa edilmiş olsa da, bu yapısal öğelerin Osmanlı Dönemi'ne ait önceki yüzyıllar ile kıyaslaması yapılamayacak kadar az sayıda olduğu görülmektedir (Çelik, 2016).

Şekil 4.35 Osmanlı Dönemi, Sultanahmet Külliyesi'nin At Meydanı (hipodrom)'ndan görünümü (Öztuncay, 2006)

18. Yüzyıl'da batı üslubunun etkileri görülmektedir. Bu anlamda batı üslubunun, geleneksel dokuda yarattığı değişim, Tarihi Yarımada'nın fiziksel yapısında pek etkili olmamıştır. İstanbul, Tarihi Yarımada'nın Osmanlı tarafından fethi ile Bizans kenti İslamlaştırılmış; yeni yerleşim politikaları, yönetim ve örgütlenme biçimleri ortaya konmuştur. Bu dönemde çağdaşlaşma çabaları gösteren Osmanlı, İslama dayalı ve gelenekselde var olan yerleşim politikalarına Avrupa'daki örnekler bağlamında yani batılı üslupta yeni kalıplar getirmiştir. Bu kalıplar doğrultusunda oluşturulan kültürel öğelerin birçoğu ve oluşan mimari dil kalıcılığını kısmen koruyarak, dikdörtgen plan ve sade yüzeyler ile anılan Osmanlı Dönemi'nde yeni, gösterişli bir üslup olan Barok ile hafıza mekânlarında yerini almıştır. Osmanlı geç dönemde, hafıza mekânlarında görülen kavisli cepheler ve saçakların yanında yüzey bezemelerinin yer aldığı *Nuruosmaniye Camii* ile *Laleli Camii* bu üslubun benimsendiğini kanıtlar niteliktedir. Osmanlı Dönemi'ne ait Barok etkisi bazı fiziksel öğeler yanında, bahçelerde yer alan su oyunları ve bazı yapısal öğeler ile de varlığını göstermiştir (Çelik, 2016) (Şekil 4.36).

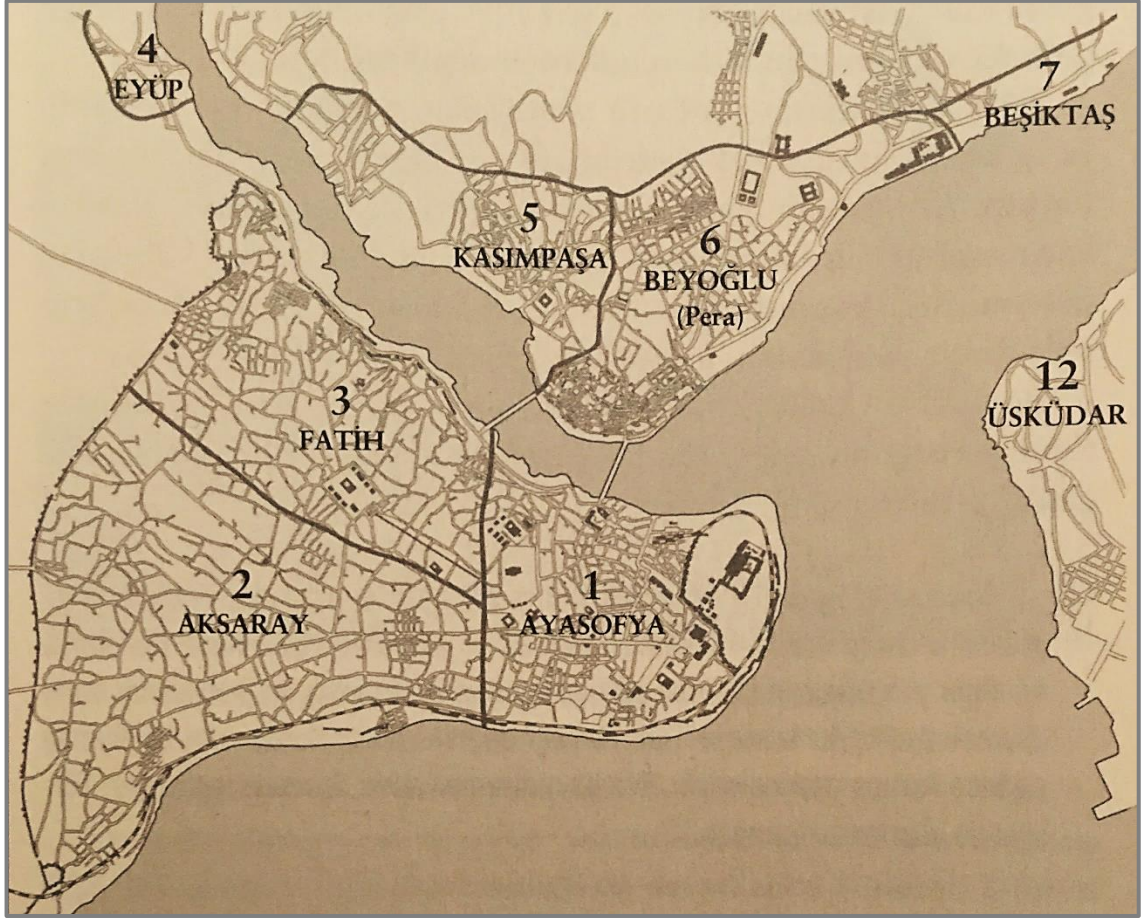
Şekil 4.36 Osmanlı Dönemi'ne ait Nuruosmaniye Camii genel görünümü (Kargopoulo, 2019)

Ayrıca bu yüzyıla ait, büyük ölçekli ve nitelikli yapıların yanında anıt, çarşı ve sokak gibi farklı işlevleri olan hafıza mekânları da dikkat çekmektedir. Bunların başında, Sultanahmet Külliyesi bünyesinde ortaya çıkan, canlı ticaret merkezi olarak adlandırılan üzeri örtülü ve bedesten oluşumundan yapısal olarak ayrılan ancak benzer işlevi olan *arasta* (pazar) gelmektedir. Ayrıca bu yüzyıla ait özgün yapısal öğeler arasında bulunan ve meydan çeşmesi olarak nitelendirilen şekil 4.37'deki *III. Ahmet Çeşmesi*, dönemi simgeleyen Topkapı Sarayı'nın ilk anıtsal kapısı önünde yer almakta ve Türk çeşme sanatını vurgulamaktadır. Kent merkezini oluşturan anıtsal nitelikli hafıza mekânlarını birbirine bağlayan *Soğukçeşme Sokağı* ise, sivil mimari örnekleri ve su depoları ile duyumsal niteliği ön planda olan önemli hafıza mekânları arasında bulunmaktadır (Bilim, 2018).

Şekil 4.37 İstanbul, Tarihi Yarımada, Osmanlı Dönemi III. Ahmet Çeşmesi (Frères, 2016)

19. Yüzyıl'a gelindiğinde, mevcut düzeni daha çağdaş bir biçime dönüştürmek adına sosyo-kültürel ve ekonomik çalışmaların yoğunlaştırıldığı görülmektedir. Bu çalışmalar, kent genelinde uygulanan büyüme model ve planlarına da yansımıştır. Bu ve devamında gelen 20. Yüzyıl'da ekonomik olarak daralmaya gidilmesi ile büyük ölçekli yapısal faaliyetlerin yerine, kentsel ulaşım, doğal afetlerle mücadele ve toplumsal refahı koruma gibi alanların düzenlemeleri yapılmış; askerlik ve eğitim gibi toplumsal konularda da reformlar gerçekleştirilmiştir. İstanbul, Tarihi Yarımada, batı etkisi ile ortaya konan, şekil 4.38'de görülen ve üç ana bölümden oluşan kent planlama yöntemlerinin test edildiği bir alana dönüştürülmüştür (Çelik, 2016).

Şekil 4.38 1857 tarihinde üç ana bölüme ayrılan (İstanbul) Tarihi Yarımada'nın fiziki durumu (Çelik, 2016)

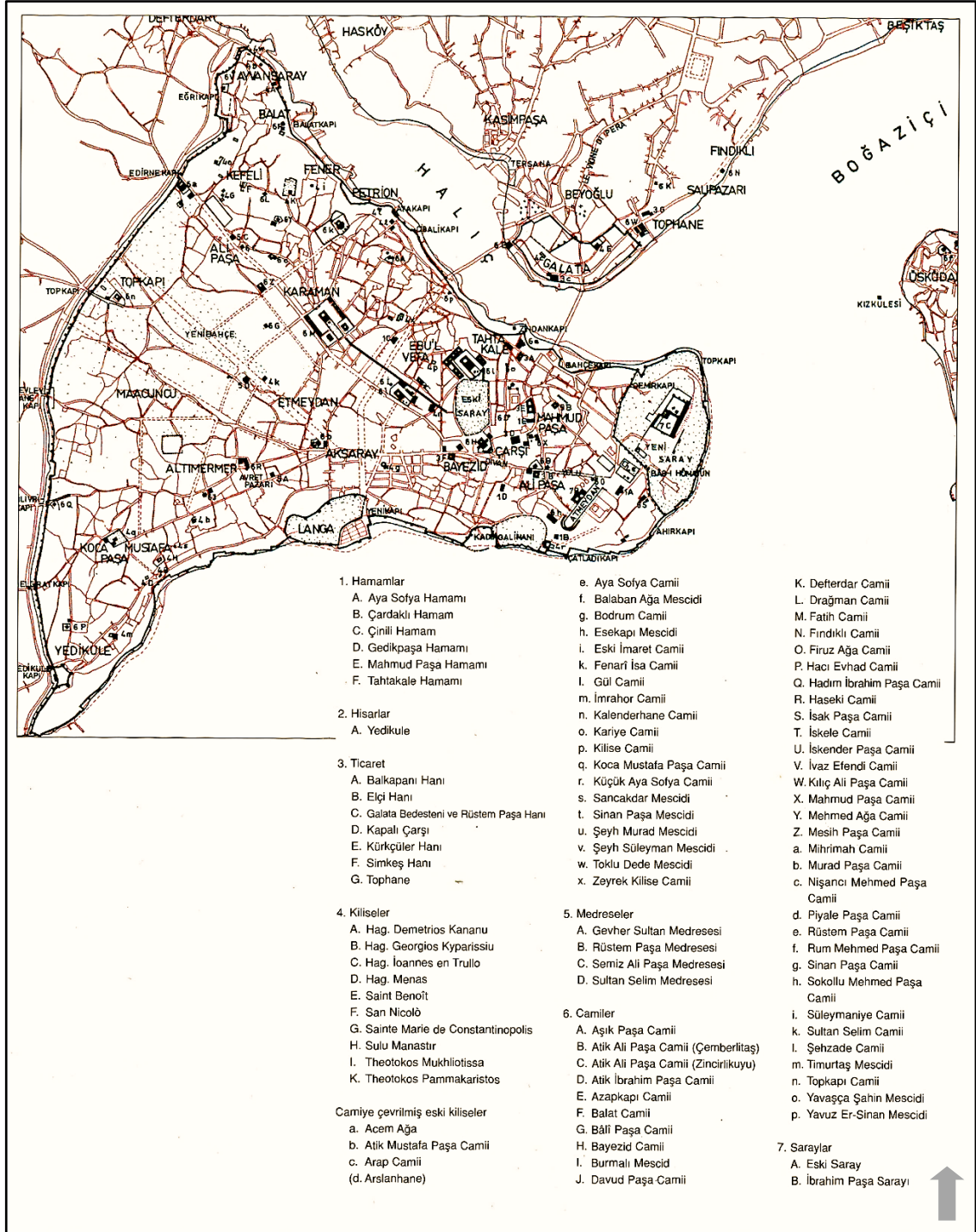
19. Yüzyıl başlarında ve kent merkezi olarak kabul edilen Sultanahmet Meydanı'nda inşa edilen (*İsmail*) *Dede Efendi Evi*, ney üfleyerek, dini ve dünyevi besteler yaparak geçimini sağlayan geleneklerine bağlı, çok yönlü, özgün bir sanatkar adına yapılmıştır. Yanı sıra eğitim alanında da örnek alınan batı ile *Cevri Kalfa Mektebi* adında bir sıbyan mektebi (ilkokul) kurulmuştur. Bu hafıza mekânı, yapıldığı yüzyılın batı etkisi ile oluşturulmuş en büyük sıbyan mektebi (ilkokul) olarak bilinmekte ve izleyen dönemde ilk kız rüştiyesi (ortaokul) olması ile de dikkat çekmektedir. 19. Yüzyıl sonlarına doğru inşa edilen, birden fazla yapının biraraya gelmesi ile oluşturulan, kent merkezinde konumlanan ve Tarihi Yarımada için ilkleri barındıran *Arkeoloji Müzeleri*, tarihsel ve toplumsal kültürü aynı anda sergileyen ender hafıza mekânları arasında bulunmaktadır. Ayrıca bu dönemde, Aya İrini'de kurulan ilk müzeye ait eserlerin de Arkeoloji Müzeleri'nde yer alması önemini arttırmaktadır. Bu yüzyıla ait anıt niteliğindeki hafıza mekânlarına örnek oluşturan, Sultanahmet Camii ile İbrahim Paşa Sarayı arasındaki ve At Meydanı'ndaki

(hipodrom) konumu ile her dönem önemini koruyan, Alman bir imparatorun kenti ziyareti nedeni ile inşa edilen ve meydan çeşmesi özelliği taşıyan şekil 4.39'daki *Alman Çeşmesi*, tüm detayları düşünülmüş tasarlanmış önemli bir kentsel öge olarak nitelendirilmektedir (Bilim, 2018).

Şekil 4.39 At Meydanı'nda (hipodrom) bulunan bir Osmanlı Dönemi meydan çeşmesi olan Alman Çeşmesi (Çelik, 2016)

Osmanlı Dönemi'nde Tarihi Yarımada ve çevresi çağdaş olarak algılanan uygulamalar ile geliştirilmeye çalışılmıştır (Şekil 4.40).

Şekil 4.40 MS 15. ve 20. yüzyıllar arasında, Osmanlı Dönemi'ne ait tüm hafıza mekânları (Müller-Wiener, 2016)

Osmanlı Dönemi için bu çağdaşlaşma eylemi canlılık göstergesi olarak görülmüş ve batı toplumlarında kentsel dokuda gelişme sağlamak amacı ile ortaya konan üç temel gelenek Osmanlı Dönemi'nde de benimsenmiş ve uygulamaya konmuştur. Bunlardan yerleşim planında karşılaşılan sorunlar ile ilgili kanun ve yönetmelikler, benimsenen kanun ve

yönetmeliklerin yol, meydan, sokak cepheleri ve kent dokusu yaratılmasında kullanılması ve yeni mimari üsluplar ile farklı bina tiplerinin yaratılmasıdır (Çelik, 2016).

Kuban'a (1970) göre, bu dönem Tarihi Yarımada'da yaratılan anıtsal hafıza mekânlarının yanında, gelenekselliğin vurgulandığı sivil mimarlık örnekleri de tarihi dokuyu taşımakta ve yaşatmaktadır. Gelenekseli yansıtan sivil yapılar, topografya ve diğer hafıza mekânları ile uyumlu, bütünsel bir oluşum içinde, kent silüetini destekler ve sosyal, kültürel, ekonomik özellikleri vurgular niteliktedir (İstanbul Tarihi Alanları Alan Başkanlığı, 2018).

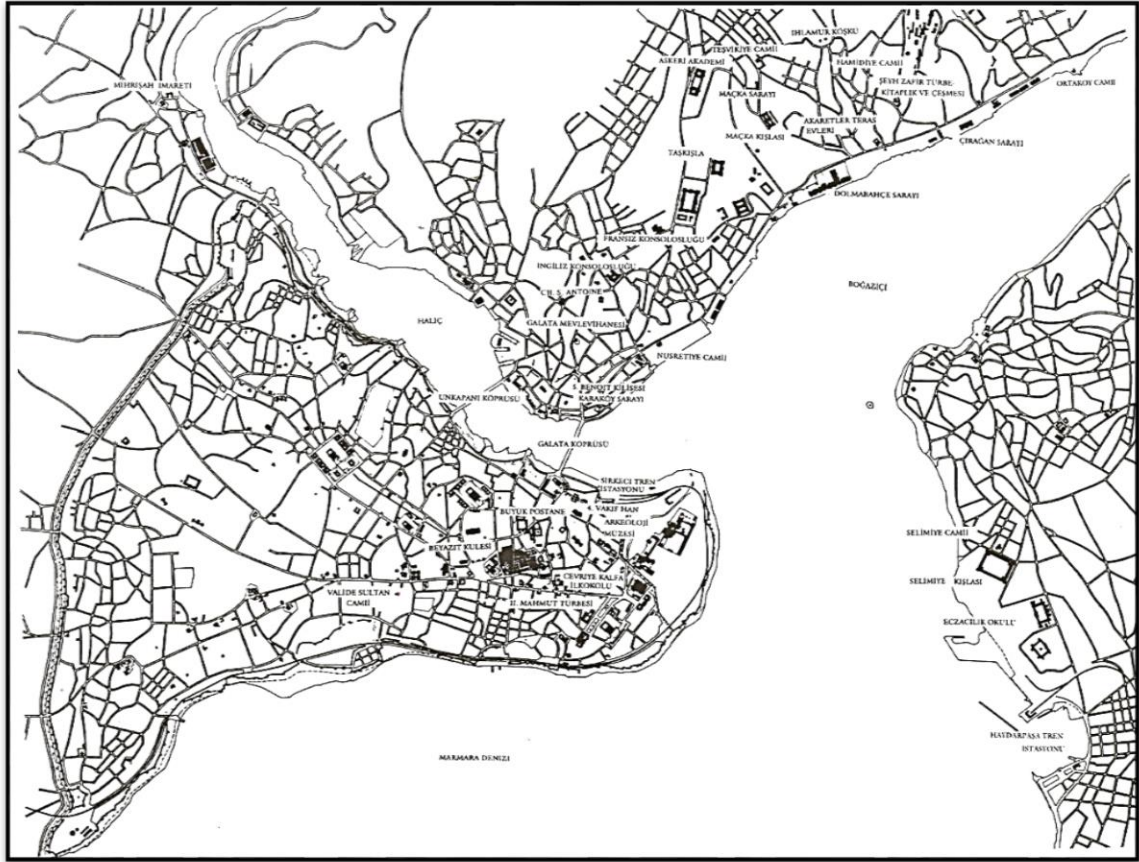
Ancak kent dokusunun önemli bir kısmında uygulanan bu yeni faaliyetler; kültürel kimlikte bütünselliğin yitirilmesine, Batılı izlerin keskin çizgiler ile belirlenmesine yanı sıra Tarihi Yarımada'ya ait kentsel yapının da değişimine, bunun bir sonucu olan yamalı ya da eklektik olarak adlandırılan ve eski geleneklerdeki toplumsal kalıpları zayıflatan bir düzen oluşumuna neden olmuşlar ve dönemin sonlanmasına şahitlik etmişlerdir (Çelik, 2016).

4.1.9 Cumhuriyet Dönemi

1923 yılında Cumhuriyet'in ilan edilmesi ve **Türkiye Cumhuriyeti**'nin kurulması ile Osmanlı Dönemi sona ermiştir. Bunu sonucu olarak da önceki dönemlerde kentin ana gelişim alanı olan **İstanbul, Tarihi Yarımada** bu işlevini kaybetmiştir. Bu sıfatının devredilmesi ile kentin devlete bağlı yapılarında işlevsel kayıplar ve nüfusunda azalmalar görülmüştür. Kenti niteleyen, kente simgesel anlam katan, ayrıcalık ve sosyal altyapı oluşturan hafıza mekânları müze haline getirilerek İstanbul, Tarihi Yarımada'ya çekicilik kazandırılmıştır. Bu dönemde her ne kadar kentin nüfusunda azalmalar olsa da, uluslararası bir liman ve ticaretin odağı olmasından dolayı İstanbul, Tarihi Yarımada ülkenin en kalabalık yeri olarak nitelendirilmiştir. Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren Tarihi Yarımada, İstanbul için uygulanacak her türlü yapısal faaliyete dahil olmuş, uzmanların yardımı ile uyumlu, sağlıklı bir alan yaratmak amacı ile yeni imar planları ortaya konmuştur. Bu kapsamda oluşturulan imar planları ile İstanbul, Tarihi Yarımada tarihi silüetinin, doğal ve sosyal yapısının korunması ve hafıza mekânı niteliği taşıyan yeni yapısal oluşumların gerçekleştirilmesi hedeflenmiştir (İstanbul Tarihi Alanları Alan Başkanlığı, 2018).

1950’li yıllara gelindiğinde İstanbul, Tarihi Yarımada doğu-batı yönünde gelişen, konut, ticaret ve sanayi gibi işlevleri barındıran bir konuma gelmiştir. Bu dönem ile İstanbul, Tarihi Yarımada’nın bedesten yapısındaki çarşıları, liman yakınındaki pazarları farklılaşmış, daha çağdaş bir duruma getirilmişlerdir. Kentin merkezi büyümüş, işlevsel olarak çeşitlendirilmiş ve gelenekselden farklı, Osmanlı Dönemi’nden kalma bankalar, iş hanları, sigorta şirketleri, devlet daireleri ortaya çıkmıştır. Üretilen imar planları ile araba, vapur, tramvay, banliyö trenleri gibi mevcut ulaşım biçimi niteliksel olarak farklılaştırılmıştır. Bu gelişmelere bağlı olarak, toplumsal sınıflar ortaya çıkmış ve toplum içindeki örgütlenme biçimi tabakalaşmaya yol açarak millet esas alınarak yapılan sınıflamaya bir de ekonomik olarak sınıflama getirmiştir (Yollu, 2006).

Bu dönem, hafıza mekânları ile Türk milli üslubunun yaratıldığı yeni bir süreci de nitelendirmektedir. Öncelikle, Tarihi Yarımada’nın Eminönü Bölgesi olarak adlandırılan yerde inşa edilen *Sirkeci Garı*, *Vakıf Han* ve *Büyük Postane* yapıları buldukları bölgenin karakterinde belirleyici olmuştur (Şekil 4.41) (Sözen, 1984).

Şekil 4.41 Kuban’a (1998) göre, Cumhuriyet Dönemi’nde İstanbul, Tarihi Yarımada’nın gelişimi (Yollu, 2006)

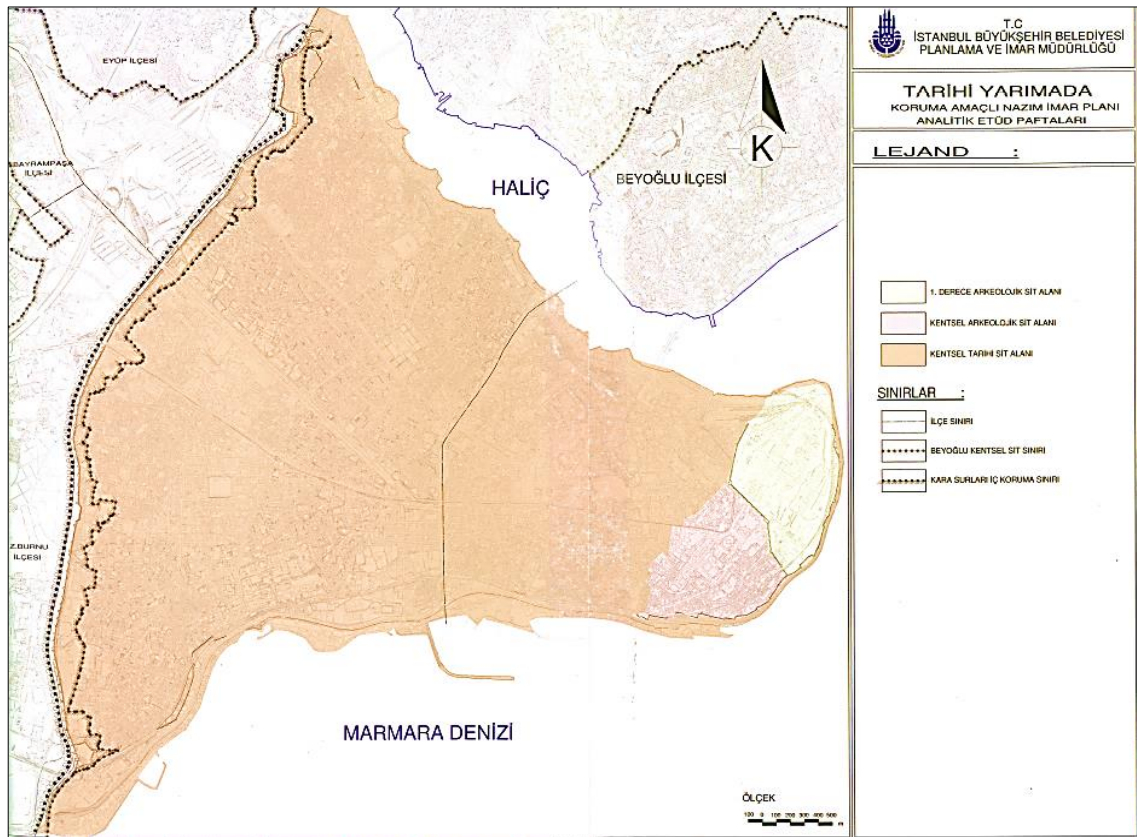
Sultanahmet Külliyesi ve çevresi, Arkeolojik Alan olarak benimsenmiş ve bu doğrultuda geliştirilmesi uygun görülmüştür. Uzun yıllar farklı işlevler ile anılan At Meydanı (hipodrom), çevresine yapılması düşünülen kamusal yapılar ile bir Cumhuriyet Meydanı olarak tasarlanmış, diğer meydan niteliğindeki alanların da yeniden düzenlenmesi gerektiği plan üzerinde vurgulanmıştır. Plan üzerinde özellikle belirtilen Eminönü Meydanı ise genişletilerek, çevresinde bulunan Yeni Camii'nin sivil yapılardan uzaklaştırılması hedeflenmiştir. Tarihi Yarımada tarihinde önemli bir yeri olan Sarayburnu, plan doğrultusunda yük taşımacılığının geçiş bölgesi olma durumundan arındırılmış ve burada Gülhane Parkı'nın oluşturulması gereklilik olarak görülmüştür. Ayrıca deniz ve kara ticareti için önemli bir mekân olan Tarihi Yarımada'da, plan ilkeleri bağlamında Yenikapı'da büyük ölçekli bir liman yapılması önerilerek alanın uluslararası geçerliliğini koruması sağlanmıştır. Planda, Haliç Körfezi ile Marmara Denizi arasında yer alan Kara Surları'nın bitkisel elemanlar ile oluşturulan bant ile çevrelenmesi gerekliliği vurgulanmıştır. Bu planın yalnızca belirli bir kısmı uygulamaya konmuştur. Hızlı nüfus artışı, göç ve şehirleşme gibi etkenler nedeni ile Prost Planı, Tarihi Yarımada için yetersiz kalmıştır. Tarihi Yarımada'ya dair imar faaliyetleri Prost Planı'na çok bağlı kalınmadan devam etmiştir. Tarihi kent dokusu dikkate alınmadan hızlı nüfus artışı çok katlı betonarme yapılar ile kontrol altına alınmak istenmiş ancak birçok tahribat ve yıkım ile istenmeyen sonuçlar elde edilmiştir. Yapısal eklemelere rağmen, Tarihi Yarımada tarihi için önem taşıyan birçok hafıza mekânı ya tümüyle yok edilmiş ya da fiziksel veya duyumsal boyutlarında kayıplar olmuştur ve Tarihi Yarımada genelinde, tarihi, sosyal ve kültürel dokuda tahribatlar oluşmuştur (İstanbul Tarihi Alanları Alan Başkanlığı, 2018).

Süreç içinde üretime bağlı olarak gelişen sanayi, Tarihi Yarımada'daki nüfus artışını tetiklemiş ve büyük göçlere neden olmuştur. Alana yapılan göç ve konut varlığı özellikle Süleymaniye Külliyesi çevresinde gelişme göstermiş ancak geleneksel ahşap dokudaki konutlara dair işlevselden çok kullanıcı kitlesindeki değişim dikkat çekmiştir. Kullanıcı kitlesindeki değişim, alanı olumsuz yönde etkilemiş ve köhneleşmeye neden olmuştur (İstanbul Tarihi Alanları Alan Başkanlığı, 2018).

20. Yüzyıl'ın sonlarına doğru taşıt trafiği ve otomobil sayısının nüfusa bağlı olarak artış göstermesi yanında tarihi doku içinde yer alan dar sokakların taşıma kapasitesinin yeterli olmaması, Tarihi Yarımada'nın tarihi yollarının, yeşil bahçeli dokusunun ve bostanlarının

yapısal faaliyetlere açılması gibi sonuçlar doğurmuştur. Ancak bu yol genişletme ya da yeni yol açma çalışmaları, birçok arkeolojik kalıntıların ortaya çıkmasını da sağlamıştır (İstanbul Tarihi Alanları Alan Başkanlığı, 2018).

Tarihi Yarımada barındırdığı tarihsel altyapı ve merkez konumu ile bugün de sanayi fonksiyonları, ticaret, eğitim ve kamu hizmetleri alanlarında öncüdür. Alanın tarihi, sosyal ve kültürel dokusunun korunarak sonraki dönemlere aktarılması adına çeşitli koruma politikaları geliştirilmiş ve 1995 yılında farklı statülerde tariflenerek bütüncül biçimde sit alanı olarak ilan edilmiştir. Bu durum hem geçmişin ve geçmişe yönelik hafızaların korunması hem de kültürel dokunun ve kimlik olgusunun sağlamlaştırılması açısından gerekli görülmüştür (İstanbul Tarihi Alanları Alan Başkanlığı, İstanbul Tarihi Yarımada Yönetim Planı, 2018) (Şekil 4.43).

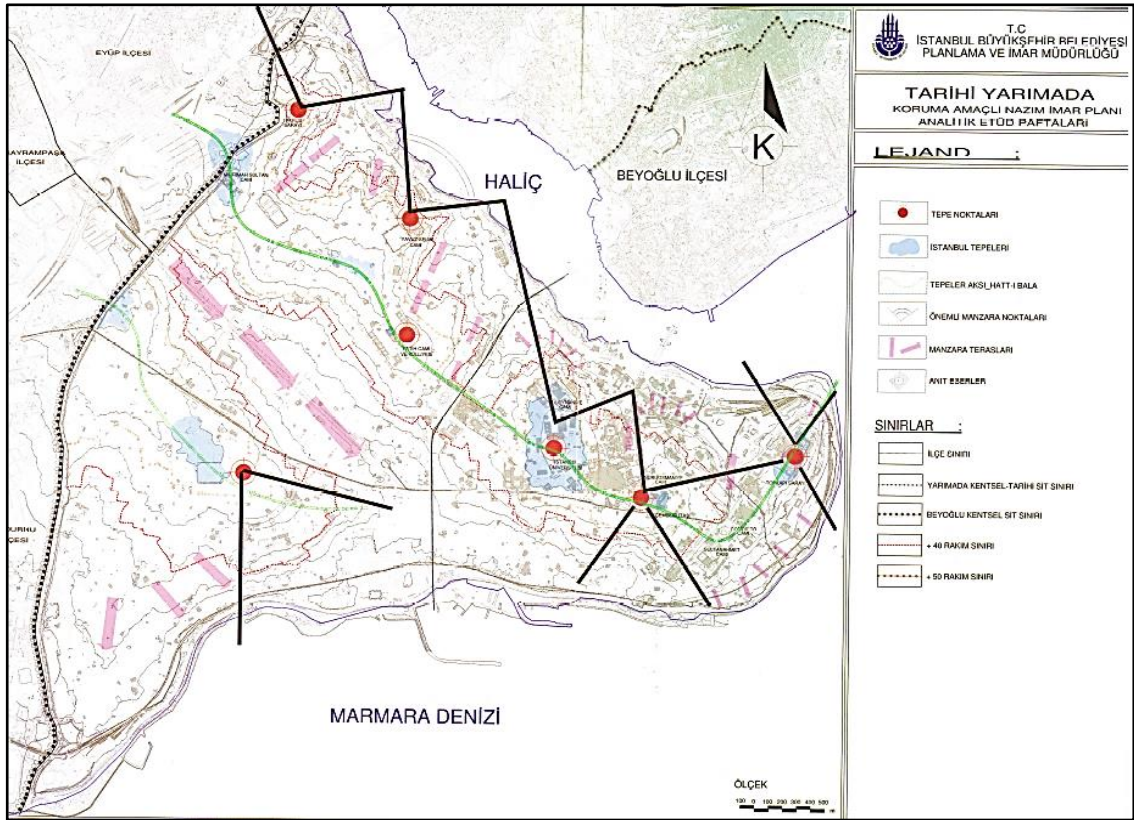
Şekil 4.43 1995 yılında Tarihi Yarımada'ya ait sit bölgenin haritası (İstanbul Büyükşehir Belediyesi, 2003)

Çizelge 4.3 İstanbul, Tarihi Yarımada gelişim dönemleri ve barındırdığı hafıza mekânları

Tarih Öncesi Dönemler	Neolitik Dönem ile başlayan bu süreçte ilk hafıza mekânı örnekleri dönemsel yapım tekniğini yansıtan basit biçimli kulübelere den oluşmaktadır. Kalkolitik ve Demir Çağ' da ise, insan yüzü bezemeli çömlek ve fibula adındaki çatal iğne gibi daha çok kültürel nitelikli oluşumlar dikkat çekmektedir.
Arkaik Dönem	Sosyal-toplumsal ve sanatsal yaşamın tasvir edildiği heykel gibi anıtsal nitelikli oluşumlar görülmektedir.
Klasik Dönem	Sosyal yaşamı betimleyen, özellikle dönemin sosyo-kültürel dokusunu anlatan kölelik yapısının natüralist ve dinamik figürler ile anlatıldığı kültürel oluşumları kapsamaktadır.
Helenistik Dönem	Klasik Dönem'in devamı niteliğinde oluşumlar görülmektedir. Özellikle geleneksel yapım tekniklerine, yöreye özgü malzemeler eklenmesi yolu ile ortaya konan kültürel oluşumlar gözlemlenmektedir.
Roma Dönemi	Haliç Körfezi, stadyum, Akropolis ve doğusunda konumlanan tiyatrolar , iki ana meydan , surlar, kuleler, limanlar, hamamlar, tapınaklar/kutsal alanlar , iki başlı Satyros Heykeli , mezar stelleri, lahitler, Athena Başı, Medusa Başı, sivil mimariler ile yapımına başlanan ancak ekonomik nedenler ile tamamlanamayan Zeuksippos Hamamı ve hipodrom dönemi vurgulayan hafıza mekânlarıdır.
Geç Roma Dönemi	Yapımı yarım kalan Zeuksippos Hamamı ve hipodrom tamamlanmıştır. Ayasofya ilk kez bu dönem inşa edilmiş ancak çıkan ayaklanmalarda yıkılmıştır. Million Anıtı, Aya İrini Kilisesi, Büyük Saray ve Burmali (Yılanlı) Sütun bu dönemi niteleyen hafıza mekânlarıdır. Ayrıca, bu dönemde Theodosius Limanı temelleri atılmış, Nekropolis sur dışına taşınmıştır.
Bizans Dönemi	Ayasofya Meydanı, hipodrom ve Zeuksippos Hamamı önemini korumuştur. 7 tepeye bağlı 7 meydan, limanlar, çeşmeler, saraylar, surlar, su kemerleri, kilise, şapel ve bazilika gibi dini yapılar ile İstanbul Kara Surları, Theodosius Üniversitesi, Forum Constantinus, Çemberlitaş, Ayasofya, Küçük Ayasofya ve Örme Sütun dönemin önemli hafıza mekânlarıdır.
Osmanlı Dönemi	Daha çok dini işlevli hafıza mekânları ve külliyeye oluşumları dikkat çekmektedir. Ayasofya ve 17 kilise yapısı camiye dönüştürülmüş değişen inanç sisteminin temsili olan yeni cami yapıları da eklenmiştir. Kapalıçarşı, Topkapı Sarayı, Süleymaniye Külliyesi, Sultanahmet Külliyesi, Nuruosmaniye Camii, III. Ahmet Çeşmesi, Alman Çeşmesi ve geleneksel konutlar dönemi niteleyen hafıza mekânlarıdır.
Cumhuriyet Dönemi	Ana gelişim alanı olma özelliğini yitirmiştir. Barındırdığı hafıza mekânları müze ye dönüştürülmüştür. Sivil mimari örnekleri artarak hafıza mekânları çevresinde yoğunlaşmıştır. Yeni yerleşim planları ile kent daha düzenli hale getirilmiş, 1995 yılında bütüncül olarak sit alanı olmuştur.

4.2 Doğal Yapı

İstanbul, Tarihi Yarımada temelde iki önemli doğal değeri ile dikkat çekmektedir. Bunlardan ilki, Marmara Denizi, İstanbul Boğazı ve Haliç ile çevrelenen yarımada yapısı olmaktadır. Alanın yarımada yapısı, adından da gelen coğrafi konumu ve biçimsel özellikleri, çeşitli silüetler ortaya çıkarmakta ve farklı biçimlerde algılanmasını sağlamaktadır. İstanbul, Tarihi Yarımada'nın temel doğal değerlerinden diğeri ise, yarımada niteliğinden gelen su ve kara bağlantısı kurabilen ve alanın karakterini çeşitlendirip zenginleştiren topografik özelliğidir. Ayrıca, sahip olduğu yedi tepesi, yamaçları ve vadilerden meydana gelen topografik özellikleri ile karakteristik yapısını ve mevcut silüetini ortaya koymaktadır. Alanda ruh bulmuş her toplum, İstanbul, Tarihi Yarımada'nın topografik özelliklerinden hemen her dönem yararlanmış ve kültürel kimliği oluşturan hafıza mekânlarını bu topografya doğrultusunda biçimlendirmiştir. Topografya esas alınarak oluşturulan anıtsal yapılar ile vurgulanan İstanbul, Tarihi Yarımada tepeleri, alanı niteleyen hafıza mekânları ile sembolik hale getirilmiştir (İstanbul Tarihi Alanları Alan Başkanlığı, 2018) (Şekil 4.44).

Şekil 4.44 Tarihi Yarımada topografyasını gösteren analitik etüd paftası (İstanbul Büyükşehir Belediyesi, 2003)

barınan mahallelerde, sosyal yapılaşmanın daha az sayıda olduğu belirlenmektedir (İstanbul Tarihi Alanları Alan Başkanlığı, 2018).

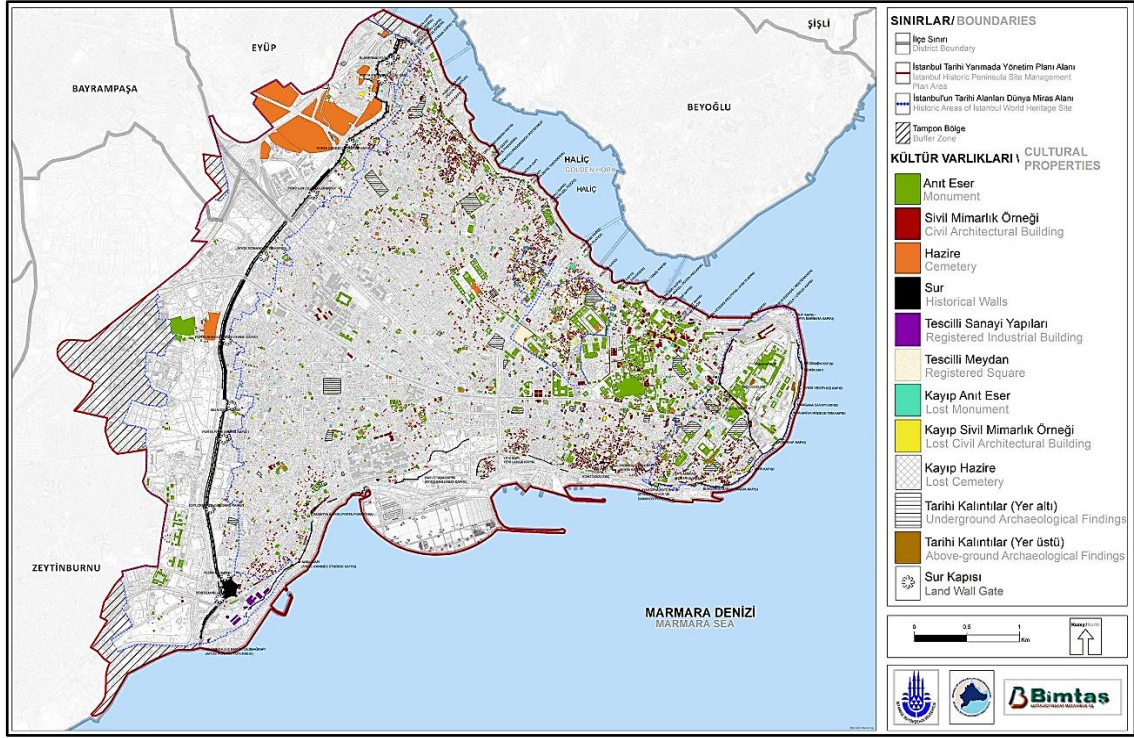
İstanbul, Tarihi Yarımada'nın bulunduğu Fatih İlçesi mahalle düzeyinde incelendiğinde, 20. Yüzyıl'ın sonlarından itibaren Doğu Anadolu Bölgesi'nden çok sayıda göç alması ile hemen her mahallede nüfus artışı olduğu belirlenmektedir. Yerleşimin yoğun olduğu doku bu yıllarda alanın merkezinden uzaklaşarak daha çok Kara Surları'na yakın bölgelerde sık biçimde görülmektedir. Alanın yerleşim tarihine bakıldığında, tarihi dokunun temsilcileri olan hafıza mekânları belli bir süre konut dokusu ile iç içe algılanmıştır. Ancak yapılan imar planları ve kentsel düzenlemeler ile bu hafıza mekânlarının mevcut yapısı yanında önemini de korumak ve alansal odak niteliğini daha net vurgulamak adına, sivil mimari ile geleneğin taşıyıcısı hafıza mekânları birbirinden ayrı konumlandırılarak soyut biçimdeki izole görünümü kazandırılmıştır. Ayrıca İstanbul, Tarihi Yarımada'nın yoğun biçimde yerleşim yeri tercih nedeni olması, merkez konumu, kolay ulaşımı ve korunaklı yapısından kaynaklanmaktadır (İstanbul Tarihi Alanları Alan Başkanlığı, 2018).

4.4 İstanbul, Tarihi Yarımada'da Yer Alan Hafıza Mekânlarının Kent Kimliği Üzerine Etkilerinin Değerlendirilmesi

İstanbul, Balkan Yarımadası ve Anadolu arasındaki geçişi sağlayan stratejik konumu ile bu topraklarda yaşam bulmuş farklı uygarlık ve uluslara ait farklı dini ve kültürel dokuları bugün de bünyesinde barındıran, tarihin hemen her döneminde birçok uygarlığın merkezi olması nedeni ile zengin kültürel mirasa sahip, etnik ve kültürel çeşitlilikten kaynaklanan iç içe geçmiş yaşamın sürekliliğinin temsilcisi, aynı zamanda uyumlu birlikteliğin niteleyicisi olarak kozmopolit bir yerleşim alanıdır (Günaçan ve Erdoğan, 2018).

İstanbul'un kuzeyde Haliç, doğuda İstanbul Boğazı ve güneyde Marmara Denizi ile sınırlanmış bölümü **Tarihi Yarımada** olarak nitelendirilmektedir. İstanbul, Tarihi Yarımada'nın yerleşimsel gelişimi tarih öncesi dönemde başlamış; Roma, Bizans ve Osmanlı dönemlerindeki idari merkez konumundan sonra Türkiye Cumhuriyeti sınırlarında bugüne ulaşmıştır. Yanı sıra İstanbul, Tarihi Yarımada, farklı dönemlerdeki kentsel ve sosyo-kültürel oluşumların birbirlerine bıraktıkları kültürel miras ile çağdaş dönem kültürü doğrultusunda biçimlenmiştir. Dolayısı ile tarihin izleri İstanbul, Tarihi

Yarımada'da çok katmanlı olarak izlenebilmektedir. İstanbul, Tarihi Yarımada ve çevresinde yer alan, çok katmanlı, soyut ve somut yapıları barındıran hafıza mekânları, içinde buldukları kentsel, arkeolojik ve tarihi sit alanları ile karmaşık sit kategorisinde değerlendirilen önemli bir alanlar ve mekânlar bütünüdür (Günaçan ve Erdoğan, 2018) (Şekil 4.46).

Şekil 4.46 Farklı işlevlerdeki hafıza mekânlarının İstanbul, Tarihi Yarımada üzerindeki konumları (İstanbul Tarihi Alanları Alan Başkanlığı, 2019g)

Suriçi olarak da nitelendirilen İstanbul, Tarihi Yarımada, sahip olduğu zengin tarihi dokusu, mimari yapısı, kültürel çeşitliliği tarifleyen özgün hafıza mekânları ile 1985 yılında UNESCO tarafından dünya mirası listesine dâhil edilerek koruma altına alınmış, İstanbul I Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu kararı ile 1995 yılında Sultanahmet Arkeolojik Parkı, Süleymaniye Camii ve Çevresi, Zeyrek Camii ve Çevresi ve İstanbul Kara Surları olarak dört bölgede sınıflandırılmış ve sit alanı ilan edilmiştir. Bu dört bölge; Süleymaniye Camii ve Külliyesi, Şehzade Camii ve Külliyesi, Zeyrek Camii, Sokullu Mehmet Paşa Camii ve Külliyesi, Sultanahmet Camii, Vefa Camii, Kalenderhane Camii, Topkapı Sarayı, Tekfur Sarayı, Ayasofya, Aya İrini, İstanbul Arkeoloji Müzeleri, Kariye Müzesi, Sultanahmet Meydanı, Yerebatan Sarnıcı, Milion Anıtı, Alman Çeşmesi, III. Ahmet Çeşmesi, Haseki Hürrem Sultan Hamamı, Çinili

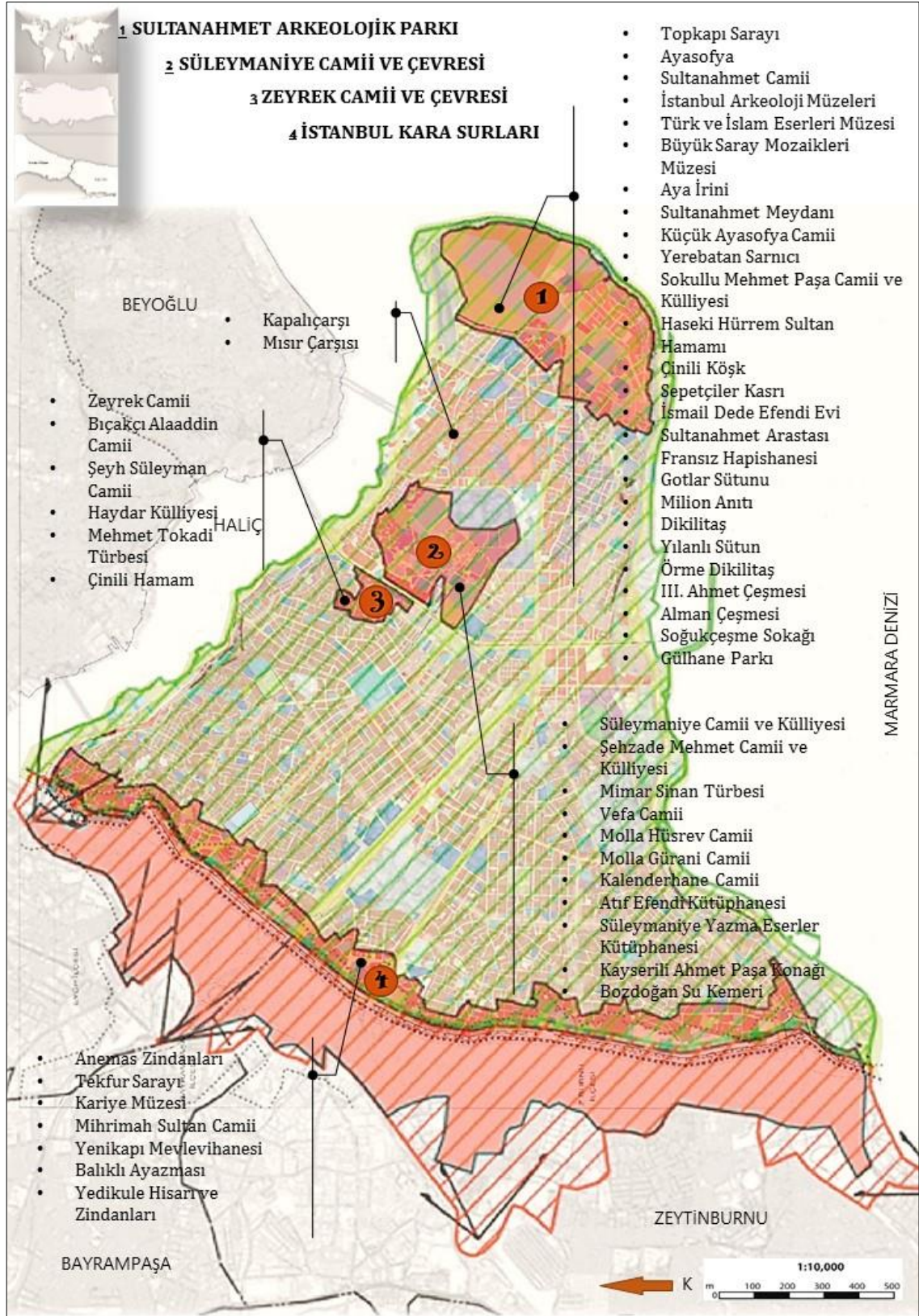
Hamam, Bozdoğan Su Kemerı, Sultanahmet Arastası, Soğukçeşme Sokağı, Gülhane Parkı, kütüphaneler, geleneksel konutlar ve zindanlar gibi farklı işlevlere ve hikâyelere sahip birçok hafıza mekânlarından oluşmaktadır. Dolayısı ile alan, 1995 yılında arkeolojik, kentsel arkeolojik, kentsel ve tarihi olmak üzere sit alanı olarak karmaşık sit kategorisinde bütünü ile koruma altına alınmış farklı uygarlıkların katmanlaştığı önemli bir kent parçasıdır (Günaçan ve Erdoğan, 2018) (Şekil 4.47).

Mekânın hafızası, gerek küresel gerek yerel ölçekte aynılışmaya karşı etkili bir çözümdür. Bu mekânlar hafızanın belirginleşip yerleştiği odaklardır. Süreklilik duygusunun kökü mekânlarda oluşmaktadır ve hafıza ortamları yerini hafıza mekânlarına bırakmaktadır. Mekân duygusu; algılama kapasitesine, farkındalık düzeyine, zamansal özelliklere bağlı olarak biçimlenmektedir. Böylece mekân, nesnel öğelerin öznel öğeler tarafından yönlendirilmesi sonucunda oluşmaktadır (Günaçan ve Erdoğan, 2018).

Hafıza mekânları genel olarak irdelendiğinde özellikle fiziksel ancak, duyumsal ve zihinsel özelliği de olan alanlarda etkili olmakta; bu olgu da mekân hafızalarının anlaşılmasını kolaylaştırmaktadır (Günaçan ve Erdoğan, 2018).

Fiziksel alanlar, kişiselleşebilen/kşiselleştirilebilen öğeleri bünyesinde barındıran imgeler ile görülebilen, kokusu, dokusu, tadı ile hissedilebilen, sesi ile duyulabilen alanlardır. Ancak zaman süzgecinden geçirilen duygu ve deneyimler ile kavranabilen alanlardır. Bu alanlar, bellekte depo edilen bilginin somutlaştırılmış biçimi ile ortaya çıkmaktadır. Müze, anıt, saray/köşk, dini yapı, arasta/bedesten (çarşı), su yapısı, kütüphane ve zindan gibi mekânlar bu kapsamdaki hafıza ile ilgili fiziksel alanlardan bazılarını oluşturmaktadırlar (Günaçan ve Erdoğan, 2018).

Duyumsal/Zihinsel Alanlar, algılamayı etkileyen değişkenler sürecinde oluşmaktadır. Bu alanlarda algılanan önceden bilinene dayanmakta ve beyinde taşınan zihinsel bir harita olarak anlamlandırılmaktadır (Gezer, 2012). Meydanlar, sokaklar, parklar ve geleneksel konutlar fiziksel boyutunun yanında, duyumsal/zihinsel boyutu da olan alanların yaratılmasında ve geliştirilmesinde büyük rol oynamaktadırlar (Günaçan ve Erdoğan, 2018).

Şekil 4.47 İstanbul, Tarihi Yarımada ve UNESCO Dünya Mirası Listesi'nde bulunan hafıza mekânları (İstanbul Tarihi Alanları Alan Başkanlığı, 2019h)

Bu kapsamda sistematik bir değerlendirme gerçekleştirilebilmesi amacı ile UNESCO Dünya Kültür Mirası Listesi'nde yer alan İstanbul, Tarihi Yarımada taşınmaz kültür varlıkları hafıza mekânları olarak değerlendirilmiştir.

4.4.1 Külliye

Hafıza mekânları kapsamında külliye olarak, farklı işlevlere hizmet eden birçok yapı grubunun bulunduğu, Süleymaniye Camii ve Külliyesi, Şehzade Mehmet Camii ve Külliyesi, Sokullu Mehmet Paşa Camii ve Külliyesi ve Haydar Külliyesi değerlendirilmiştir.

•Süleymaniye Camii ve Külliyesi

1550-1557 yılları arasında Mimar Sinan tarafından Kanuni Sultan Süleyman adına yapılmış bir hafıza mekânıdır. Mimar Sinan'ın kalfalık eser olan cami ve külliye bünyesinde yer alan tüm anıtsal yapılar Anadolu ve Osmanlı kültürü ile ilgili önemli hafıza mekânları içermektedir. Özellikle Klasik Osmanlı Dönemi yapı kültürü, mimari özellikleri ve bir padişah ile ilgili olması, sembolik ve dini niteliği, önemli bir mimarın ekolünü yansıması kapsamında eşsiz bir hafıza mekânı olarak nitelendirilmektedir (Günaçan ve Erdoğan, 2018) (Şekil 4.48).

Şekil 4.48 Süleymaniye Camii avlusu ve külliye yapısının genel görünümü (Gülcan, 2015)

•Şehzade Mehmet Camii ve Külliyesi

Şehzade Mehmet Camii, 1544-1548 yılları arasında inşa edilmiş olup; medrese, imaret, kervansaray gibi farklı hafıza mekânlarının yer aldığı bir külliye içinde yer almaktadır. Dönemin önemli ve en etkileyici yapı öğelerinden olan çini bezemeleri, Klasik Osmanlı Dönemi yapı özellikleri, dini niteliği, sembolik kimliği, mimari tarzı, soyut değerleri, bir Osmanlı şehzadesi ile ilgili olması kapsamında özgün bir hafıza mekânıdır (Günaçan ve Erdoğan, 2018) (Şekil 4.49).

Şekil 4.49 Şehzade Mehmet Camii ve Külliyesi genel görünümü ve taç kapısı (Sezer ve Özyalçiner, 2010)

•Sokullu Mehmet Paşa Camii ve Külliyesi

1557 tarihli Mimar Sinan yapısıdır. Osmanlı sadrazamı Sokullu Mehmet Paşa adına yaptırılmıştır. Osmanlı dönemi yapı kültürünü, Mimar Sinan'ın üslup ve sanatını anlatan özgün niteliği ve sembolik değeri ile önem taşıyan bir hafıza mekânıdır (Günaçan ve Erdoğan, 2018) (Şekil 4.50).

Şekil 4.50 Sokullu Mehmet Paşa Camii ve Külliyesi genel görünümü ile iç mekanda kubbeye kadar aralıksız işlenmiş çini bezemeleri (Tanman, 2009)

•Haydar Külliyesi

Klasik Osmanlı Dönemi yapılarından olan Haydar Külliyesi, mescit, çeşme, çifte hamam ve medrese oluşumları ile dönemin yapım tekniğini ve mimari üslubunu özgün biçimde yansıtan çok katmanlı hafıza mekânları arasında bulunmaktadır. Külliye ait farklı yapılardan bugün yalnızca medrese somut biçimde görülebilmektedir. Ayrıca yapı, dönemin süsleme anlayışını ve her yapısal öğede olduğu gibi gösteriş arayışını dikkat çekici biçimde ortaya koymaktadır (Şekil 4.51).

Şekil 4.51 Haydar Külliyesi genel görünümü (Fatih Belediyesi, 2019a)

4.4.2 Dini yapılar

Hafıza mekânları kapsamında dini yapılar; cami ve kilise yapıları olarak iki kategoride değerlendirilmiştir.

4.4.2.1 Camiler

Hafıza mekânları kapsamında cami yapıları olarak; Sultanahmet Camii, Vefa Camii, Molla Hüsrev Camii, Molla Gürani Camii, Kalenderhane Camii, Mihrimah Sultan Camii, Bıçakçı Alaaddin Camii ve Şeyh Süleyman Camii değerlendirilmiştir.

•Sultanahmet Camii

Klasik Osmanlı Dönemi'ne ait, özgün bir dini eser olan Sultanahmet Camii, başlarda külliye olarak inşa edilmiş ancak cami yapısı ile sembolik duruma gelmiştir. Bu yapı dönemsel ve yönetsel değişimin yanında inanç sistemindeki farklılığa da vurgu yapmak amacıyla inşa edilmiştir. Ayasofya'ya bir tepki niteliğinde oluşturulan bu yapı, Osmanlı Dönemi'nde oluşturulan dini yapılar arasında altı minaresi olan tek cami olup, simgesel niteliği ile sembolik işlev kazanmıştır. Yanı sıra yapımında kullanılan çeşitli çinilerin mavi rengi nedeni ile Batılı ülkeler tarafından Mavi Camii olarak da bilinen Sultanahmet Camii, dini işlevini ve dönemsel niteliklerini bugün dahi koruyan, bulunduğu alan için simgesel ve anıtsal değer taşıyan bir hafıza mekânı olarak kabul edilmektedir (Şekil 4.52).

Şekil 4.52 Sultanahmet Camii, genel ve iç mekân görünümü ile hünkar mahfili duvarlarında bulunan çini örnekleri (Şahin, 2019)

•Vefa Camii

Klasik Osmanlı Dönemi yapılarından olan ve sultan camileri arasında bulunan Vefa Camii, dönemin benimsenen Barok mimari üslubunun önemli örnekleri arasında yer almaktadır. Uhrevi ve duyumsal boyutu ile İstanbul, Tarihi Yarımada'nın önemli dini

yapılarından biri olarak kabul edilen, Eyüp Sultan Camii ile eşdeğer görülen ve Recai Mehmet Efendi adındaki sıbyan mektebi gibi farklı işlevli yapıları ile külliye biçimli tasarlanan bir hafıza mekânıdır (Şekil 4.53).

Şekil 4.53 Türbesi ve iç mekânı ile Vefa Camii genel görünümü (Fatih Belediyesi, 2017)

•Molla Hüsrev Camii

Mescit olarak inşa edilen ve daha sonra camiye dönüştürülen Molla Hüsrev Camii, Klasik Osmanlı Dönemi inanç sistemini, plan ve ahşap yapım tekniğini yansıtmakta ve geleneksel konut dokusu ile bütünlük yaratmaktadır. Ayrıca iç mekândaki özgün tasarımlar ve farklı minare yapısı ile eşsizliğini ortaya koymaktadır. Sofular Camii olarak da adlandırılan bu hafıza mekânı, bugün yerin altında kalmış olan, öncesinde mescit yanında konumlanan ve kentin en eski çeşmeleri arasında bulunan çeşmesi ile dikkat çekmekte ve önem kazanmaktadır. Geçirdiği birçok onarıma rağmen ayrıcalıklı yapısını bugün dahi sürdürmektedir (Şekil 4.54).

Şekil 4.54 Molla Hüsrev Camii giriş kapısı, konumu ve genel görünümü (Cambaz, 2019)

•Molla Gürani Camii

Roma Dönemi'nde kilise olarak inşa edilip yıkıldıktan sonra, Bizans Dönemi'nde de bir kilise yapısı olarak yeniden inşa edilen Molla Gürani, sonraki dönemlerde değişen dini yapıya bağlı olarak camiye dönüştürülmüştür. Üç farklı dönemi ve iki ayrı inanç sistemini

yaşayan yapı, Osmanlı Dönemi mimari yapım tekniğinde, yivli tuğlalı minaresi ile bugüne ulaşan tek örnek olma özelliği ile önem kazanmış bir hafıza mekânıdır. Molla Gürani Camii, yapıldığı döneme ait haç planlı yapısı, cephe bezemeleri, geleneksel yapım tekniği, farklı dönemsel özellikleri birarada sergileyen yapısı ile kültürel çeşitlilik ve kaynaşmanın en güzel örnekleri arasında bulunmaktadır (Şekil 4.55).

Şekil 4.55 Molla Gürani Camii genel görünümü ile yivli tuğlalı minaresi, cephe bezemeleri ve Bizans Dönemi mezar taşı (İstanbul Tarihi Alanları Alan Başkanlığı, 2019i)

•Kalenderhane Camii

Yapım biçimi olarak diğer hafıza mekânlarından oldukça farklı bir oluşum geçiren Kalenderhane Camii, Roma Dönemi'nin kilise yapısı olup, daha eski dönemlerde yapılmış bir hamam yapısı üzerine konumlandırılmıştır. Osmanlı Dönemi ile kiliseden camiye dönüştürülen bu hafıza mekânı, bugünkü görünümüne inşasından yaklaşık altı yüzyıl kadar sonra ulaşmıştır. Oluşumunda kullanılan teknik ve döneme ait yapı malzemeleri ile yapıya özgünlük katan mozaik ve freskler, camiye eşsiz bir hafıza mekânı niteliği kazandırmaktadırlar (Şekil 4.56).

Şekil 4.56 Kalenderhane Camii genel görünümü ile giriş kapısı ve iç mekânı (Eyice, 2001)

•Mihrimah Sultan Camii

Klasik Osmanlı Dönemi'nin sembolik ismi Mimar Sinan tarafından, dönemsel bir yapı özelliği olan külliye biçiminde Edirnekapı'da inşa edilen yapı, çok katmanlı, özgün, her bir detayı ile dönemin sanat anlayışını betimleyici nitelikte ve dini işlevli bir hafıza mekânıdır. Aynı adla, kentin iki farklı semtinde, iki farklı hafıza mekânı olarak inşa edilen cami, Güneş ile Ay'ın doğuş ve batışlarının gözlemlenebilmesi için özel olarak planlanmış, bu yolla duyumsallık ön plana çıkarılmıştır. Caminin yapım dönemi dikkate alındığında, özellikle dini anlamda görkem etkisi yanında yapımını üstlenen Mimar Sinan etkileri caminin her bir çizgisinde ve duyumsal boyutunda farkedilmektedir. Bu durum camiyi; enerjisi, efsanesi, yapım tekniği, ait olduğu dönemi soyut ve somut olarak yansıtması açısından önemli bir hafıza mekânıdır (Şekil 4.57).

Şekil 4.57 Edirnekapı, Mihrimah Sultan Camii genel görünümü, iç mekân detayları ve avlusu (Çelebi, 2017)

•Bıçakçı Alaaddin Camii

Sofular Camii olarak da adlandırılan ve Klasik Osmanlı Dönemi'nde mescit ve tekke amaçlı inşa edilen Bıçakçı Alaaddin Camii, zaman içinde tekkelerin kapatılması ile camiye dönüştürülmüştür. Dönemsel değişimlerin somut olarak hissedildiği, özgün minaresi ile benzerlerinden ayrılan, ancak tipik Osmanlı mimari özelliklerinin gözlemlendiği bir hafıza mekânıdır. Yanı sıra cami, bahçesinde ölçeksel olarak oldukça büyük hacimli bir tatlı su kaynağı bulunan özgün ve simgesel nitelikli, ender rastlanılan hafıza mekânları arasında yer almaktadır (Şekil 4.58).

Şekil 4.58 Bıçakçı Alaaddin Camii minaresi, avlusundaki tatlı su kaynağı ve genel görünümü (Cambaz, 2010a)

•Şeyh Süleyman Camii

Bizans Dönemi tarihi ve mimari dokusunun tipik bir örneği olan Şeyh Süleyman Camii, dönemin özgün yapım tekniği ve malzemeleri kullanılarak kilise yapısı olarak inşa edilmiş sonradan camiye dönüştürülmüş hafıza mekânları arasında bulunmaktadır. Farklı inanç sistemlerine hizmet eden cami, bulunduğu döneme ait enerji ve özellikleri bünyesinde barındıran, efsaneleri, mimari dokusu ve yapım tekniği ile özgün planlı çok katmanlı bir hafıza mekânıdır (Şekil 4.59).

Şekil 4.59 Şeyh Süleyman Camii genel görünümü ve mescit yapısı (Ercan, 2017)

4.4.2.2 Kiliseler

Hafıza mekânları kapsamında kilise yapısı olarak; Ayasofya, Aya İrini, Zeyrek (Pantokrator) Kilisesi ve Küçük Ayasofya değerlendirilmiştir.

•Ayasofya

532 - 537 yılları arasında inşa edilmiş bir kültür varlığı ve hafıza mekânıdır. Yapı; 916 yıl kilise, 481 yıl cami olarak işlev görmüş; farklı dinlerin bellek ve olaylarının izlerini aynı mekânda barındıran çok katmanlı bir hafıza mekânıdır. Farklı uygarlık, din ve dönemlere ait mimari özellikleri, anıtsal, sanatsal ve sembolik değeri Bizans ve Anadolu

Hristiyan kültürünün sembolü olarak içinde gerçekleşen olaylar ve enerjisi ile önemli ve çok katmanlı bir hafıza mekânıdır (Günaçan ve Erdoğan, 2018) (Şekil 4.60).

Şekil 4.60 Ayasofya Camii iç mekân ve genel görünümü (CNN Türk, 2018)

•Aya İrini

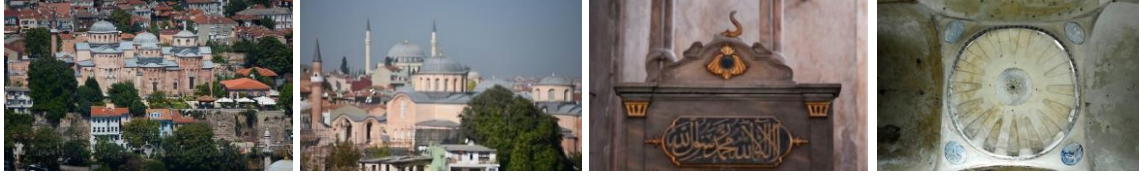
4. Yüzyıl'da inşa edilen kilise, özgün niteliğini koruyarak bugüne taşınmış bir hafıza mekânıdır. Bizans dönemine ait önemli bir kilise olması, Ayasofya'dan sonra gelen en büyük kilise yapısı olması, dönemin inanç sistemini yansıtması ve mimarisi ile sonraki dönemlere de örnek olması nedeni ile hafıza mekânıdır. Aya İrini'nin Topkapı Sarayı I. avlusunda yer alması da yapı ve yakın çevresine farklı enerji, soyut ve somut bellek değerleri katmaktadır (Günaçan ve Erdoğan, 2018) (Şekil 4.61).

Şekil 4.61 Aya İrini Kilisesi genel görünümü ve iç mekânı (Edisan, 2015)

•Zeyrek (Pantokrator) Kilisesi

Pantokrator Kilisesi olarak da bilinen ve üç farklı bölümden meydana gelen yapı Bizans Dönemi'nde inşa edilmiştir. Dönemsel olarak değişen inanç ve yaşam biçimi ile yapısal anlamda dönüşümler yaşamıştır. Hem cami hem de kilise yapılarına ait özellikleri birarada bulundurması, efsaneleri, Osmanlı ve Barok mimarisinin kompozisyonu olarak izler taşıması nedeni ile dönemin önemli ve sembolik çok katmanlı hafıza mekânları arasında yer almaktadır (Günaçan ve Erdoğan, 2018) (Şekil 4.62).

Şekil 4.62 Zeyrek, genel görünümü ile sonradan eklenen minber ve kubbe detayı (Yılmaz, 2013)

•Kariye Kilisesi

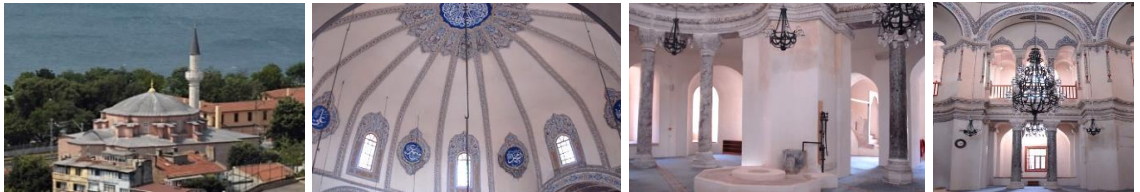
Kelime anlamı kırsal alan olan Kariye Kilisesi, Bizans Dönemi'ni anlatan mozaik ve fresklerden oluşan döneme özgü mimari çizgilerin somutlaştırıldığı bir hafıza mekânıdır. İnşa edildiğinde imparatora ait önemli bir dini yapı olan ve sonradan müzeye dönüştürülen bu hafıza mekânı, içinde bulunan özgün mozaik ve fresklerle dönemin sosyal ve kültürel yapısını ortaya koyan derinlik, figürlerde hareket ve canlı izlenimi kazandırılmış sanatsal oluşumlara sahiptir (Şekil 4.63).

Şekil 4.63 Kariye Kilisesi genel görünümü ile ç mekanında bulunan, üç boyutlu olarak tasarlanmış mozaik ve freskler (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2019a)

•Küçük Ayasofya

527-536 yıllarında inşa edilen yapı, Roma döneminden kalma en eski dini yapılar arasında yer almaktadır. Kilise yapısı olarak inşa edilmiş, ancak dönemin değişen inanç sistemine bağlı olarak camiye dönüştürülmüştür. Farklı dini inançlara hizmet etmiş, dönemsel enerji ve özellikleri bünyesinde barındıran, efsaneleri, mimari özellikleri ve yapı tekniği ile özgün çok katmanlı bir hafıza mekânıdır (Şekil 4.64).

Şekil 4.64 Küçük Ayasofya kubbesi, içinde bulunan kuyu ve tulumba ile Bizans dönemine ait sütun başlıkları (Eyice, 2002)

4.4.3 Medreseler/Kütüphaneler

Hafıza mekânları kapsamında, medrese/kütüphane yapısı olarak Süleymaniye Medresesi ve Atıf Efendi Kütüphanesi değerlendirilmiştir.

•Süleymaniye Medresesi

16. Yüzyıl, Klasik Osmanlı Dönemi yapısı olan Süleymaniye Medresesi; Süleymaniye Külliyesi bünyesinde inşa edilen, Evvel, Sani ve Tıp olarak adlandırılan, dönemin üst düzey eğitim yapılarından olan üç medreseden oluşmaktadır. Evvel ve Sani Medreseleri; kare ve simetrik planlı, avlulu, dönemin mimari özelliklerinin her detayda hissedildiği, mühendislik eğitimi verilen yapılar olurken; Tıp Medresesi, dikdörtgen biçiminde kubbeli odalardan oluşan ve tıp eğitimi verilen bir yapıdır. Bu medreseler ile dönemin kültürel yapısı, eğitim anlayışı ve toplumsal gereksinimleri ortaya konmaktadır. Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi olarak da bilinen Süleymaniye Medresesi, bugünkü kitaplık işlevi ve içinde dönemin padişahına ait kütüphanelerin de bulunduğu, geleneksel mimari dokuyu yansıtan ve değerli yazma eserleri ile somut olarak kültürel yapıyı anlatan önemli hafıza mekânları arasında bulunmaktadır (Şekil 4.65).

Şekil 4.65 Süleymaniye Külliyesi bünyesindeki Sani, Evvel ve Tıp Medreseleri ve plan şeması (Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2015)

•Atıf Efendi Kütüphanesi

18. Yüzyıl'a tarihlenen ve bir Klasik Osmanlı Dönemi hafıza mekânı olan Atıf Efendi Kütüphanesi, kütüphane ve çalışanlara ait konut işlevi olan iki farklı yapıdan oluşmaktadır. Osmanlı Dönemi'nde, bağımsız yapıda inşa edilmiş ikinci kütüphane olma özelliği ile geleneksel mimari özelliklerin ön planda olduğu ve bünyesinde değerli eserleri barındıran özgün bir hafıza mekânıdır. Topografya ile uyumlu ve bezemeli yapısı, özgün ve değerli eserleri, sanatsal, toplumsal ve kültürel dokunun taşıyıcısı olan bu eserleri nemden korumaya yönelik olarak geliştirilen yapısal sistemi, dönemsel özelliklere dâhil

ederek somut biçimde anlatan ender hafıza mekânları arasında bulunmaktadır (Şekil 4.66).

Şekil 4.66 Atıf Efendi Kütüphanesi ve çalışanlara tahsis edilen konut yapıları (Eyice ve Erünsal, 2016)

4.4.4 Müzeler

Hafıza mekânları kapsamında müze yapısı olarak, İstanbul Arkeoloji Müzeleri ve Büyük Saray Mozaikleri Müzesi değerlendirilmiştir.

•İstanbul Arkeoloji Müzeleri

Yapı, 19. Yüzyıl'ın ikinci yarısında inşa edilmiş olup; Arkeoloji Müzesi, Eski Şark Eserleri Müzesi ve Çinili Köşk Müzesi olarak üç farklı işlevi ve bünyesindeki onlarca eser ile özgün, çoklu bir hafıza mekânıdır. Yanı sıra, yapı müze olarak işlevlendirilmiş en eski hafıza mekânı olarak da döneminin kültürel ve tarihsel dokusunu yansıtmaları bakımından ayrıca değer taşımaktadır (Günaçan ve Erdoğan, 2018) (Şekil 4.67).

Şekil 4.67 Farklı yapıdaki eserleri sergileyen müzelerin genel görünümü ve arkeoloji müzesine ait bir kültür varlığı (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2019b)

•Büyük Saray Mozaikleri Müzesi

MS 5. ve 6. yüzyıllara tarihlenen Büyük Saray Mozaikleri Müzesi, döneme ait Büyük Saray yapısının revaklı olan avlusunun kuzeydoğu bölümünde kısmen bugüne ulaşmış bir yapıdır. İnşa edildiği dönemin sanat anlayışını ve yapım tekniğini ortaya koyan, sosyo-kültürel yaşamı sınırları belirlenmiş sahneler ile betimleyen, dinsel konular olmaksızın

günlük yaşam, doğa ve mitoloji temalarını içeren mozaiklerin bulunduğu çok katmanlı, özgün ve temalı hafıza mekânları arasında yer almaktadır (Şekil 4.68).

Şekil 4.68 Büyük Saray Mozaikleri Müzesi girişi ve içinde yer alan mozaik örnekleri (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2019c)

4.4.5 Saray, köşk ve kasırlar

Hafıza mekânları kapsamında saray, köşk ve kasır yapıları olarak, Topkapı Sarayı, Tekfur Sarayı, Çinili Köşk ve Sepetçiler Kasrı değerlendirilmiştir.

•Topkapı Sarayı

1465-1478 yılları arasında inşa edilen, Osmanlı İmparatorluğu'nun altı yüz yıllık tarihinin dört yüz yılı boyunca, devletin yönetim merkezi olarak kullanılan ve Osmanlı padişahları ve aileleri ile birlikte dört bine yakın insanın da yaşadığı, dönemin toplumsal, kültürel ve yönetsel, mekânsal izlerini doğrudan soyut ve somut değerleri ile yansıtmaya kapsamında çok katmanlı birincil düzeyde ve aynı zamanda müze olan bir hafıza mekânıdır (Günaçan ve Erdoğan, 2018) (Şekil 4.69).

Şekil 4.69 Sarayın birinci avlusu, ikinci avlusundaki Divan ve üçüncü avlusunda yer alan Enderun meydanları ile mermerlik bölümü (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı ve Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 2019a)

•Tekfur Sarayı

Roma Dönemi saray yapısının kentteki tek örneğini niteleyen Tekfur Sarayı, aynı döneme ait çok katmanlı Blaherna Saray yapısının üç katlı bir parçasını simgelemektedir. Sonraki dönemlerde İznik çini geleneğinin sürdürüldüğü atölye işlevli bir hafıza mekânı olan

saray bu özelliği ile de dikkat çekmiştir. Farklı dönemleri, fonksiyonları ve inanç sistemlerini barındıran, özgün nitelikli, karmaşık saray yapısı parçası olarak inşa edilen bu hafıza mekânı dikdörtgen planlı, avlulu, bulunduğu dönemlerin tarihsel, fiziksel ve duyumsal/zihinsel izlerini yansıtan kültürel bir miras olarak varlığını sürdürmektedir (Şekil 4.70).

Şekil 4.70 Tekfur Sarayı ön ve arka cephe kalıntıları (Tarihi İstanbul, 2018a)

•İbrahim Paşa Sarayı (Türk ve İslam Eserleri Müzesi)

Müze, 1523-1536 yılları arasında sadrazamlık yapmış olan İbrahim Paşa Sarayı yapısıdır. Yapıda döneme ait taş, ahşap, cam, seramik eserler ile sikkeler, mühürler, yazma eserler yer almakta ve bu nedenle hem yapı olarak hem de sergilenen eserler kapsamında bir hafıza mekânı olarak varlığını sürdürmektedir. Müze, bina ve içinde sergilenen eserler ile döneminin yaşam biçimini, bir saray yapısına ilişkin mekân organizasyonunu ve yapım teknolojisini sergilemesi açısından tarihi yarımada kültürel kimliğinde belirleyici bir hafıza mekânıdır (Günaçan ve Erdoğan, 2018) (Şekil 4.71).

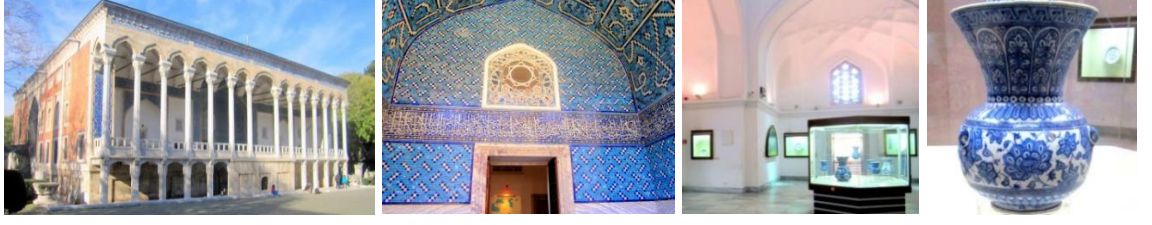

Şekil 4.71 Müze genel görünümü, avlusu ve içinde yer alan bazı eserler (Dilber, 2015)

•Çinili Köşk

İstanbul Arkeoloji Müzesi bünyesinde yer alan 1472 yılında inşa edilmiş bir köşktür. Osmanlı döneminden izler taşıması yanı sıra döneme ait İznik çinisi, seramik örnekleri,

yapı kültürü ve inşa tekniği ile hafıza mekânı olarak nitelendirilmektedir (Günaçan ve Erdoğan, 2018) (Şekil 4.72).

Şekil 4.72 Çinili Köşk genel görünüm ve iç mekân çini bezemeleri (Akıncı, 2013)

•Sepetçiler Kasrı

1643 yılında, Bizans dönemine ait surlar üzerine inşa edilmiş bir hafıza mekânı olan Sepetçiler Kasrı, Topkapı Sarayı'nın dış bahçesinde ve kıyı alanlarında yer alan yapılardan bugüne kadar ulaşabilen tek yapı olma özelliğine sahiptir. Osmanlı dönemi yapısı olan kasır daha çok askeri ve idari görevlerin yürütüldüğü, donanma denetiminin yapıldığı bir alan olarak kullanılmış; işlev gördüğü döneme ait askeri yapıyı ve idari yönetimi anlatması, yanında mimari ve estetik açıdan da dönemin özelliklerini yansıtan bir hafıza mekânı olarak işlev görmektedir (Günaçan ve Erdoğan, 2018) (Şekil 4.73).

Şekil 4.73 Sepetçiler Kasrı genel görünümü (Cambaz, 2010b)

4.4.6 Dikilitaşlar ve çeşmeler

Dikilitaşlar ve çeşmeler hafıza mekânları kapsamında Gotlar Sütunu, Çemberlitaş, III. Ahmet Çeşmesi, Örme Dikilitaş, Dikilitaş, Yılanlı Sütun, Milion Anıtı ve Alman Çeşmesi olarak değerlendirilmiştir.

•Gotlar Sütunu

Roma Dönemi'ne ait anıt nitelikli bir hafıza mekânı olarak kabul edilen Gotlar Sütunu, inşa edildiği dönemden bu yana biçimsel olarak değişikliğe uğramadan varlığını sürdüren en eski anıtsal öge olarak vurgulanmaktadır. Sütun, Korint üslubu ile oluşturulan başlığı

ve kaidesi ile tek parça mermer gövdeden oluşmakta, başlığındaki kartal bezemesi ile özgünlüğünü ortaya koymaktadır. Bir zafer simgesi olarak benimsenen ve Gülhane Parkı yakınında konumlanan bu hafıza mekânı, dönemin mimari yapım tekniğı, sosyo-kültürel yapısı ve toplumsal yapıyı anlatan sembolik oluşumları nitelemesi bakımından önem taşımaktadır (Şekil 4.74).

Şekil 4.74 Gotlar Sütunu, korint üslubu başlığı ve kaidesi ile genel görünümü (Kalıntı İstanbul, 2015a)

•Çemberlitaş

İstanbul'un yedi tepesinden birine dönemin Roma İmparatoru'nu onurlandırmak amacı ile inşa edilmiş olması ve hem dönemi hem de imparatoru ve gücünü simgelemesi, anısal ve sembolik değeri ile Tarihi Yarımada'da odak niteliğinde bir hafıza mekânı olarak işlev görmektedir. Tarihi Yarımada'nın açık mekân biçimlenmesi ve meydan kurgusu hakkında da bilgi ve belge değeri olan bir hafıza mekânı niteliğı taşımaktadır (Günaçan ve Erdoğan, 2018) (Şekil 4.75).

Şekil 4.75 Çemberlitaş Sütunu ve kaide detayı (Seyahat Dergisi, 2018a)

•III. Ahmet Çeşmesi

Osmanlı dönemine ait su yapılarının özgün bir örneğı olan çeşme, Sultan III. Ahmet tarafından yaptırılmış bir hafıza mekânıdır. Yapı, dört cepheye sahip, Türk rokoko mimarisini yansıtan, bir meydan çeşmesi olarak işlev görmektedir. Köşk şeklinde

tasarlanan yapı dönemin, saray, köşk gibi yoğun bezemeli yapılarının simgesi olması, Topkapı Sarayı giriş kapısı önündeki konumu ile Türk açık mekân kültürünün yansımalarının izlendiği çok katmanlı bir hafıza mekânıdır (Günaçan ve Erdoğan, 2018) (Şekil 4.76).

Şekil 4.76 III. Ahmet Çeşmesi genel görünümü, sebili ve bezeme detayları (Mimarizm, 2015)

•Örme Dikilitaş

Örmeli Sütun veya Konstantin Dikilitaşı olarak da bilinen ve 10. Yüzyıl Bizans Dönemi anıtsal hafıza mekânı olan Örme Dikilitaş, Sultanahmet Meydanı ortasında bulunan spina/set üzerinde ve meydanın güneyinde konumlanmaktadır. Bu dikilitaş, meydana bölme ve süsleme amacı ile bulunmakta; kenti savaş, doğal afet ve hastalıktan koruduğuna inanılmaktadır. Yapıldığı dönemin anıt nitelikli mimari yapım tekniğinin en güzel örnekleri arasında yer alan bu hafıza mekânı, dört köşe biçimli ve ilk yapıldığında tunçtan bir küre ve pirinçten levhalar ile sonlanmaktadır. Bu küre ve levhalar, toplumsal ve yönetsel başarıları betimlemekte ve bu yolla anıt kültürel gelişmeleri kaydeden bir hafıza mekânı olarak kabul edilmektedir. Efsanesi, dönemsel başarıları niteleyen sembolik değeri, tılsımlı olduğuna inanılan uhrevi ve duyumsal boyutunu ortaya koyan yapısı, imparatorluğun cesaret simgesi olarak benimsenmesi ve kent için önemli bir meydanı özgün kılması yanında açık mekân kültürünü nitelemesi nedeni ile önemli bir hafıza mekânıdır (Şekil 4.77).

Şekil 4.77 Örme Dikilitaş dört köşe biçimli yapısı, kaidesi üzerindeki yazıtı ve genel görünümü (Kalıntı İstanbul, 2015b)

•Dikilitaş

MS 4. Yüzyıl'a tarihlenen, Sultanahmet Meydanı'nı ikiye bölen set/spina üzerinde konumlanan ve Dikili Sütun, Mısır veya Theodosius Dikilitaşı olarak da adlandırılan anıt, dört köşeli, kabartma dokulu yapısı ve döneme ait sembolik niteliği ile Mısır Firavunu III. Tuthmosis'in kazandığı zaferleri temsil etmesi amaçlanarak dikilmiştir. Farklı inanç sistemlerine bağlı olarak simgesel çeşitliliği, efsanesi, dört yüzlü kabartmalı yapısı ile betimlenen kültürel gelişmelerin temsili bir örneği, bulunduğu dönemlere ait başarı ve dostluk nişanesi, özgün yapısı ve alana ait açık mekân ve meydan kurgusu ile anıt nitelikli önemli hafıza mekânları arasında yer almaktadır (Şekil 4.78).

Şekil 4.78 Dikilitaş dört köşeli ve kabartmalı yapısı ile genel görünümü (Tarihi İstanbul, 2018b)

•Yılanlı Sütun

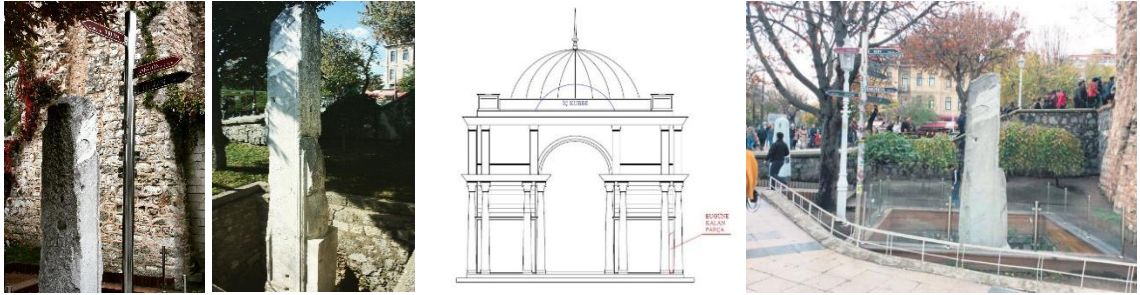
Yapımı MS 4. Yüzyıl'a tarihlenen, Apollon Tapınağı'ndan getirtilerek Sultanahmet Meydanı spinası üzerinde konumlandırılan ve Burmalı Sütun olarak da adlandırılan Yılanlı Sütun, küp biçimli kaide üzerinde bulunan birbirine dolanarak yükselen üç yilandan oluşmakta ve her bir yılan üç ayrı yönü temsil etmektedir. Yapımı ile ilgili duyumsal boyutu güçlendiren efsaneleri, imparatorluğa ait güç ve güzelliğin simgesi olarak nitelendirilen özgün yapısı, boyut anlamında en büyük ve en eski tunç malzeme kullanılarak yapılmış olması, açık mekân biçimlenmesinde, meydan kurgusunda ve kent örgütlenmesinde Tarihi Yarımada organik ve inorganik dokusunun bütünselliği açısından kentsel peyzaj tasarımına önemli katkıları nedeni ile hafıza mekânı olarak kabul edilmektedir (Şekil 4.79).

Şekil 4.79 Yılanlı başlığı, sarmal gövdesi ve küp biçimli kaidesi ile Yılanlı Sütun genel görünümü (Kalıntı İstanbul, 2015c)

•Milion Anıtı

MS 4. Yüzyıl'da yaratılan hafıza mekânları arasında bulunan, Ayasofya'nın batısında ve bir dönem ana cadde olarak kabul edilen Mese/Divanyolu Caddesi üzerinde konumlanan Milion Anıtı, Avrupa kentlerine giden yol ile üzerindeki mesafelerin referans noktasını belirten simgesel bir odak ve başlangıç noktası olarak kabul edilmektedir. İnşa edildiği dönem ve sonrasında mekânsal olarak uzaklık ölçümünde bu anıt referans alınmış ve yönlendirici bir ölçü birimi olarak kullanılmıştır. Kültürel kaynaşmanın ya da farklılaşmanın yönlendirici bir unsuru ve sembolik bir değeri olması nedeni ile anıt nitelikli önemli bir hafıza mekânı olarak benimsenmektedir (Şekil 4.80).

Şekil 4.80 Milion Anıtı ilk yapılış biçimi ile bugünkü durumu (Kalıntı İstanbul, 2015d)

•Alman Çeşmesi

Tarihi çeşme, dönemin Alman İmparatoru tarafından İstanbul' a hediye olarak yaptırılmıştır. Çeşme, Almanya' da inşa ettirilmiş 1901 yılında İstanbul'daki yerine monte edilmiştir. Kubbeli sekizgen yapısı, kubbe içi mozaikleri, yuvarlak kemerleri ile dönemin sanat anlayışını ve mimari üslubunu ortaya koyan niteliği yanında taşıdığı uluslararası sembolik ve anısal değeri ile de bir hafıza mekânıdır (Günaçan ve Erdoğan, 2018) (Şekil 4.81).

Şekil 4.81 Alman Çeşmesi genel görünümü (Kalıntı İstanbul, 2015e)

4.4.7 Arastalar/Bedestenler (Çarşılar)

Hafıza mekânları kapsamında, çarşı yapısı olarak Sultanahmet Arastası, Mısır Çarşısı ve Kapalıçarşı değerlendirilmiştir.

•Sultanahmet Arastası

Klasik Osmanlı Dönemi'nde atlı askerler için satılan ürünlerin merkezi olan ve bundan dolayı Sipahiler Çarşısı olarak da bilinen, Sultanahmet Camii kuzeyinde, önceki dönemlere ait kalıntılar üzerinde konumlanan ve çevresinde bulunan mozaik müzesi ile Sultanahmet Arastası, dar sokaklı bir mekân olarak, kültürel dokunun geleneksel motifler ile yansıtıldığı, önceki dönemin saray yapısına ait çini ve mozaik gibi bezeme kalıntılarının da ön planda olduğu yerleşimsel ve yönetsel yapının soyut ve somut özelliklerinin ortaya konduğu özgün bir hafıza mekânıdır (Şekil 4.82).

Şekil 4.82 Sultanahmet Arastası genel görünümü (Kavrakoğlu, 2016)

•Mısır Çarşısı (Arasta)

Yeni Çarşı ya da Valide Çarşısı olarak da adlandırılan Mısır Çarşısı, 1660 yılında Yeni Cami'nin arastası olarak ihtiyacı olanlar için maddi yardım amaçlı inşa edilmiş, İstanbul'un merkezinde bulunan ve en eski arastalarından olan, Osmanlı Dönemi'ne ait toplumsal yaşam ve geleneklerden izler taşıyan karmaşık sit alanı bünyesinde yer alan bir hafıza mekânıdır. Çarşı, denize yakınlığı ile dönemin ticari yapısı olarak gerek mekân organizasyonu gerek ticari işlev ve etkinliklerin gerçekleşme biçimi ve sosyal yaşam

hakkında bilgi aktaran bir hafıza mekânıdır. Yanı sıra çarşı, sokaklarını birbirine bağlayan ve balkon biçimli inşa edilmiş, ezan köşkü de bulunan dua meydanı ile taşıdığı kutsal anlam, yapısal konum, yakın çevre ilişkileri, dönemin mekân kurgusu, kimlik oluşumu ile kentsel tasarım yaklaşımı ve yaşam biçimi hakkında veri oluşturmaktadır (Günaçan ve Erdoğan, 2018) (Şekil 4.83).

Şekil 4.83 Mısır Çarşısı duvarındaki kuş evleri ve genel görünümü (Çobanoğlu, 2013)

•Kapalıçarşı (Bedesten)

15. Yüzyıl'a ait, karmaşık sit alanı bünyesinde bulunan, iki bedestenden oluşan yapının içinde onlarca sokak ve çok sayıda dükkan bulunmaktadır. Ticari odak niteliğinde, her türlü ürünün ticaretinin yapıldığı mekânlar olarak dönemin özelliklerini yansıtması, içinde barındırdıkları ile kale biçiminde nitelendirilmesi, en büyük ve en eski ticaret yapısı olması, tarihi süreç içinde birçok sanatçıya ilham kaynağı olan mimari özellikleri, dönemin inanç sistemini ortaya koyan cami ve türbe yapıları ile kutsal karakteri ve çok çeşitli meslek gruplarının ticaret yaptığı mekânlara sahip olması açısından bir hafıza mekânıdır. Ayrıca Bizans döneminde inşa edilmiş bir bölümü ve Osmanlı dönemi ticari yapı kimliği, farklı uygarlıkların bellekleri ile sosyal ve ticari yaşamın özgün ve çok katmanlı bir hafıza mekânıdır (Günaçan ve Erdoğan, 2018) (Şekil 4.84).

Şekil 4.84 Kapalıçarşı genel görünümü ve iç mekan çeşmeleri (Erdal, 2007)

4.4.8 Hamamlar

Hafıza mekânları kapsamında hamam yapısı olarak, Haseki Hürrem Sultan Hamamı ve Çinili Hamam değerlendirilmiştir.

•Haseki Hürrem Sultan Hamamı

Ayasofya ile Sultanahmet Camii arasında yer alan ve 1556-1557 yıllarında inşa edilen yapı Mimar Sinan üslubunu yansıtan bir hafıza mekânıdır. Dönemin yapı malzemesi ile özgün yapım tekniği kullanılarak oluşturulan bu hafıza mekânı, geleneksel Türk hamamı örneği olması nedeni ile de sembolik, anısal ve kültürel değer taşımaktadır (Günaçan ve Erdoğan, 2018) (Şekil 4.85).

Şekil 4.85 Haseki Hürrem Sultan Hamamı ve Sultanahmet Meydanı tarafında yer alan selsebili (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2018)

•Çinili Hamam

Zeyrek (Çinili) Hamamı olarak da bilinen Çinili Hamam, 16. Yüzyıl Klasik Osmanlı Dönemi sembolik isimlerinden olan Mimar Sinan tarafından yapılan ilk ve en büyük hamam işlevli hafıza mekânı olarak kabul edilmektedir. Hamam, yapısal özgünlüğü yanında iç mekânında bulunan çiniler ile benzerlerinden ayrılmaktadır. Ayrıca dönemin geleneksel yapım ve bezeme tekniğini yansıması açısından taşıdığı tarihi, sembolik ve kültürel değerler ile önemli bir hafıza mekânı olarak benimsenmektedir (Şekil 4.86).

Şekil 4.86 Zeyrek (Çinili) Hamam genel görünümü (Yetkin, 2019)

4.4.9 Su yapıları

Hafıza mekânları kapsamında Yerebatan Sarnıcı, Balıklı Ayazması ve Bozdoğan Su Kemeru su yapıları olarak değerdendirilmiştir.

•Yerebatan Sarnıcı

Bizans imparatoru tarafından inşa ettirilen sarnıç, o döneme ait bir bazilika altında yer almaktadır ve bu nedenle ‘Bazilika Sarnıcı’ olarak da adlandırılmaktadır. Çeşitli mermer türleri kullanılarak en fazla iki parçalı olarak oluşturulmuş kemerli kolonlara sahip bir su yapısıdır. Bizans ve Osmanlı dönemlerinde halkın ve yeşil alanların su gereksinimi bu sarnıçtan sağlanmıştır. Sarnıç, Roma dönemi kalıntısı olan Medusa başı, sütun kemerleri ve başlıklarındaki bezemeler ve tonozlu üst örtüsü ile Bizans ve Osmanlı dönemleri mimari özellikleri taşıyan, konumu, sembolik ve kültürel değeri ile özgün bir su yapısı olarak bugüne ulaşan ulusal ve uluslararası etkinliklerin gerçekleştirildiğı hafıza mekânları arasında yer almaktadır (Günaçan ve Erdoğan, 2018) (Şekil 4.87).

Şekil 4.87 Yerebatan Sarnıcı giriş kapısı, iç mekan görünümü ve Medusa başı (Kalıntı İstanbul, 2015f)

•Bozdoğan Su Kemeru

Roma Dönemi’ne ait yapısal mimarinin önemli örnekleri arasında bulunan ve bir kısmı, toprak altında olmasına rağmen, bugüne ulaşabilen en eski hafıza mekânları arasında kabul edilen Bozdoğan (Valens) Su Kemeru, özellikle Klasik Osmanlı Dönemi’nde kente ulaştırılan suyun ana taşıyıcı sisteminin bir parçası olarak, dönemin sosyo-kültürel yapısını, yaşam biçimini, malzeme ve yapıım teknolojisini anlatan, işlevsel niteliğı yanında konumu ve sembolik değeri ile de kentsel dokuda önemli yeri olan bir hafıza mekânıdır (Şekil 4.88).

Şekil 4.88 Bozdoğ'an (Valens) su Kemerleri genel görünümü (Tarihi İstanbul, 2018c)

•Balıklı Ayazması

Kutsal yer anlamına gelen adı ile Klasik Osmanlı Dönemi özgün hafıza mekânlarından olan ve hastane işlevli bir yapı olarak inşa edilen ancak dönemsel değişikliklere ve sahip olduğu fiziksel özelliklere bağlı olarak bir su deposuna dönüştürülen Balıklı Ayazması 6. Yüzyıl'dan bu yana kent için önemli bir su ve şifa kaynağı olarak kullanılmaktadır. Ayazma, kutsal olarak kabul edilen yer altı suyu, hastane işlevinden gelen ve şifa dağıttığı düşünülen uhrevi/duyumsal boyutu, farklı dönemlere ait barındırdığı zengin kültürel doku, gelenekselliği ve doğal güzellikleri ile önemli bir hafıza mekânı olarak nitelendirilmektedir (Şekil 4.89).

Şekil 4.89 Balıklı Ayazması iç mekân bezemeleri ve genel görünümü (Kaya, 2019)

4.4.10 Türbeler/Mevlevihaneler

Hafıza mekânları kapsamında türbe/mevlevihane yapıları olarak; Mimar Sinan Türbesi, Mehmet (Emin) Tokadi Türbesi ve Yenikapı Mevlevihanesi değerlendirilmiştir.

•Mimar Sinan Türbesi

Hem Klasik Osmanlı Dönemi hem de İstanbul, Tarihi Yarımada için simgesel bir isim olan Mimar Sinan'a ait Süleymaniye Camii yakınlarında bulunan ve hafıza mekânı niteliği taşıyan bir türbe yapısıdır. Dönemin yapım teknolojisi, inanç ve dini değerleri,

sosyo-kültürel ve sembolik niteliği ile ilgili özellikleri barındıran önemli bir hafıza mekânı olarak kabul edilmektedir (Günaçan ve Erdoğan, 2018) (Şekil 4.90).

Şekil 4.90 Mimar Sinan Türbesi (Cambaz, 2010c; Cangül, 2008)

•Mehmet (Emin) Tokadi Türbesi

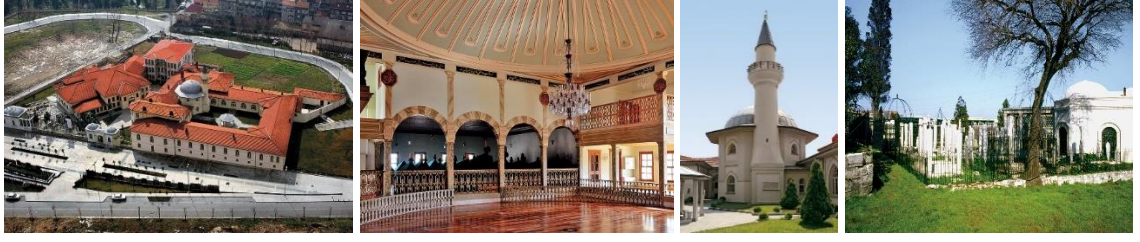
İstanbul, Tarihi Yarımada'nın en önemli üç evliyasından biri olarak kabul edilen Mehmet (Emin) Tokadi, uhrevi boyutu ile maneviyatı niteleyen türbesinin, özgün, sembolik, somut ve duyumsal yapısı ile önem kazanan bir hafıza mekândır (Şekil 4.91).

Şekil 4.91 Mehmet (Emin) Tokadi Türbesi ve çevresinin genel görünümü (Karaca, 2016)

•Yenikapı Mevlevihanesi

Kara Surları dışında bulunan ve dini törenlerin gerçekleştirildiği bir hafıza mekânı olan Yenikapı Mevlevihanesi, bugüne ulaşan en büyük dini tören yapısı, mimarisi ve konumu ile dikkat çekmektedir. Bu yapı, edebiyat ve sanat açısından yüzyıllar süren, farklı dil, din ve etnik kökenden toplumları biraraya getiren bir merkez olarak kabul edilen önemli bir hafıza mekânıdır (Şekil 4.92).

Şekil 4.92 Yenikapı Mevlevihanesi semahanesi, mescidi, türbesi ve genel görünümü (Tanman, 2013)

4.4.11 Surlar

447 yılında inşa edilen surlar, Haliç'ten Marmara Denizi'ne kadar uzanmaktadır. Yapı; sur yapısı, iç ve dış koruma alanı olmak üzere üç kısımdan oluşmakta, kenti karadan ve denizden gelebilecek tehditlere karşı koruyacak biçimde inşa edilmiş olması ve sahip olduğu askeri kimliğin yanı sıra kent silüetindeki yeri, arkeolojik, sembolik ve tarihi değeri ile önemli bir hafıza mekânıdır (Günaçan ve Erdoğan, 2018) (Şekil 4.93).

Şekil 4.93 Kara Surları genel görünümü (İstanbul Tarihi Alanları Alan Başkanlığı, 2019j)

4.4.12 Zindanlar/Hapishaneler

Hafıza mekânları kapsamında Anemas Zindanları, Yedikule Hisar ve Zindanları ile Fransız Hapishanesi zindan ve hapishane yapıları olarak değerlendirilmiştir.

•Anemas Zindanları

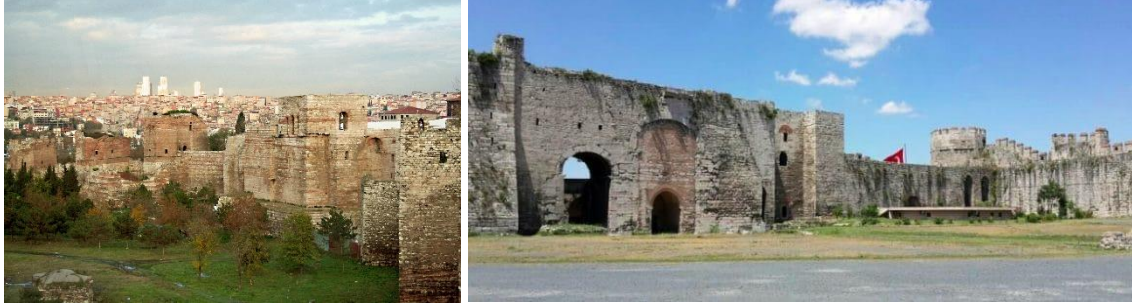
Roma Dönemi'ne tarihlenen, çok katmanlı imparatorluk yapısı olan ve Blaherna Sarayı'na ait bir bölümü temsil eden Anemas Zindanları, inşa edildiği dönemden bugüne kalan tek yer altı nitelikli zindan olması açısından önemli bir hafıza mekânı olarak nitelendirilmektedir. Bu zindan, saray yapısı ile bağlantı sağlayan yer altı tünelleri, labirent özellikli karmaşık yapıları, işkence odaları yanında özgünlüğü, efsanesi, mimari yapım tekniği, farklı işlevsel yapılar ile oluşturduğu fiziksel ve duygusal bağ ile önemli hafıza mekânları arasında kabul edilmektedir (Şekil 4.94).

Şekil 4.94 Anemas Zindanları işkence odası ile genel görünümü (Tarihi İstanbul, 2018d)

•Yedikule Hisar ve Zindanları

Yapımı MS 5.yüzyıla tarihlenen ancak bugünkü biçimine Klasik Osmanlı Dönemi'nde getirilen Yedikule Hisar ve Zindanları, ilk olarak kenti ziyarete gelen ve imparatorluk makamından olanları karşılamak amacı ile inşa edilmiş sonrasında zindan yapısına dönüştürülmüş bir hafıza mekânıdır. Bir karşılama ve gösteriş mekânı olması nedeni ile dikkat çekici bezemeler kullanılarak, güç göstergesini sembolize eden boyutta inşa edilmiştir. Klasik Osmanlı ve izleyen dönemlerde, hapishane, darphane, sanat evi ve hayvanat bahçesi işlevlerinde kullanılarak dönemsel ve fiziksel değişimlere uygun olarak biçimlenmiş, kenti sembolize eden adı, efsanesi, özgün ve çoklu işlevli yapısı ile önem kazanmış bir hafıza mekânıdır (Şekil 4.95).

Şekil 4.95 Yedikule Hisar ve Zindanları genel görünümü (Seyahat Dergisi, 2018b)

•Fransız Hapishanesi

Klasik Osmanlı Dönemi'ne ait bir hafıza mekânı olan Fransız Hapishanesi, dönemin prangası olarak yönetimdeki baskıyı nitelendirilen kapitülasyonların etkisi ve ülkeler arasında büyüyen ticari ilişkileri adil biçimde yürütebilmek amacı ile inşa edilmiştir. Yapı, dönemsel ve yönetsel değişimlere bağlı olarak hapishane, ahır yapısı ve kamu kurumu gibi çok farklı işlevlerde kullanılmış, çok katmanlı, özgün bir kültürel mirastır (Şekil 4.96).

Şekil 4.96 Fransız Hapihanesi panoramik görünümü (Ne Nerede, 2017)

4.4.13 Meydanlar

Hafıza mekânları kapsamında meydan yapısı olarak Sultanahmet Meydanı değerlendirilmiştir.

•Sultanahmet Meydanı

Zihinsel hafıza mekânı olan meydanlar genel olarak birçok farklı işleve sahiptirler. Sultanahmet Meydanı, Bizans döneminde hipodrom, Osmanlı Dönemi'nde At Meydanı olarak kullanılmış, şehzade sünnet düğünleri, şenlikler ve miting konuşmaları gibi aktivitelerin de gerçekleştiği bir kentsel açık alandır. Çoklu işleve sahip olması ve farklı uygarlıklara ait farklı dönemsel kullanımlara ilişkin izler taşıması nedeni ile de çoklu bir hafıza mekânıdır. Bu anlamda zengin ve farklı uygarlıkların izleri ile çok katmanlı kültürel ve sosyal kimliğe de sahip bir alan ve hafıza mekânıdır (Günaçan ve Erdoğan, 2018) (Şekil 4.97).

Şekil 4.97 Sultanahmet Meydanı anıtları, saray yapısı ve 965-2013 yılları arasındaki durumu (Aksoy, 2015)

4.4.14 Sokaklar

Hafıza mekânları kapsamında bugüne ulaşan geleneksel sokak olarak Soğukçeşme Sokağı değerlendirilmiştir.

•Soğukçeşme Sokağı

Ayasofya ile Topkapı Sarayı arasında yer alan sokak; Osmanlı Dönemi'ne ait geleneksel konutları, Osmanlı Dönemi anıtsal kapıları, sarnıçları, çeşmesi, hamamı gibi farklı yapısal bileşenleri ile farklı dönem izleri taşıyan ve güncel yaşam kültürünü yansıtan önemli bir hafıza mekânıdır. Osmanlı dönemi mahalle, sokak, konut ve güncel yaşam özelliklerini bünyesinde barındıran anısal ve kültürel, sosyal ve yaşamsal değere sahip duysal ve soyut değerler de taşıyan bir hafıza mekânıdır (Günaçan ve Erdoğan, 2018) (Şekil 4.98).

Şekil 4.98 Soğukçeşme Sokağı ve çevresindeki geleneksel konut dokusu (Fatih Belediyesi, 2019b)

4.4.15 Parklar

Park yapısı olarak, hafıza mekânları kapsamında Gülhane Parkı değerlendirilmiştir.

•Gülhane Parkı

Parkın, Osmanlı Dönemi'ne ışık tutan Topkapı Sarayı'nın dış bahçesi olarak kullanılması ile birlikte demokratikleşme sürecinin ilk somut adımı olan Tanzimat Fermanı'nın burada okunması, Atatürk'ün halka Latin harflerini ilk kez bu parkta tanıtması, içinde Âşık Veysel heykeli ile Roma dönemine ait Gotlar Sütunu'nun bulunması, Cumhuriyet'ten sonra dikilen ilk Atatürk heykelinin burada yer alması bakımından büyük önem taşıyan doğal niteliği de zengin bir alandır. Tarihi, sembolik, kültürel, sosyal ve anısal değerlere sahip çok katmanlı bir hafıza mekânıdır (Günaçan ve Erdoğan, 2018) (Şekil 4.99).

Şekil 4.99 Gülhane Parkı'nda bulunan Atatürk Heykeli ve çeşmeler (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı ve Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 2019b)

4.4.16 Geleneksel konutlar

Tarihi Yarımada'da bulunan geleneksel konutların birçoğu, ahşap konut ve konaklardan oluşmaktadır. Bunların kültürel miras olarak tescillenmiş örnekleri, Balat Mahallesi'nde yer alan konutlar, Kayserili Ahmet Paşa Konağı ve (İsmail) Dede Efendi Evi'dir. Bu geleneksel yapılar, organik düzendeki sokakların sonlandığı farklı kültürlerin birleşme noktaları olarak tanımlanmaktadır. Konutların genellikle penceresiz zemin kot ve yüksek bahçe duvarları sokak sınırlarını oluşturmaktadır. Doğal değerler ve yaşam biçimleri ile form bulmuş bu geleneksel konutlar yalın ve organik bir yapıdadır. Bu geleneksel doku ve yapı kültürü insan ilişkilerini, kültürel yapısını, yaşam tarzlarını, ekonomik durumlarını, buldukları sokak ile bağlarını, sanata ve çağdaş yaşama bakış açılarını simgelemesi açısından anısal değeri yüksek, soyut, sosyal, geleneksel ve kültürel değerlere sahip hafıza mekânlarıdır (Günaçan ve Erdoğan, 2018) (Şekil 4.100).

Şekil 4.100 Geleneksel konut dokusu örnekleri: Balat Mahallesi, Kayserili Ahmet Paşa Konağı ve (İsmail) Dede Efendi Evi (Engül, 2017)

5. TARTIŞMA VE SONUÇ

Yeni küresel düzende insanlar, toplumsal veya kültürel ortamların farkındalık sahibi bir üyesi olmaktan çok, yığın psikolojisi ile oluşturulmuş, sayısal veya somut/fiziksel anlamda aidiyet ifade eden kentsel olgunun bir parçası olma yönünde eğilim göstermektedirler. Ancak kültürel dokunun yapı taşı olan kentsel hafıza ve toplumsal varoluş ile sürdürülebilir bir toplum olunabileceğini benimseyenler ise barındırdığı anılar ve tüm soyut-somut bileşenler ile geniş bir kültürel mirası kapsayan anlayışa yönelmektedirler. Bu yolla ruh bulan hafıza mekânı kavramının ortaya çıkışında da insanın doğanın bir parçası olduğu, kentsel hafızayı ve kültürel dokuyu yönetip yönlendirdiği düşüncesinin etkili olduğu savunulmaktadır.

Kentsel hafızanın somut birçok örneğini barındıran ve çalışma konusu olarak ele alınan, İstanbul Tarihi Yarımada, kentsel ölçekte bir hafıza mekânı niteliği taşıyarak, bünyesindeki toplumsal olarak nitelendirilen her türlü mekânı anıtsallık içinde yoğunlaştırmakta ve toplumsal yoğunlaştırıcı yani toplumsal değerlerin toplayıcısı olarak tanımlanmaktadır. Mekânsal boyutta İstanbul, Tarihi Yarımada bir nokta olarak kabul edilmekte ve mekânsal doku parçadan bütüne geçiş ya da benzerlik olguları ile bu nokta etrafında yoğunlaşarak kentsel hafızayı meydana getirmektedir. Yani, kentsel hafıza ve onu taşıyan mekân, mekânsal bir pratiğin, üretimin, kodlandırılmış ilişkilerin mekânı olarak varlığını sürdürmektedir. Böylelikle her kentsel hafıza ile var olan hafıza mekânı, ait olduğu toplumun metaforik (değişmeceli, mecaz) ve kısmen de olsa metafizik (doğaötesi) dayanağı olmaktadır (Lefebvre, 2014).

Geçmiş ile bugün mercek altına alındığında, doğuda Topkapı Sarayı, batıda İstanbul Kara Surları, güneyde Marmara Denizi ve kuzeyde Haliç Körfezi ile çevrelenen ve İstanbul, Tarihi Yarımada olarak adlandırılan alan, Fatih İlçesi sınırları içinde yer almakta ve pek çok uygarlığın izlerini taşımaktadır. Alan ve çevresinde yaşam bulmuş her uygarlık bir önceki döneme ait yapısal ve mekânsal oluşumlardan etkilenmiş, bu mekânları kullanarak belli oranda sürdürmüş ve dönüştürerek kültürel miras niteliği kazandırmıştır.

İstanbul, Tarihi Yarımada farklı medeniyetler ile iç içe bir alan olarak, birçok tarihsel dokuyu kültürel miras niteliğinde barındırmaktadır. Kültürel miras olarak kabul edilen hafıza mekânları ve medeniyetler açısından geniş bir yelpaze sunan İstanbul, Tarihi

Yarımada üç kategoride oluşturulan dört farklı koruma alanına sahiptir. Bu alanlar kapsamında, UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne alınan İstanbul, Tarihi Yarımada barındırdığı hafıza mekânları ile karmaşık sit kategorisinde değerlendirilmektedir.

Toplumsal ilişki ağlarının, düşünsel ve kültürel imgelerin sahnesi niteliğindeki hafıza mekânları kültürel süreçlerin de odağında bulunmaktadır. Kendi içinde bir bütün olarak nitelendirilen İstanbul, Tarihi Yarımada kentsel oluşumu, topografyayı zorlamayan, arazi ile uyumlu, geometrik kaygı güdülmeksizin biyolojik esaslar göz önünde bulundurularak oluşturulmuştur. İstanbul, Tarihi Yarımada, sınırlarında ruh bulmuş uygarlıklara ait yapısal öğeleri, iç içe geçmiş sokakları ve her bölgesinde kent peyzajının ayrılmaz bir parçası olan bahçeleri ile bir bütün meydana getirmektedir. Bugün görülmesi zor olsa da sit alanı içinde bulunan her ev bir bahçe ile sonlanmaktadır. Yanı sıra kent sokakları, evleri ayırmaktan çok bağlayıcı niteliği ile ön plana çıkmaktadır. Değişimin göstergesi olarak nitelendirilen varlık alanı yani toplum temelinde anlamsal ve işlevsel olarak öncelik arz eden oluşumlar özellikle, insan ve doğanın ortak eseri olarak nitelendirilen hafıza mekânı kavramına altlık oluşturmaktadır.

Süreç içinde değişen sosyo-ekonomik ve demografik yapı ile önemli ölçüde kent toplumu durumuna gelen İstanbul, Tarihi Yarımada'da toplumu taşıyamayan eski geleneklerin yerine yeni kültürel üretimlerin evrensel ideler ile bağlamı sağlanarak toplumsal kimliğin bir esası oluşturulmuştur. İnsan eli ile oluşturulmuş, toplumsal geleceğin varoluşunu biçimlendiren, kökleştiren ve tarihsel temel odaklı inşa edilen her türlü ilke ve kabuller dizisi ile toplumsal bir oluş ve yükümlülük olan hafıza mekânlarının kültürel anlamda benimsenmesi için temel düşünsel adımlar oluşturulmaktadır.

Son dönemlerde kentsel alanlarda hızlı bir toplumsal ve mekânsal değişim, dönüşüm süreci başlamıştır. Kentsel alanlarda ve yaşam çevrelerinde yaşanan bu değişimler, çağdaş gelişim olarak nitelense de aslında bu olgu bir dönüşüm sürecini de beraberinde getirmektedir. Bu bağlamda kültürel değişim ile birlikte mekânsal dönüşüm de başlamakta; insan gereksinimlerinin farklılaşmasına, teknolojinin gelişmesi ve taleplerin değişmesine paralel olarak mekânsal kimlik ve bellek değişimleri söz konusu olmaktadır. Fiziksel ve zihinsel/duyumsal olarak algılanan mekânların yönetilmesinde ve yönlendirilmesinde peyzaj mimarlığı birleştirici, ayırıcı ya da tampon oluşturma gibi

özellikleri ile önemli bir bileşen olarak işlev görmektedir. Peyzaj planlama ve tasarım çalışmaları ile kültürel çevre koruma yaklaşımları hafıza mekânlarının anlam ve önemini yitirmesini önleyici nitelikte çalışmalar olarak bu tür oluşumların toplumlardan soyutlanmasını engelleyip somutlaştırılmasına katkı sağlayabilmektedir. Yanı sıra bu çalışmalar, kentsel mekânsal belleklerin korunarak kent yaşamının ayrılmaz bir bileşeni olarak değerlendirilebilmesine olanak sağlayabilecek uygulamalardır. Her toplumun yarattığı kentsel mekânlar ve bu mekânların bellekleri o toplumların kültürel birikim ve kalıntılarının yansımaları olarak ortaya çıkan mekân tanımları olmaktadır (Günaçan ve Erdoğan, 2018).

Gerçekleştirilecek peyzaj tasarımı çalışmaları ile hafıza mekânlarının korunarak sürdürülebilirliği ve yönetimi söz konusu olabilmektedir. Bu çalışmalar doğrultusunda kent yaşamının odak noktası olan meydanlar, bünyesinde barındırdığı farklı nitelik ve zenginliği koruyarak bütüncül olarak tasarlanması gereken caddeler ve sokaklar ile toplumun her kesiminin aktif olarak kullandığı, farklı aktivitelerin gerçekleştirilmesine olanak sağlayan parklar meydana getirilmektedir. Kentsel açık ve yeşil alanlar oluşturulurken toplum gereksinimleri ile birlikte öncelikli olarak kent kimliğinin korunması fikri ile yola çıkılmaktadır. Meslek disiplininin gereği olarak mevcut kimliğin korunmasının yanında sürdürülebilirliğinin sağlanması yapılan çalışmaların ilk adımını oluşturmaktadır. Hafızaların barındığı ve korunarak saklandığı alanları ifade eden bu mekânlar ulusal kimliğin ve değerlerin yanında çağdaş uygulamaların da temsilcisi olarak biçimlenmektedirler.

Hafıza mekânları, işlev ve oluşum süreci açısından ulusal kültürel kimliğin en önemli bileşenleri arasında bulunmakta ve aynı zamanda insanların sosyal gelişiminin, yaratıcılığının ve yaşam biçiminin yansıması olarak kent kimliğinde belirleyici olmaktadır. Erdoğan vd. tarafından aktarılan (2013) tarihi, sanatsal, belgesel, işlevsel ve kültürel değerleri ile geçmiş ve bugün arasında ilişki kuran bu mekânların, taşıdıkları değerler nedeni ile peyzaj planlama ve tasarım çalışmalarında özel alan ve mekânlar olarak değerlendirilerek korunması ve ön plana çıkarılması alan ya da mekânın niteliğine göre anısal ve/veya sembolik değerinin korunması ve vurgulanması gerekmektedir. Ayrıca hafıza mekânlarının, kentsel simgeler olarak işlev görmesi ve kentsel hafızanın

sürdürülebilirliğini sağlaması yanında kentsel kültürel bir alan olarak da değerlendirilmesi gerekmektedir (Günaçan ve Erdoğan, 2018).

Oktay'a (2007) göre bir mekânın karakterini kullanım ve etkinlikler dizgesi meydana getirmektedir. Hafıza mekânlarının niteliği söz konusu olduğunda ilk anımsanması gereken bu mekânların insanlar için var olduğu ve özellikle de toplumsal, dönemsel ya da tarihi bir olay veya kullanımlar ile ilgili olarak değer taşımasıdır. İnsanların iletişim ve etkinliklerine zemin oluşturma bağlamında, kentsel hafıza mekânları en önemli araç olmaktadır. Kentin toplumsal bütünlüğü ve sürdürülebilirliği ile kent yaşamının canlanması, farklı kimlik ve değerler taşıması yapısal biçimin dış mekânlar ile ilişkisi ile bu mekânların hiyerarşisine, çeşitliliğine ve özelliklerine bağlı olmaktadır. Bu durum mekânın niteliğinin ve simgeselliğinin karmaşık bir yorumunu oluşturmaktadır (Günaçan ve Erdoğan, 2018).

Hafıza mekânları kent kimliği kapsamında irdelendiğinde, kültürel boyutunun yanı sıra, sosyal, psikolojik ve ekonomik boyutlarının da bulunduğu görülmektedir. Kentlerin ve toplumların kültürel kimliklerini koruyabilmeleri bu mekânların da yaşanmışlıklar sonucu oluşan çevresel, yapısal ve duysal niteliğinin korunması ile mümkün olabilmektedir. Kent kimliği belirli bir süreç içinde oluşmakta; kent bu süreçte sahip olduğu o kimlik ile anılmakta ve yaşam bulmaktadır. Sosyal ve psikolojik yaşam sonucu, mekân ile özdeşleşmiş duygu ve düşünceler oluşmaktadır. Ulusal kimliğin, kentin tek simgesi ve sembolü haline gelen hafıza mekânlarında depo edildiği ya da aksine toplumlar tarafından zarar verildiği veya kökten değiştirildiği durumlarda ise ekonomik boyut önem kazanmaktadır. Çünkü kent kimliği, ya ülke ekonomisine katkı sağlayacak hafıza mekânlarında varlığını sürdürmekte ya da ekonomik kaygılar ile gerçekleştirilen çalışmalar nedeni ile yok olma tehlikesi ile karşı karşıya kalmaktadır. Peyzaj mimarlığı çalışmaları ile yaratılan bu kültürel değerlerin sürekliliğinin sağlanarak kent kimliklerinin korunması ve anısal, simgesel, kültürel bileşenleri ile gelecek kuşaklara aktarılması özellikle ulusal mekânsal kimlik açısından bir zorunluluk olmaktadır (Günaçan ve Erdoğan, 2018).

Hafıza mekânı ve çevresinin korunması, tarihsel dokunun bugüne ulaşmış nitelikleri ile geleceğe uyumu sonucunda mümkün olmaktadır. Yani, dünü, bugünü ve yarını birlikte

yaşatabilmek ya da yaşatabilmenin yöntem ve yollarını bulabilmek ancak korunan ve sürdürülebilir olan hafıza mekânları ile mümkün olmaktadır.

Yalnızca teknolojik gelişmeler kapsamında değerlendirilen kültürel eylemler veya oluşumlar, eskinin ya da diğer bir ifade ile geçmişin yaratılmasını engelleyen kültürel kimliğin koruyucusu ve taşıyıcısı olan hafıza mekânlarının varlığını tehdit eder duruma geleceklerdir. Ancak yalnızca teknolojik değişimlere direnen hafıza mekânlarında, kültürel eğilimler doğrultusunda meydana gelen zihinsel/duyumsal ve fiziksel boyutlar ile ilgili bilginin artması, insanların geçmişe ya da tarihe yönelik farkındalıklarını da arttırarak geçmiş ile bugünü birlikte sunan, evrensel kabul gören mekânlar olarak ve savunulması şart bir oluşumu gündeme getirmektedir.

Her hafıza mekânı, toplumsal yapı ve geleneksellik ile ilişkilendirildiği ve kullanıma dâhil edildiği sürece aktif biçimde varlığını sürdürmektedir. Tarihsel dokunun yaşatılabilmesi, bugüne işlevsel olarak katılabilmesi ve bu katılımın biçimsel anlamda kent bütününde organik bir birleşme olarak gerçekleştirilebilmesi, hafıza mekânlarını mutlak korunması ve kültürel kimliğe, alana yönelik yönetim planına uygun gelenekselliği ve silueti destekleyen, çevre ile ilişkilendirilerek peyzaj kalitesi arttırılmış kullanım koşullarının benimsenmesi gibi sürdürülebilir yöntemler ile varlığını aktarması biçiminde mümkün olmaktadır.

Oysa kentlerin güncel durumu değerlendirildiğinde, özellikle rantın yüksek olduğu ve yoğun yapılaşmaya sahip kent merkezlerinde yer alan hafıza mekânlarına ekonomik kaygılar doğrultusunda yeni ve özgün kimliğe zarar verecek işlevler yüklendiği görülmektedir. Sembolik ve anısal değeri olan güçlü imgelere sahip; hatta çoğu 'landmark' olma özelliği taşıyan hafıza mekânlarını yalıtılmış kent parçaları olarak düşünmek ve tasarlamak yerine güncel yaşamı zenginleştiren ve ona katılan entegre alanlar olarak düşünmek ve tasarlamak bu alanların ve mekânların sürdürülebilirliğini kolaylaştıracaktır (Günaçan ve Erdoğan, 2018).

Bugün 'çağdaş uygulamalar' adı altında gerçekleştirilen her türlü çalışmada mekânlar tasarlanırken fiziksel ve zihinsel/duyumsal mekânlar insan odaklı düşünülmemekte; birbirinden bağımsız olarak konumlandırılmakta, hatalı tasarımlar ortaya çıkmaktadır. Bu durumun bir sonucu olarak da çevresel ve toplumsal sorunlar hızla artış göstererek;

nitelikli çevrelerin zarar görmesi yanında hafıza mekânları yok olmaktadır (Günaçan ve Erdoğan, 2018).

Hafıza mekânları, fiziksel ancak aynı zamanda zihinsel/duyumsal, yerel kültürü ve yaşandığı dönemi yansıtan, yerel halkın sosyal ve ekonomik durumu ile ilgili verilere sahip alanlar ve mekânlar olarak çeşitlilik içinde birlik oluşturan, bireysel ve toplumsal anlamlar içeren ve kentsel kimliğin depolandığı yerlerdir (Günaçan ve Erdoğan, 2018).

Kentsel mekâna ait hafızanın sürekliliği, değişen kentsel peyzaj içinde hızla dönüşmekte ve yok olmaktadır. Bu durumun önlenmesi kentsel mekânların sosyal bağlar kurarak kentsel sürekliliği yok edici uygulamalara karşı direnç noktaları oluşturmasına bağlı olmaktadır. Yenilik ve yenilenme adı altında yapılan çalışmalarda, ulusal kimlik ve kentsel hafıza mekânları kaybolma tehlikesi ile karşı karşıya kalmaktadır. Hafızanın sürdürülebilirliği aynı zamanda kimlik kaybını engellemektedir. Bir ulusun kimliği, o ulusu ayakta tutan soyut ve somut değerler bütünüdür. Hafıza mekânları da somut olduğu kadar soyut değerlere de sahip alan ve mekânlardır. Dolayısı ile mekânların hafızaları ile devamlılığı sağlanan kültürel kimlik kentin ruhunu temsil etmektedir. Toplumsal ruhu yaşatmak ve kültürel sürekliliği sağlamak ancak hafıza mekânlarının sürdürülebilirliğinin sağlanması ile mümkün olabilmektedir. Bu olgu da peyzaj tasarımı çalışmaları ile desteklendiği koşulda daha vurgulu olarak gerçekleştirilebilmektedir. Bu konuda yapılması gereken, bugünün teknolojisi ile yerelin eşsizliğinin uyumlanarak gelecek nesillere daha nitelikli çevreler olarak aktarılmasıdır. Kültürel peyzajın sahip olduğu dinamikleri çağdaş kent kültürüne ait sorunlara uyarlamak peyzaj mimarlığı meslek disiplininin görevi ve sorumlulukları arasında yer almaktadır. İnsanlığın ortak mirası olarak kabul edilen bu mekânların korunup yaşatılarak bugünün gereksinimlerini karşılayacak şekilde kent kimliğine uygun bir biçimde yeniden değerlendirilmeleri gerekmektedir. Bu durum çağdaş yaşam ve koruma düşüncesinin de ön koşulu olmalıdır (Günaçan ve Erdoğan, 2018).

İstanbul, Tarihi Yarımada bütüncül olarak değerlendirildiğinde gerek tüm yarımada gerekse her bir taşınmaz kültür varlığı ve alan farklı uygarlık, dönem, mimari özellik, anısal, kültürel, tarihi ve sembolik değeri ile hafıza mekânı olarak varlığını sürdürmektedir. Bu anlamda değerlendirildiğinde İstanbul, Tarihi Yarımada çok katmanlı

hafıza mekânlarına sahip eşsiz bir alandır. Farklı uygarlıkların yaşam biçimleri ve ulusların belleklerini, anısal, tarihi, duyumsal değerleri ile önemli tarihi olayların gerçekleştiği yapı ve alanları ile dini, siyasi, yönetsel, kültürel, tarihi ve sembolik mekânsal belleklere sahiptir (Günaçan ve Erdoğan, 2018).

İstanbul, Tarihi Yarımada tarihin her döneminde kentin odağı olmuş; özellikle siyasi, yönetsel, kültürel ve sembolik anlamda tüm uygarlıkların belleklerinin izlendiği bir alan niteliği kazanmıştır. Yarımada Roma İmparatorluğu'nun önemli kentsel odağı Forum Romanum'un konumlandığı ve dönemin enerjisini taşıyan Bizans döneminin Dünya ölçeğinde en önemli yapıtı olan Ayasofya'nın dini, manevi, sembolik değerinin oluşturduğu hafıza mekânları, Osmanlı İmparatorluğu'nun yaklaşık dört yüz yıllık yönetsel merkezi olan Topkapı Sarayı'nın siyasi, kültürel, tarihi kimliği, Sultanahmet Camii'nin taşıdığı dini, sembolik, mimari, duygusal değerler ile son derece etkili, özgün ve üst üste çakışmış çok katmanlı; yani çok boyutlu hafıza mekânları dizisine sahiptir. İstanbul'un kent kimliği ve silüeti açısından da en önemli; hatta vazgeçilmez bileşenlerinden biri İstanbul, Tarihi Yarımada'dır (Günaçan ve Erdoğan, 2018).

İstanbul, Tarihi Yarımada Bizans Dönemi'nin önemli bir su yapısı olan Yerebatan Sarnıcı ile gerek dönemin yapım teknolojisi ve yaşam biçimini gerekse yapı kültürünü yansıtması nedeni ile sembol haline gelmiş, özgün bir hafıza mekânıdır (Günaçan ve Erdoğan, 2018).

Sultanahmet Meydanı'nda yer alan ve Roma döneminde Mısır'dan hipodrom için getirilen dikilitaş ve yakın çevresi sembolik, manevi, anısal, anısal niteliği ve farklı bir kültürün yansıma ve enerjisini bünyesinde barındırması nedeni ile özgün bir hafıza mekânıdır. Meydanda yer alan Alman Çeşmesi ise farklı bir uygarlığın kültürel değerlerini taşıması anlamında anısal, sembolik değere sahip bir hafıza mekânıdır (Günaçan ve Erdoğan, 2018).

16. Yüzyıl Klasik Osmanlı Dönemi'nde inşa edilen, Türk ve İslam Eserleri Müzesi olarak varlığını sürdüren İbrahim Paşa Sarayı ise kent içindeki tek kâgir yapı, Osmanlı dönemi yönetsel yapı ve konut örneği olarak anısal, sembolik, duyusal, siyasi değerlere sahip önemli bir hafıza mekânı olup bugün müze olarak varlığını sürdürmesi barındırdığı taşınır kültür varlıkları açısından da çok katmanlı bir hafıza mekânıdır (Günaçan ve Erdoğan, 2018).

İstanbul, Tarihi Yarımada'yı özgün kılan hafıza mekânları arasında sokaklar da bulunmaktadır. Özellikle Soğukçeşme Sokağı, farklı üslupta yaratılması, mahalle, sokak, konut ve güncel yaşam özelliklerini dönemsel olarak barındırması, anısal, sosyo-kültürel ve yaşamsal değerler ile duyuşsal ve soyut değerleri yansıması açısından önem taşımaktadır.

İstanbul, Tarihi Yarımada sayısız soyut ve somut hafıza mekânları ile gerek yerel gerek ulusal kimlik açısından önemli bir alandır. Toplumsal belleğin mekân bulduğu ve alansal-mekânsal izlerin somutlandığı bu alan özellikle ulusal kimliklerin yok edilmeye çalışıldığı bu süreçte mutlaka özenle korunması gereken bir alan ve mekânlar bileşkesidir. Bu kapsamda bu alanda gerçekleştirilecek her türlü restorasyon ve peyzaj tasarımı çalışmalarının ulusal bellek için en önemli kentsel göstergeler olarak hafıza mekânlarının sürdürülebilirliğinin sağlanması; hatta vurgulanması ulusal öneme sahip bir olgudur (Günaçan ve Erdoğan, 2018).

Dolayısı ile İstanbul, Tarihi Yarımada tarihsel karakteri, tüm köklü değışimler kapsamında geleneksellik, tarihi doku, ulusal kimlik ve kültürel miras gibi değışmeyen oluşları belirlemek şartı ile bugünün fiziksel değışimi içinde sahip olduğu hafıza mekânları dâhilinde yaşayan bir oluşum olarak korunmalı ve sürdürülebilirliği sağlanmalıdır.

KAYNAKLAR

- Akıncı, M. (2013, Kasım 29). *İstanbul Çinili Köşk Müzesi* . Akıncı 944/İstanbul, Tarihi Yarımada: <http://www.mehmetakinci.com.tr/istanbul-cinili-kosk-muzesi.html> adresinden alındı
- Aksan, C. E. (2017, Ağustos 5). *Haliç Nedir? Özellikleri Nelerdir? Yoldan Çıktım: Ekolojik ve Yavaş Yaşam Deneyimleri*: <https://yoldanciktim.com/halic-nedir-ozellikleri-nelerdir/> adresinden alındı
- Aksoy, N. B. (2015, Temmuz 13). *Adım Adım Tarih Adım Adım Sultanahmet Meydanı ve Çevresi*. ListeList: <https://listelist.com/sultanahmet-meydani/> adresinden alındı
- Arslan, M. (2010). *İstanbul'un Antikçağ Tarihi: Klasik ve Hellenistik Dönemler*. İstanbul: ODİN Yayıncılık.
- Asatekin, G. (2004). *Kültür ve Doğa Varlıklarımız: Neyi, Niçin, Nasıl Korumalıyız?* Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı/DÖSİMM Basımevi.
- Assmann, J. (2008). Communicative and Cultural Memory. A. Erll, & A. Nünning içinde, *Cultural Memory Studies: An International and Interdisciplinary Handbook* (s. 109-118). Berlin: Walter de Gruyter.
- Aydın, S. (1999). *Kimlik Sorunu, Ulusallık ve Türk Kimliği*. Ankara: Öteki Yayınları.
- Ayverdi, E. H. (1953). *Osmanlı Mimarasinde Fatih Devri-III*. İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları.
- Baddeley, A. (1988). But what the hell is it for? (M. Gruneberg, P. Morris, & R. Sykes, Dü) *Practical Aspects of Memory: Current Research and Issues*, s.3-18.
- Baran Çelik, G. (2007). Yenikapı'da Günlük Yaşam. A. Karamani Pekin (Dü.) içinde, *Gün Işığında İstanbul'un 8000 Yılı Marmaray, Metro, Sultanahmet Kazıları* (s. 216-229). İstanbul: Vehbi Koç Vakfı Yayınları.
- Başak Akay, A., Denker, A., & Yağcı, G. (2007). Büyük Saray Kazısı. A. Karamani Pekin (Dü.) içinde, *Gün Işığında İstanbul'un 8000 Yılı Marmaray, Metro, Sultanahmet Kazıları* (s. 126-141). İstanbul: Vehbi Koç Vakfı Yayınları.
- Bilim, C. (2018). *Tarihi Yarımada Sultanahmet Roma-Bizans ve Osmanlı Dönemi*. İstanbul: Onbir Yayınları.
- Boyer, P., & Wertsch, J. (2015). *Zihinde ve Kültürde Bellek* (Cilt 1). (Y. Aşçı, Çev.) İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Cambaz, M. (2010a, Kasım 25). *Sofular Bıçakçı Alâaddin Camii*. Mustafa Cambaz Fotoğrafları: http://www.mustafacambaz.com/details.php?image_id=26199 adresinden alındı

- Cambaz, M. (2010b, Şubat 12). *Saraylar, Köşkler, Kasırlar*. Topkapı Sarayı/Sepetçiler Kasrı: http://www.mustafacambaz.com/details.php?image_id=22540 adresinden alındı
- Cambaz, M. (2010c, Mart 3). *Mimar Sinan Türbesi*. Süleymaniye Külliyesi: http://www.mustafacambaz.com/details.php?image_id=23037 adresinden alındı
- Cambaz, M. (2019, Ocak 17). *Vefa Semtinde Molla Hüseyin Camii*. Tarihi Vefa Senti: <http://tarhivefa.blogspot.com/2019/01/vefa-semtinde-molla-husrev-cami.html> adresinden alındı
- Can, G. (2012, Mayıs 11). *Byzantion ve Konstantinopolis*. Hikaye Anlatıcısı: <http://hikaye-anlaticisi.blogspot.com/2012/05/byzantion-ve-konstantinopolis.html> adresinden alındı
- Cangül, C. (2008, Nisan 15). *Mimar Sinan Türbesi ve Sebili*. Caner Cangül Fotoğrafları: <https://www.canercangul.com/2297/mimar-sinan-turbesi/> adresinden alındı
- Carr, E. H. (2002). *Tarih nedir?* İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- CNN Türk. (2018, Şubat 26). *Ayasofya: Kutsal Bilgelik*. CNN Türk/Seyahat Haberleri: <https://www.cnntrk.com/seyahat/ayasofya-ile-ilgili-bilmeniz-gereken-hersey?page=1> adresinden alındı
- Conway, M., & Pleydell-Pearce, C. (2000, Nisan). The construction of autobiographical memories in the self-memory system. (A. PsycNET, Dü.) *Psychological Review*(107(2)), s. 261-288.
- Conway, M., & Williams, H. (2008). Learning and Memory: A Comprehensive Reference. M. Conway, H. Williams, & J. Byrne (Dü.) içinde, *The Nature of Autobiographical Memory* (s. 893-909). Leeds, UK: Oxford: Elsevier Ltd.
- Çelebi, B. (2017, Ekim 25). *Mihrimah Sultan Camii Hakkında Bilgiler*. Gezip Gördüm: <https://gezipgordum.com/mihrimah-sultan-camii-istanbul/> adresinden alındı
- Çelik, Z. (2016). *19.Yüzyılda Osmanlı Başkenti-Değişen İstanbul*. (S. Deringil, Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Çetinkaya, G., & Uzun, O. (2014). *Peyzaj Planlama*. İstanbul: Birsen Yayınevi.
- Çobanoğlu, A. V. (2013). *Mısır Çarşısı*. TDV İslam Ansiklopedisi: <https://www.beyzatarik.com/ansiklopedi/misir-carsisi> adresinden alındı
- Dethier, P. A. (1993). *Boğaziçi ve İstanbul (19.Yüzyıl Sonu)*. (Ü. Öztürk, Çev.) İstanbul: Eren Yayıncılık.
- Dilber, S. (2015, Mart 23). *Türk ve İslam Eserleri Müzesi Tasarımhane*. Mimari Projeler/Natura Dergi: <http://www.naturadergi.com/?p=1223> adresinden alındı

- Dönmez, Ş. (2011). Yeni Arkeolojik Araştırmalar Işığında İstanbul'un (Tarihi Yarımada) Neolitik, Kalkolitik Ve Demir Çağı Kültürleri Üzerine Genel Değerlendirmeler. *Restorasyon Yıllığı Dergisi*, s.19-25.
- Dönmez, Ş. (2017a). Şehr-i İstanbul'un Kuruluş Ezberlerine Arkeoloji Darbesi. *#tarih dergi*, Sayı 34, s.66-68.
- Dönmez, Ş. (2017b). The Prehistoric Times of Istanbul / Yeni Bulgular Işığında İstanbul Öntarihi. *TÜBA-AR (Türkiye Bilimler Akademisi Arkeoloji Dergisi)*, Sayı 21, s.93-115.
- Edisan, S. (2015, Ekim 3). *Aya İrini Kilisesi*. Gezip Gördüm: <https://gezipgordum.com/aya-irini-kilisesi/> adresinden alındı
- Engül, S. (2017, Eylül 23). *İstanbul Balat Sementi Tarihi Ve Sokakları*. Balat Sementi Tarihi, İstanbul: <https://serhatengul.com/istanbul-balat-semti-ve-tarihi/> adresinden alındı
- Ercan, A. (2017). Şeyh Süleyman Mescidi. *Arkeologlar Derneği İstanbul Şubesi*, s.12-15.
- Erdal, E. (2007, Şubat 1). *Osmanlı'da Çarşı*. RestoraTÜRK/Popüler Tarih Dergisi: <http://www.restoraturk.com/index.php/kultur-sanat/74-osmanli-da-carsi> adresinden alındı
- Erder, C. (1975). *Tarihi Çevre Bilinci*. Ankara: ODTÜ.
- Erdoğan, E., Uslu, A., Yazgan, M. E., & Dilaver, Z. (2013). Peyzaj ve Tarım. *Anadolu Üniversitesi Yayını*, s.46-73.
- Ertuğrul, E. (2016, Ekim 26). *İstanbul'un Geçmişi: Yenikapı Kazılarında Neler Öğrendik?* Arkeofili: <http://arkeofili.com/istanbulun-gecmisi-yenikapı-kazilarindan-neler-ogrendik/> adresinden alındı
- Eyice, S. (2001). *Kalenderhane Camii*. TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/kalenderhane-camii> adresinden alındı
- Eyice, S. (2002). *Küçük Ayasofya Külliyesi*. TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/kucuk-ayasofya-kulliyesi> adresinden alındı
- Eyice, S. (2016, Ağustos 10). Zeuksippos Hamamı – Zeus Hippios Tapınağı. *TDV İslam Ansiklopedisi*(Cilt:15), s.404. <https://bizansconstantin.wordpress.com/2016/08/10/zeuksippos-hamami-zeus-hippios-tapinagi/> adresinden alındı
- Eyice, S., & Erünsal, İ. (2016). *Atıf Efendi Kütüphanesi*. TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/atif-efendi-kutuphanesi> adresinden alındı
- Eyice, S., Kuban, D., Akbayar, N., Anadol, Ç., Işın, E., Sakaoğlu, N., . . . Toprak, Z. (1994). *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi C.I-VIII*. İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını.

- Fatih Belediyesi. (2017, Haziran 22). *Şeyh Ebu'l Vefa Cami Tarihçesi*. Şeyh Ebu'l Vefa Cami Yenilenerek Vatandaşların Hizmetine Sunuldu: <http://www.fatih.bel.tr/icerik/14198/seyh-ebul-vefa-cami-yenilenerek-vatandaslarin-hizmetine-sunuldu/> adresinden alındı
- Fatih Belediyesi. (2019a, Mart 3). *Haydar Külliyesi/Haydarpaşa Medresesi*. Fatih Belediyesi/Anıt Eserler: <http://www.fatih.bel.tr/icerik/7100/haydarpaşa-medresesi/> adresinden alındı
- Fatih Belediyesi. (2019b). *Soğukçeşme Sokağı*. Fotoğraflarla Fatih: <http://www.fatih.bel.tr/Gallery.aspx?GalleryID=1130> adresinden alındı
- Fowler, P. (2003). World Heritage Cultural Landscapes 1992-2002: A Review And Prospect. *UNESCO World Heritage Series Papers*, p.16-32.
- Frères, A. (2016, Aralık 20). *III. Ahmet Çeşmesi/1865*. Eski İstanbul Fotoğrafları Arşivi: <http://www.eskiistanbul.net/2562/iii-ahmet-cesmesi-abdullah-freres-1865> adresinden alındı
- Gezer, H. (2012). Mekanı Kavrama Sürecinde Algılama Bileşenleri. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*(21), s.1-10.
- Göç, A. (2017, Ağustos 1). *İstanbul'un 1600 Yıllık Tarihi Eseri: Sultanahmet Meydanındaki Meşhur "Yılanlı Sütun"*. Onedio: <https://onedio.com/haber/istanbul-un-1600-yillik-tarihi-eseri-sultanahmet-meydanindaki-meshur-yilanli-sutun-780073> adresinden alındı
- Gülcan, E. (2015, Ocak 15). *25 Maddede Bin Kubbeli Süleymaniye Külliyesi*. ListeList: <https://listelist.com/suleymaniye-camii/> adresinden alındı
- Gülersoy, N., Tezer, A., Yiğiter, R., Koramaz, K., & Günay, Z. (2008). *İstanbul Project: İstanbul Historic Peninsula Conservation Study Volume 3-Süleymaniye, UNESCO-World Heritage Center*. İstanbul: İstanbul Technical University Faculty of Architecture, ITU Urban and Environmental Planning and Research Center.
- Günaçan, S., & Erdoğan, E. (2018). Peyzaj Mimarlığı Ve Hafıza Mekanları: İstanbul, Tarihi Yarımada Örneği. *Mimarlık Bilimleri Ve Uygulamaları Dergisi*, s.39-58.
- Halbwachs, M. (1980). *The Collective Memory*. New York: Harper & Row Colophon Books.
- Halbwachs, M. (2016). *Hafızanın Toplumsal Çerçeveleri*. (B. Uçar, Çev.) Ankara: Heretik Yayınları.
- Hürriyet Gazetesi. (2016). Bizans Dönemi'nde İstanbul/Ayasofya Müzesi. *Hürriyet Magazin*, s.9.

- ICOMOS. (1964). The Venice Charter/Venedik Sözleşmesi. *IInd International Congress of Architects and Technicians of Historic Monuments* (s. 1-4). Venice, Italy: ICOMOS.
- ICOMOS. (1987). *Charter For The Conservation of Historic Towns And Urban Areas/Tarihi Kentler ve Kentsel Bölgeler İçin Koruma Sözleşmesi*. Washington, USA: ICOMOS General Assembly.
- ICOMOS. (1990). *International Charter For Archaeological Heritage Management/Arkeolojik Mirasın Yönetimi İçin Uluslararası Sözleşme*. Lausanne, Switzerland: ICOMOS, the 9th General Assembly.
- İnalçık, H. (1978). İstanbul. *Encyclopedia of Islam, Cilt 4(Sayı 2)*, s.224-248.
- İnce, B. G. (2010, Haziran 16). Medya ve Toplumsal Hafıza. *Kültür ve İletişim Dergisi*(Sayı 13/1), s.9-29.
- İstanbul Büyükşehir Belediyesi. (2003). *Tarihi Yarımada (Eminönü-Fatih) 1/5000 Ölçekli Koruma Amaçlı Nazım İmar Planı Raporu I.Cilt*. İstanbul: Planlama ve İmar Müdürlüğü.
- İstanbul Tarihi Alanları Alan Başkanlığı. (2018). *İstanbul Tarihi Yarımada Yönetim Planı*. İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı, İstanbul Büyükşehir Belediyesi.
- İstanbul Tarihi Alanları Alan Başkanlığı. (2019a, Şubat 4). *Yönetim Planı Analitik Paftalar/Sit Alanları*. Kültür ve Turizm Bakanlığı, İstanbul Büyükşehir Belediyesi: <http://www.alanbaskanligi.gov.tr/analitic.html> adresinden alındı
- İstanbul Tarihi Alanları Alan Başkanlığı. (2019b, Şubat 4). *UNESCO Dünya Mirası Alanları/Sultanahmet Kentsel Arkeolojik Koruma Alanı*. Kültür ve Turizm Bakanlığı, İstanbul Büyükşehir Belediyesi: http://www.alanbaskanligi.gov.tr/sultanahmet_dma.html adresinden alındı
- İstanbul Tarihi Alanları Alan Başkanlığı. (2019c, Şubat 4). *UNESCO Dünya Mirası Alanları/Süleymaniye Camii ve Çevresi Koruma Alanı*. Kültür ve Turizm Bakanlığı, İstanbul Büyükşehir Belediyesi: http://www.alanbaskanligi.gov.tr/suleymaniye_dma.html adresinden alındı
- İstanbul Tarihi Alanları Alan Başkanlığı. (2019d, Şubat 4). *UNESCO Dünya Mirası Alanları/Zeyrek Camii ve Çevresi Koruma Alanı*. Kültür ve Turizm Bakanlığı, İstanbul Büyükşehir Belediyesi: http://www.alanbaskanligi.gov.tr/zeyrek_dma.html adresinden alındı
- İstanbul Tarihi Alanları Alan Başkanlığı. (2019e, Şubat 4). *UNESCO Dünya Mirası Alanları/İstanbul Kara Surları Koruma Alanı*. Kültür ve Turizm Bakanlığı, İstanbul Büyükşehir Belediyesi: http://www.alanbaskanligi.gov.tr/karasurlari_dma.html adresinden alındı

- İstanbul Tarihi Alanları Alan Başkanlığı. (2019f, Şubat 4). *Yönetim Planı Analitik Paftalar/Nüfus Durumu*. Kültür ve Turizm Bakanlığı, İstanbul Büyükşehir Belediyesi: <http://www.alanbaskanligi.gov.tr/analitic.html> adresinden alındı
- İstanbul Tarihi Alanları Alan Başkanlığı. (2019g, Şubat 4). *Yönetim Planı Alanı Analitik Paftalar/Kültür Varlıkları*. Kültür ve Turizm Bakanlığı, İstanbul Büyükşehir Belediyesi: <http://www.alanbaskanligi.gov.tr/analitic.html> adresinden alındı
- İstanbul Tarihi Alanları Alan Başkanlığı. (2019h, Şubat 4). *Yönetim Planı Analitik Paftalar/Arazi Kullanımı*. Kültür ve Turizm Bakanlığı, İstanbul Büyükşehir Belediyesi: <http://www.alanbaskanligi.gov.tr/analitic.html> adresinden alındı
- İstanbul Tarihi Alanları Alan Başkanlığı. (2019i, Mart 12). *İstanbul'un Tarihi Alanları Dünya Mirası Alanı/Süleymaniye Camii ve Çevresi Koruma Alanı*. Kültür ve Turizm Bakanlığı, İstanbul Büyükşehir Belediyesi: <http://www.alanbaskanligi.gov.tr/> adresinden alındı
- İstanbul Tarihi Alanları Alan Başkanlığı. (2019j, Mayıs 20). *İstanbul'un Tarihi Alanları Dünya Mirası Alanı/İstanbul Kara Surları*. Kültür ve Turizm Bakanlığı, İstanbul Büyükşehir Belediyesi: http://www.alanbaskanligi.gov.tr/karasurlari_dma.html adresinden alındı
- Johnson, M., Hashtroudi, S., & Lindsay, S. (1993, Temmuz). Source Monitoring. *Psychological Bulletin: APA PsycNET Direct*, 1(114), s.3-28.
- Kalıntı İstanbul. (2015a). *Gotlar Sütunu*. Eserler/Dikilitaş ve Sütunlar: <http://www.kalinti-istanbul.com/item/gotlar-sutunu/> adresinden alındı
- Kalıntı İstanbul. (2015b). *Örme Sütun*. Eserler/Dikilitaş ve Sütunlar: <http://www.kalinti-istanbul.com/item/orme-sutun/> adresinden alındı
- Kalıntı İstanbul. (2015c). *Yılanlı Sütun*. Eserler/Dikilitaş ve Sütunlar: <http://www.kalinti-istanbul.com/item/yilanli-sutun/> adresinden alındı
- Kalıntı İstanbul. (2015d). *Milion Taşı*. Eserler/Dikilitaş ve Sütunlar: <http://www.kalinti-istanbul.com/item/milion-tasi/> adresinden alındı
- Kalıntı İstanbul. (2015e). *Alman Çeşmesi*. Eserler/Çeşmeler: <http://www.kalinti-istanbul.com/item/alman-cesmesi/> adresinden alındı
- Kalıntı İstanbul. (2015f). *Yerebatan Sarnıcı*. Dönemler/Doğu Roma İmparatorluğu: <http://www.kalinti-istanbul.com/item/yerebatan-sarnici/> adresinden alındı
- Kanlı, İ. B. (2014). Kültürel Mirasın Korunması ve Sürdürülebilirlik Arasındaki Paradoks. *8 Kasım Dünya Şehircilik Günü 38. Kolokyum. Cilt 1*, s. 359-376. İstanbul: İstanbul Gelişim Üniversitesi.
- Kansteiner, W. (2002, Mayıs). Finding Meaning in Memory: A Methodological Critique of Collective Memory Studies. *History and Theory*(41(2)), s.179-197.

- Karaca, U. (2016, Nisan 22). *Mehmet Emin Tokadi Türbesi*. Türbeler ve Camiler: [http://turbelervecamiler.com/mehmet-emin-tokadi-turbesi-nerede-nasil-gidilir/adresinden alındı](http://turbelervecamiler.com/mehmet-emin-tokadi-turbesi-nerede-nasil-gidilir/adresinden%20alindi)
- Kargopoulo, V. (2019, Şubat 17). Nuruosmaniye Mosque. *Album Vue de Constantinople, Photographed 1865-1875*. Getty Research Institute, California, USA. Eski İstanbul Fotoğrafları Arşivi: <http://www.eskiistanbul.net/3568/eski-istanbul-nuruosmaniye-camii-basile-kargopoulo-fotografi-1875> adresinden alındı
- Kavrakoğlu, F. (2016, Ocak 19). *Eski Kültürler*. Bizans İmparatorluğu 118| Bizans Sarayları 1 Büyük Saray 1: <https://kavrakoglu.com/bizans-impatorlugu-118-bizans-saraylari-1-buyuk-saray-1/> adresinden alındı
- Kaya, Ö. (2019). *İstanbul'da Ayazma Kültürü ve Balıklı Ayazması*. Z Dergisi/Zeytinburnu Belediyesi: <https://zdergisi.istanbul/makale/istanbulda-ayazma-kulturu-ve-balikli-ayazmasi-92> adresinden alındı
- Kızıltan, Z. (2010). Marmaray-Metro Projeleri Kapsamında Yapılan, Yenikapı, Sirkeci ve Üsküdar Kazıları. U. Kocabaş (Dü.), *İstanbul Arkeoloji Müzeleri I. Marmaray-Metro Kurtarma Kazıları Sempozyumu Bildiriler Kitabı* içinde (s. 1-16). İstanbul: İstanbul Arkeoloji Müzeleri Müdürlüğü.
- Köktürk, M. (2005). *Birey, Toplum ve Siyaset*. Ankara: Tekağaç Yayınları.
- Köktürk, M. (2017). *Toplum ve Kültür / Eleştirel Yazılar-3*. İstanbul: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Köşker, B., & Kara, S. (2015, Mayıs 29). Gün Işığında İstanbul'un 8000 Yılı. *İSMEK El Sanatları Dergisi, Sayı 9*. <https://ismek.ist/blog/icerik.aspx?p=637> adresinden alındı
- Kuban, D. (1970). İstanbul'un Tarihi Yapısı. *Mimarlık Dergisi*, s.25-48.
- Kuban, D. (1996). *İstanbul, Bir Kent Tarihi: Bizantion, Konstantinopolis, İstanbul*. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı.
- Kuban, D. (1998). *Kent ve Mimarlık Üzerine İstanbul Yazıları*. İstanbul: Yapı Endüstri Merkezi Yayınları.
- Kuban, D. (2015). *Doğan Kuban Yazıları Antolojisi I.Cilt-Sanat, Mimarlık, Toplum Kültürü Üzerine Makaleler/Konstantinopolis-İstanbul'un Destansı Tarihi*. İstanbul: Boyut Yayıncılık ve Tic. A.Ş.
- Lefebvre, H. (2014). *La production de l'espace / Mekanın Üretimi*. (I. Ergüden, Çev.) İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Lordoğlu, N. (2015). *Antik Bizantion ve Kalkhedon'un Şehircilik Açısından İncelenmesi: Kuruluşlarından Roma İmparatorluk Dönemi'ne Kadar*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Ana Bilim Dalı / Klasik Arkeoloji Bilim Dalı, İstanbul.

- Lynch, K. (2014). *Kent İmgesi*. (İ. Başaran, Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Madran, E. (2009). Tarihi Çevrenin Tarihi, Osmanlıdan Günümüze Tarihi Çevre: Tavırlar-Düzenlemeler. *Dosya 14.1*, s.6-19.
- Madran, E., & Özgönül, N. (2005). *Son Yasal Düzenlemelerde Kültür ve Tabiat Varlıklarının Korunması ve Yerel Yönetimler El Kitabı*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı/TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi.
- Manzo, L. (2003). Beyond House And Haven: Toward A Revisioning Of Emotional Relationships With Places. *Journal of Environmental Psychology*, p.47-61.
- Martin, T. (2012). *Eski Yunan: Tarih Öncesinden Helenistik Çağ'a*. İstanbul: Say Yayınları.
- Matoré, G. (1962). *L'espace Humain*. Paris: La Colombe.
- Mills, A. (2014). *Hafızanın Sokakları: İstanbul' da Peyzaj, Hoşgörü ve Ulusal Kimlik*. (C. Soydemir, Çev.) İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Mimarizm. (2015, Aralık 30). *III. Ahmet Çeşmesi*. Mimarlık ve Tasarım Yayın Platformu: http://www.mimarizm.com/makale/iii-ahmet-cesmesi_124591 adresinden alındı
- Müller-Wiener, W. (2016). *İstanbul'un Tarihsel Topografyası*. (Ü. Sayın, Çev.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Ne Nerede. (2017, Ağustos 17). *Fransız Hapishanesi*. Tarihi ve Mimari Yerler: <https://www.nenerede.com.tr/ilan/fransiz-hapishanesi-2/> adresinden alındı
- Nora, P. (1989). Between Memory and History: Les Lieux de Mémoire. *Representations*(26), s.7-24.
- Nora, P. (2006). *Hafıza Mekanları*. (M. E. Özcan, Çev.) Ankara: Dost Kitabevi.
- Novick, P. (2000). *The Holocaust in American Life*. Boston, New York: Houghton Mifflin Company.
- Oktay, D. (2007). Kentsel Kimlik ve Canlılık Bağlamında Meydanlar: Kuzey Kıbrıs' ta Bir Meydana Bakış. *Mimarlık Dergisi*.
- Özdemir, E. (2014, Aralık 19). *Tarihi Yapılar/Forum Constantine*. İSTANBULİSTAN: <http://www.istanbulistan.net/yapi/forum-constantine/> adresinden alındı
- Özden, E. (2006). 'Kentsel Sit Alanı' İlanı 'Mutlak Korunuyor' Anlamına Geliyor Mu? *Gazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi*, s.651-660.
- Özdoğan, M. C. (2010). Tarih Öncesi Dönemlerin İstanbulu. (K. Durak, Dü.) *Bizantion'dan İstanbul'a Bir Başkent'in 8000 Yılı*, s.37-49.

- Özlüer, I. (2018). *Sit Alanlarında Kültür ve Tabiat Varlıklarının Korunması Rehberi*. İstanbul: Ekoloji Kolektifi Derneği.
- Öztuncay, B. (2006). *The Photographers of Constantinople/Pioneers, Studios and Artists From 19th Century Istanbul*. İstanbul: AYGAZ.
- Öztürk, Ö. (2017, Eylül 1). *Augustation, Ayasofya Meydanı*. Özhan Öztürk Makaleleri: <http://ozhanozturk.com/2017/09/01/augustation/> adresinden alındı
- Pennebaker, J., Paez, D., & Rime, B. (1997). *Collective Memory of Political Events: Social Psychological Perspectives*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Sancak, M. (2017, Aralık 28). *Fatih Külliyesi*. Mehmet Sancak Blogspot: <http://mehmetsancak.blogspot.com/2017/12/ama-hangi-fatih-cami-fatih-kulliyesi.html> adresinden alındı
- Sevim, M. (2002). *Gravürlerle Türkiye: İstanbul 1 (İstanbul'un fethinin 550. yılı anısına, 1453-2003)*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınlar Dairesi Başkanlığı.
- Seyahat Dergisi. (2018a, Ocak 20). *Çemberlitaş Sütunu*. Sütunlar: <https://seyahatdergisi.com/cemberlitas-sutunu-nerede-nasil-gidilir-ve-hakkinda-bilgi/> adresinden alındı
- Seyahat Dergisi. (2018b, Nisan 23). *Yedikule Zindanları/Yedikule Hisarı*. Müzeler: <https://seyahatdergisi.com/yedikule-zindanlari-nerede-nasil-gidilir-ve-giris-ureti/> adresinden alındı
- Sezer, S., & Özyalçınır, A. (2010). *Öyküleriyle İstanbul Anıtları I.Cilt*. İstanbul: Evrensel Basım Yayın.
- Solak, S. (2017). Mekan-Kimlik Etkileşimi: Kavramsal ve Kuramsal Bir Bakış. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, s.13-37.
- Sözen, M. (1984). *Cumhuriyet Dönemi Türk Mimarlığı*. Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Spencer, C. (2005). Place Attachment, Place Identity and the Development of the Child's Self-identity: Searching the Literature to Develop an Hypothesis. *International Research in Geographical and Environmental Education, Vol: 14*(Issue: 4), p.305-309.
- Şahin, C. (2019, Mart 15). *Sultanahmet Camii Galeri*. Sultan Ahmet Camii Koruma ve İhya Derneği: <http://sultanahmetcami.org/fotogaleri.php> adresinden alındı
- Şahin, İ. (2004). *Türkiye'de Kentsel Koruma Politikalarının Gelişimine Yardımcı Bir Yöntem Denemesi, Örnekleme: İstanbul Tarihi Yarımada*. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- T.C. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu. (2018, Aralık 12). *Türk Dil Kurumu*.
Kültür/Büyük Türkçe Sözlük:

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&view=bts&kategori1=veritbn&kelimesec=214144 adresinden alındı

- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. (2018). *Hürrem Sultan Hamamı*. Ayasofya Hamamı/Tarihi ve Mimari Doku: <https://www.ayasofyahamami.com/> adresinden alındı
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. (2019a). *Kariye Müzesi*. Ayasofya Müzesi: <https://ayasofyamuzesi.gov.tr/tr/content/kariye-m%C3%BCzesi> adresinden alındı
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. (2019b). *İstanbul Arkeoloji Müzeleri*. İstanbul Müzeleri: <http://www.istanbulkulturturizm.gov.tr/TR-202450/istanbul-arkeoloji-muzeleri.html> adresinden alındı
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. (2019c). *Büyük Saray Mozaikleri Müzesi*. Ayasofya Müzesi: <https://ayasofyamuzesi.gov.tr/tr/content/b%C3%BCy%C3%BCk-saray-mozaikleri-m%C3%BCzesi> adresinden alındı
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, & Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü. (2019a). *Topkapı Sarayı Mimari Bölümler*. Topkapı Sarayı Müzesi: <https://topkapisarayi.gov.tr/tr/mimari-b%C3%B6l%C3%BCmler> adresinden alındı
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, & Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü. (2019b). *Gülhane Parkı*. İstanbul İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Müzesi: <http://www.ibttm.gov.tr/TR-84343/gulhane-parki.html> adresinden alındı
- Tanman, B. (2009). *Sokullu Mehmet Paşa Külliyesi*. TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/sokullu-mehmed-pasa-kulliyesi--eminonu> adresinden alındı
- Tanman, B. (2013). *Yenikapı Mevlevihanesi*. TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/yenikapi-mevlevihanesi> adresinden alındı
- Tarihi İstanbul. (2018a, Aralık 12). *Tekfur Sarayı*. Konstantinopolis/Tarihi İstanbul Başlangıç: <http://www.tarihiistanbul.com/tekfur-sarayi/> adresinden alındı
- Tarihi İstanbul. (2018b, Aralık 17). *Dikilitaş Nam-ı Diğer Obelisk*. Konstantinopolis/Tarihi İstanbul Başlangıç: <http://www.tarihiistanbul.com/dikilitas-nam-i-diger-obelisk/> adresinden alındı
- Tarihi İstanbul. (2018c, Aralık 12). *Bozdoğan Su Kemeri*. Konstantinopolis/Tarihi İstanbul Başlangıç: <http://www.tarihiistanbul.com/bozdogan-su-kemeri/> adresinden alındı
- Tarihi İstanbul. (2018d, Aralık 17). *Anemas Zindanları*. Konstantinopolis/Tarihi İstanbul Başlangıç: <http://www.tarihiistanbul.com/anemas-zindanlari/> adresinden alındı

- Türk Dil Kurumu. (2019, Eylül 26). *Güncel Türkçe Sözlük*. Mart 2, 2018 tarihinde Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu: http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=BELLEK adresinden alındı
- Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı. (2015). *Yazma Eserler Portalı*. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi: <http://www.suleymaniye.yek.gov.tr/> adresinden alındı
- Uğur Çınar, M. (2017, Haziran). Kolektif Anlatı ve Vatandaşlık Kimliğinin İnşasına Dair Sorular, Cevaplar ve Yeni Sorular. *Galatasaray Üniversitesi İletişim Dergisi*(26), s.135-156.
- UNESCO. (1978). *Kültür Varlıklarının Kanunsuz İthal, İhraç ve Mülkiyet Transferinin Önlenmesi ve Yasaklanması İçin Alınacak Önlemlerle İlgili Sözleşme*. Ankara: UNESCO Türkiye Milli Komitesi.
- Wertsch, J. (2002). *Voices of Collective Remembering*. New York: Cambridge University Press.
- White, G. M. (1999, Aralık 4). Emotional Remembering: The Pragmatics of National Memory. *Ethos*(27(4)), s.505-529.
- Yavuz, M. F. (2014). *Byzantion - Byzas'tan Constantinus'a Antik İstanbul / Antik Edebi Kaynaklar*. İstanbul: Pera Müzesi Yayınları.
- Yetkin, Ş. (2019). *Çinili Hamam*. TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/cinili-hamam> adresinden alındı
- Yılmaz, H. F. (2013). *Zeyrek Kilise Camii*. TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/zeyrek-kilise-camii> adresinden alındı
- Yollu, D. (2006). *Mekan Organizasyonu ve Biçim Kavramlarının Tarihi Yarımada Örneğinde İncelenmesi*. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı: Sıla GÜNAÇAN

Doğum Yeri: Ankara

Doğum Tarihi: 29.06.1989

Medeni Hali: Bekar

Yabancı Dili: İngilizce

Eğitim Durumu (Kurum ve Yılı)

Lise: Sokullu Mehmet Paşa (Süper) Lisesi (2007)

Lisans: Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Peyzaj Mimarlığı Bölümü (2014)

Yüksek Lisans: Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı (Şubat 2015-Eylül 2019)

Yayınlar

•Uluslararası bilimsel toplantılarda sunulan ve bildiri kitabında basılan bildiriler

Erdoğan, E. ve Günaçan, S., ‘Şanlıurfa Kültürel Peyzaj Ögeleri Ve Taşınmaz Kültür Varlıklarının Hafıza Mekânları Kapsamında İrdelenmesi’, I. Uluslararası Harran Ve Çevresi Arkeoloji Ve Tarih Sempozyumu, s.88, Şanlıurfa, 2017.

•Ulusal hakemli dergilerde yayınlanan makaleler

Günaçan, S., ve Erdoğan, E., ‘Peyzaj Mimarlığı Ve Hafıza Mekanları: İstanbul, Tarihi Yarımada Örneği’, Mimarlık Bilimleri Ve Uygulamaları Dergisi, Süleyman Demirel Üniversitesi, 3(1), s.39-58, 2018.